

ÅTTIOTAL

SVENSK OPINION I
EMPIRISK BELYSNING

Sören Holmberg
och
Lennart Weibull
(red)

Innehåll

Förord

Sören Holmberg - Lennart Weibull:

Tidserier - den empiriska samhällsvetenskapens ryggrad 1

Karin Björkqvist:

Dagspresskollegiet - studier av dagspressens spridning 7

Karin Björkqvist - Lennart Weibull:

Kvällspressens utveckling under åttiotalet 19

Lennart Weibull:

Namnpublicering och god publicistisk sed 31

Jan Strid:

Teaterpublik och teaterform 43

Bo Reimer:

Ett kulturperspektiv på värden och livsstilar 53

Sören Holmberg:

Kärnkraftsopinionen 65

Martin Bennulf:

Miljöopinionen under åttiotalet 77

Ulf Bengtsson:

Boendemiljö och politiskt deltagande 87

Lennart Nilsson:

Den offentliga sektorns gränser 101

Sören Holmberg:

Åttiotalets högervind 115

Peter Esaiasson:

Partiledarna sitter säkert? 127

Folke Johansson:

KU-utfrågningarna i TV 135

Rutger Lindahl - Marie Demker:

Svenskarna och ubåtshotet 149

Rutger Lindahl - Tiina Nordlöf:

EG-frågan i svensk opinion 161

Ulf Bjereld:

Palestinafrågan och den svenska folkopinionen 175

Författarna 185

FÖRORD

orsdagen den 14 oktober 1986 skickades 2500 postenkäter ut till ett slumpmässigt val av den svenska befolkningen. Det var det första utskicket i Statsvetenskapliga institutionens och Avdelningen för masskommunikations, Göteborgs universitet, gemensamma frågeundersökning *Samhälle Opinion Massmedia* (SOM).

aniken med Samhälle Opinion Massmedia var att samla erfarenheter och resurser från olika forskningsgrupper i en gemensam, rikstäckande frågeundersökning. På detta sätt skulle berörda forskningsprojekt till en rimlig kostnad kunna få tillgång till ett effektivt undersökningsinstrument samtidigt som möjligheter till korsfruktning och metodfördjupning skulle erbjudas.

intresset för den första SOM-undersökningen var stort. Det ledde till en fortsättning året därpå. Hösten 1989 genomförs den fjärde datainsamlingen. SOM har därmed blivit institutionaliserad som en regelbundet återkommande frågeundersökning.

en annan tanke med SOM har varit att presentera empiriska resultat från de årliga undersökningarna. I detta syfte har det utgivits rapporter från 1986 och 1987 års SOM-undersökningar. Dessa har utkommit i en särskild SOM-serie och innehållit artiklar, där de deltagande projekten redovisat analyser baserade på insamlade data. Tidigare har alla uppgifter om de aktuella SOM-undersökningarna samtidigt dokumenterats.

rapporteringen av 1988 års SOM-undersökning har delats upp i två volymer. En samfakta om undersökningen finns i SOM-rapport 3, som författats av Karin Björkqvist, forskningsassistent för 1988 års undersökning. Till den volym som här utgörelser har samtliga projekt som deltagit i någon SOM-undersökning inbjudits att skriva artiklar i syfte att empiriskt beskriva samhälle, opinion och medier i åttiotalets Sverige.

författarna har haft full frihet att välja ut något problem som de bedömt vara intressant. Infallsvinklarna skiljer sig därför kraftigt, men den gemensamma ämnen är åttiotalet och intresset att belysa någon frågeställning med ett empiriskt material.

Undertecknade redaktörer har svarat för urval och redigering av Åttiotal. För de utskilda artiklarnas innehåll ansvarar varje författare själv. Vi vill passa på tillfället att tacka Bo Reimer (1986) och Karin Björkqvist (1987 och 1988) för administrationen av tidigare SOM-undersökningar. Ett tack också till Martin Bennulf som är ansvarig för 1989 års SOM och som hållit i produktionen av Åttiotal och till Britt Östberg som har haft ansvaret för den tekniska redigeringen.

Göteborg i november 1989

Löfdag Holmberg

Lennart Weibull

**TIDSSERIER - DEN EMPIRISKA
SAMHÄLLSVETENSKAPENS RYGGGRAD**
Motiv för en institutionsbaserad frågeundersökning

Sören Holmberg och Lennart Weibull

Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg har en lång tradition i fråga om massmedie- och opinionsforskning. Jörgen Westerståhl och Bo Särilvik genomförde redan i mitten av 1950-talet intervjuundersökningar om tidningsval och partival. Verksamheten har under senare decennier förts vidare och utvecklats. Forskningen om väljare och val har expanderat kraftigt och omfattar numera inte bara studier av väljarnas åsikter utan också undersökningar av massmediernas, partiernas och riksdagsmännens insatser vid valen.

Massmedieforskningen har under samma tid vuxit fram som ett eget huvudområde. Redan i början handlade det om studier av tidningskoncentrationens effekter, men redan slutet av 1970-talet genomför forskningsprogrammet Dagspresskollegiet regelbundna undersökningar av hur människor tar del av dagspress, radio och TV, och trovärdighet hos olika medier och av synen på journalistikens innehåll. Under början av 1980-talet har medieforskningen vidgats till att omfatta studier av masskommunikation som ett allmänt kulturfenomen. Numera finns även en särskild professur i massmedieforskning och en Avdelning för masskommunikation.

Statsvetenskapliga institutionen har från tidigt 1950-tal kännetecknats av en empirisk forskningsinriktning. Den faktiska undersökningsverksamheten har samtidigt varit splittrad med ett relativt blygsamt samarbete mellan de olika projektens datainsamlingar. Mot denna bakgrund har det sedan länge funnits funderingar om en samordning mellan olika undersökningsinsatser i syfte att skapa en korsbefruktning mellan olika projekt, samtidigt som det därigenom skulle gå att få vissa samordningsvinster. Med institutionens samlade forskningsresurser i ryggen borde det vara möjligt att få till stånd regelbundna undersökningar och inte behöva begränsa sig till enstaka datainsamlingar bara vid vissa särskilda tidpunkter, under vissa kampanjer eller under t ex enbart valår.

OM-projektet

Med hänsyn till det redovisade syftet togs våren 1986 initiativet till ett första försök med en för Statsvetenskapliga institutionen och Avdelningen för masskommunikation gemensam datainsamling. Initiativet kom från de forskningsansvariga inom valforskningsprogrammet respektive masskommunikationsforskningen, vilka båda hade ett särskilt intresse i att åstadkomma löpande undersökningar. En förbudjan till medverkan gick ut till samtliga forskningsprojekt i masskom-

munikation och statskunskap. Det visade sig finnas ett mycket stort intresse för en gemensam studie av detta slag.

På grundval av det dokumenterade intresset formades SOM-projektet i syfte att åstadkomma en första datainsamling hösten 1986. SOM är en förkortning av undersökningens projektnamn *Samhälle Opinion Massmedia*. En ledningsgrupp tillsattes och en forskningsassistent förordnades för att hålla i de praktiska detaljerna kring undersökningen. Datainsamlingen hösten 1986 skulle ses som ett testfall på intresset för fortsatta undersökningar av samma slag.

Att SOM inte bara skulle vara ett forskningsanknutet projekt utan även ha ett ansvar för utbildning markerades genom att doktorander utan egna medel skulle erbjudas 'friplatser'.

Enkätstudier

Utgångspunkten för SOM 86 var att undersökningen skulle vara baserad på ett tillräckligt stort urval för att tillåta tämligen detaljerade analyser samt att kostnaderna skulle ligga på en rimlig nivå så att det skulle bli ekonomiskt möjligt att eventuellt fortsätta med regelbundet återkommande SOM-undersökningar. Med dessa krav blev det naturligt att främst överväga enkäter som datainsamlingsmetod.

Erfarenheten av enkätmetodik finns sedan länge vid statsvetenskapliga institutionen och Avdelningen för masskommunikation. Dagspresskollegiet använder postenkäter för sina lokala läsarundersökningar, liksom förvaltningsforskningen arbetat med enkäter i flera lokala kommunstudier. Det har även förekommit kontakter med undersökningsorganisationer som Testologen och Forskningsgruppen för Samhälls- och Informationsstudier (FSI, Torsten Österman) samt Stiftelsen för Opinionsstudier (Sten Hultgren) vilka har goda erfarenheter av enkätmetodik. Med hänsyn till detta beslöts att SOM 86 skulle genomföras genom en postenkät.

En andra fråga var om SOM skulle genomföras helt i institutionens regi på det sätt som Dagspresskollegiet och förvaltningsforskningen gjort med sina studier. Detta bedömdes dock bli alltför resurskrävande, åtminstone för en första SOM-enkät. Istället togs offerter in från olika undersökningsföretag. Statistiska centralbyrån blev utsedd till ansvarig för SOM 86. Konstruktion och utformning av själva frågeformuläret gjordes av de deltagande projekten och koordinerades av SOM:s ledningsgrupp.

Den första undersökningen 1986

Det totala urvalet för SOM 86 bestämdes till 2500 personer, baserade på ett slumpmässigt urval av befolkningen mellan 15 och 75 år.

Tidsplanen lades upp så att undersökningen skulle gå i fält i mitten av oktober 1986 och ligga ute till början av december. Under denna tid skulle tre skriftliga

Åminnelser göras. Slutrapport och frekvenstabeller skulle vara framme i början av ästföljande år.

Totalt deltog åtta forskningsprojekt i SOM 86, representerande olika delar av statsvetenskapliga institutionens och Avdelningen för masskommunikations forskning. Till detta kom ett doktorandprojekt. De olika projekten medverkade med olika antal frågor. Bakgrundsfrågorna utarbetades gemensamt. Totalt kom enkätformuläret att omfatta ca 70 frågor med totalt ca 300 svarsalternativ.

Enkätundersökningar i Sverige brukar normalt ge svarsfrekvenser på mellan 65 och 75 procent beroende på typen av svarspersoner, geografiska områden, omfattning av frågeformulär samt undersökningens ämnesområden. SOM 86 resulterade i en svarsfrekvens på 68 procent av nettourvalet. Resultatet bedömdes vara fullt acceptabelt. Undersökningen fortsattes dock med uppföljande telefonintervjuer som begränsades till ett urval centrala frågor. Härigenom nåddes en total svarsfrekvens på 77 procent.

SOM-modellen

Det positiva utfallet av SOM 86 ledde till att SOM-projektet fortsattes 1987 med i huvudsak samma uppläggning som tidigare. SOM 87 administrerades direkt av Avdelningen för masskommunikation. Den fick i övrigt samma uppläggning som SOM 86, men var mera omfattande både i fråga om deltagande projekt och i fråga om mängden enkätfrågor - ett formulär på 23 sidor i jämförelse med 18 sidor 1986.

Genom att även SOM 87 fungerade på ett tillfredsställande sätt beslöts vid utvärderingen att i princip fortsätta SOM-projektet tills vidare och med samma ramar som tidigare. SOM 88 genomfördes sålunda hösten 1988 med Statistiska centralbyrån som ansvarig för enkätbehandlingen. Datainsamlingen för SOM 89 görs av IMU/Testologen.

SOM-undersökningen leds av en referensgrupp med forskare från Statsvetenskapliga institutionen och Avdelningen för masskommunikation. Ledningsansvariga är Sören Holmberg och Lennart Weibull som även håller i utformning och uppläggning av varje undersökning. Vidare finns en forskningsassistent som praktiskt håller i arbetet.

SOM-modellen ingår även publicering av en särskild rapportserie. I denna redovisas dels en översikt av uppläggning och utfall av varje års undersökning, dels exempel på empiriska resultat. De senare skrivs av berörda projekt.

Vidstående tabell ger en sammanfattande översikt av deltagande projekt i SOM-undersökningarna 1986-1989.

Tidsserien SOM

Genom att även SOM 89 nu kommit igång är det rimligt att påstå att SOM blivit en etablerad datainsamling. För berörda forskningsprojekt vid Statsvetenskapliga institutionen och Avdelningen för masskommunikation har tillgången till SOM blivit en viktig förutsättning för att få fram empiriska data. Även projekt från andra institutioner har visat intresse att få delta i SOM. Tills vidare har dock det interna intresset varit så stort att endast projekt som redan har samarbete med institutionen och avdelningen kunnat erbjudas sådan möjlighet.

Det datamaterial som samlas in SOM-undersökningarna kommer successivt att bli tillgängligt även för andra forskare genom att det arkiveras vid Sveriges Samhällsvetenskapliga Datarkiv (SSD) vid Göteborgs universitet. De som är intresserade av att bearbeta gamla SOM-data kan således vända sig dit.

SOM har vuxit för varje år och de totala kostnaderna har stigit. Mot den bakgrunden kan man fråga sig hur mycket resurser en forskningsinstitution har möjlighet att sätta av för en regelbundet återkommande datainsamling av det slag som SOM-studien representerar. Den bärande tanken med SOM-modellen är dock att det just är tidsserier (teoretiskt relevanta och omsorgsfullt mätta) som på sikt kommer att tillföra samhällsforskningen dess mest värdefulla material. Därför är vi övertygade om att satsningen på SOM-projektet är en riktig prioritering. Tidsserier är den empiriska samhällsvetenskapens ryggrad - både bakåt till historien och framåt in i framtiden.

DELTAGANDE PROJEKT I SOM-UNDERSÖKNINGARNA 1986-1989

	1986	1987	1988	1989
MASSKOMMUNIKATION				
Dagspresskollegiet (Lennart Weibull, Karin Björkqvist)	XXX	XXX	XXX	XXX
Medieprojektet (Lennart Weibull)	XX	X	X	
Internaliserad kultur (Bo Reimer, Karl Erik Rosengren)	XXX	XXX	XXX	X
Publicistisk sed (Lennart Weibull)		XX	XXX	XXX
Lokal- och närradio (Lowe Hedman)				XXX
Doktorander masskommunikation (Robert Burnett, Jan Strid)		X	X	X
STATSVETENSKAP				
Kärnavfallsprojektet (Sören Holmberg)	XXX	XXX	XXX	XXX
Valundersökningen (Sören Holmberg)	XXX	XXX	XXX	XXX
Säkerhetspolitik (Rutger Lindahl)	XXX	XXX	XXX	XXX
Boendemiljö (Ulf Bengtsson)	XX			
Kommunal service (Lars Strömberg, Lennart Nilsson)		XX	XX	
Stadsdelsnämnder (Lennart Nilsson, Jörgen Westerståhl)				XX
Kärnkraftsopinionen (Jörgen Westerståhl)	XX			
Utlandsbilden (Jörgen Westerståhl, Folke Johansson)		X		
Riksdagen och massmedierna (Folke Johansson)		X	X	X
Doktorander statskunskap (Ulf Bjereld)	X		X	

Anm: Antalet X efter varje projekt anger ungefärlig omfattning av projektets medverkan.

DAGSPRESSKOLLEGIET STUDIER AV DAGSPRESSENS SPRIDNING

Karin Björkqvist

Dagspresskollegiet är ett forskningsprogram vid Avdelningen för masskommunikation, statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Programmet startade sin verksamhet 1979.

Huvudsyftet med Dagspresskollegiet är att belysa dagstidningarnas roll i det svenska samhället, särskilt förhållandet mellan dagspress och andra massmedier. En särskilt viktig uppgift är att följa medietutvecklingen över tid.

För att kunna svara på frågor om dagspressens sätt att fungera genomför Dagspresskollegiet olika slag av undersökningar. Inom programmet bedrivs både tillämpad forskning och grundforskning.

Den tillämpade forskningen avser i första hand undersökningar av dagspressens äckvidd. Dessa belyser bland annat andelen regelbundna läsare, intresset för olika typer av tidningsinnehåll samt inställning till pressen som nyhetsmedium.

Grundforskningen har som huvudsyfte att belysa förutsättningarna för medieändring. Vad är det som gör att man håller sig med medier av olika slag? Hur skall man mäta människors intresse för information i media? Svaren på sådana frågor öks genom vidarebearbetning av de löpande undersökningarna.

Dagspresskollegiet i SOM-enkäten

Dagspresskollegiet genomför varje år två riksundersökningar. Den ena är *Medievarometern*, en studie som bygger på telefonintervjuer om massmediekonsumtion en viss dag, vilken Dagspresskollegiet genomför i samarbete med Sveriges Radios publik och programforskning (PUB). Den andra studien, *Läsvanestudien* bygger på en postenkät med frågor som behandlar läsvanor hos allmänheten. Dagspresskollegiet har fram till och med 1986 genomfört Läsvanestudien med data insamlade av Testologen inom ramen för deras Sverige-Nu-undersökning (Anshelm-Strid, 1989). Från och med 1987 har Dagspresskollegiet använt SOM-enkäten för den årliga läsvanestudien.

Dagspresskollegiet har i SOM-enkäten inriktat sig på två områden. Det ena är *läsvanor*, som behandlar hur ofta man läser, hur man har tillgång till och hur lång tid man läser sin morgontidning. Det andra området är läsvanor i *relation till andra medievanor*, där man intresserar sig för vilket tidningsinnehåll allmänheten tar del av samt hur läsvanorna samverkar med andra medievanor.

Dagspressens spridning

Frågan om allmänhetens morgontidningsläsning har ställts i varje studie sedan Dagspresskollegiet startade sin verksamhet 1979.

Tabell 1 ger en översikt av andelen regelbundna läsare bland allmänheten 1979-1988. Resultatet bygger på en öppen fråga där svarspersonerna ombeds att skriva namnet på den morgontidning som de brukar läsa regelbundet (dvs med minst ett nummer per vecka). Därefter fick de ange hur regelbundet de brukar läsa denna tidning. Fördelen med en öppen fråga ligger i att man själv är tvungen att nämna vilken tidning man brukar läsa.

Nackdelen är att dessa frågor brukar ha en något lägre svarsfrekvens än frågor med fasta svarsalternativ (Jfr Björkvist, 1989). I Dagspresskollegiets lokala läsvane-studier, där man använder sig av bundna svarsalternativ ligger andelen regelbundna läsare på en något högre nivå i jämförelse med riksgenomsnittet (Jfr Kratz, 1989). De något lägre siffrorna i SOM-undersökningen kan förklaras med den mindre regelbunda läsningen i Stockholmsområdet (Jfr Ohlsson, 1989). En annan förklaring till skillnaderna kan troligen sökas i den metod som används.

Tabell 1 Andelen regelbundna morgontidningsläsare 1979-1988 (procent).

Fråga: Vilken morgontidning brukar Du läsa regelbundet?

(Med regelbundet menas här minst ett nummer per vecka. Om Du läser mer än en morgontidning ange vilken som Du betrakta som din lokala morgontidning)

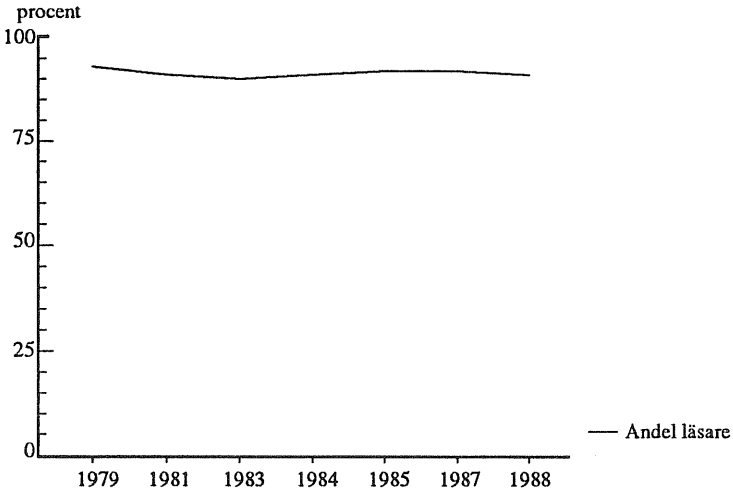
År	1979	1981	1983	1984	1985	1987	1988
Andel läsare	93	91	90	91	92	92	91
Antal svar	2135	2194	2126	2012	2048	1672	1633

Anm: Testologens data t o m 1985 och SOM-enkätens data 1987, 1988.

Varannat år redovisas fram till 1987.

Andelen läsare av morgonpress med minst ett nummer per vecka ligger på en mycket hög nivå. Under 1980-talet har andelen i det närmaste legat konstant kring 90 procent. Figur 1 åskådliggör stabiliteten i Dagspressens utveckling under 1980-talet. Vid tolkningen av resultaten bör det beaktas att, *läsning av minst ett nummer per vecka* är ett grovt mått på regelbundenhet i läsning. Det som uttryckes är andelen svenskar med intresse för dagspress. På så sätt kan det sägas att andelarna egentligen uttrycker morgontidningars marknadspotential.

Figur 1 Andelen regelbundna morgontidningsläsare 1979-1988 (procent)

Vi måste studera regelbundenheten i läsningen för att få ett grepp om hur tidningar används. I tabell 2 redovisas därför regelbundenheten i allmänhetens morgonpressläsning uppdelat på antal lästillfällen per vecka

Tabell 2 Regelbundenheten i morgontidningsläsningen 1985-1988 (procent).

Fråga: Om Du läser någon morgontidning regelbundet ungefär hur många gånger per vecka brukar Du läsa denna tidning?

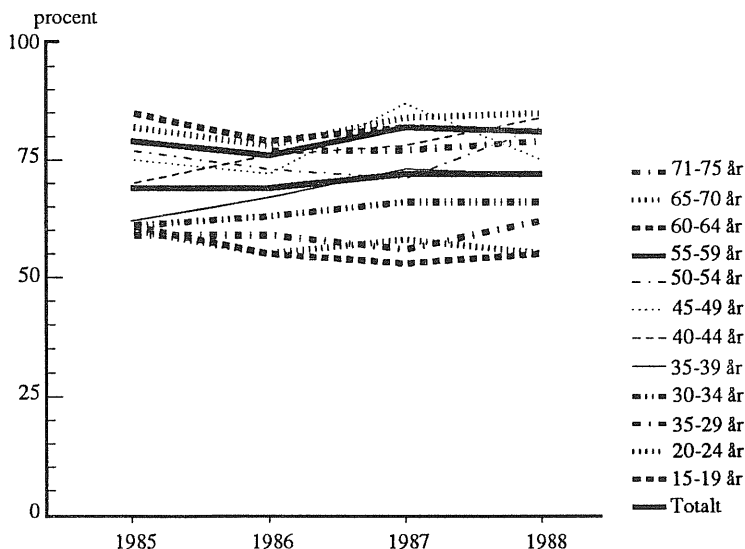
År	1985	1986	1987	1988
Antal gånger per vecka:				
Mindre än 1 gång	8	10	8	8
1-2 gånger	3	4	4	3
3-4 gånger	10	9	8	8
5 gånger	10	8	8	9
5-7 gånger	69	69	72	72
Totalt	100	100	100	100
Andel som läser minst 5 ggr/vecka				
	79	77	80	81
Antal svar	2044	1845	1672	1643

Anm: Testologens data 1985 och SOM-enkätens data 1986 1987 och 1988

Majoriteten av svenskarna läser en morgontidning dagligen eller 6 gånger per vecka. Om man ser till antal lästillfällen per vecka är stabiliteten mellan de olika åren mycket god. Den framträdande likheten i regelbundenheten mellan de olika åren är knappast överraskande mot bakgrund av tidigare resultat (jfr Anshelm-Strid, 1989).

Figur 2 visar andelen läsare av dagspress med åtminstone sex nummer per vecka i olika åldersgrupper. Även här kan det konstateras att andelen läsare legat på en tämligen stabil nivå. Men det går också att peka på klara utvecklingstrender. Det finns bland annat en viss minskning i den dagliga läsningen bland unga personer, framförallt i åldersgrupperna 15-19 och 20-25 år. Förklaringen till det mönster som framträder i dessa grupper brukar sökas i förändrade vanor. Dagens ungdomar går längre i skolan och kommer därför senare ut i förvärvslivet. Först därmed kommer de stabilare vanor som hör till vuxenlivet (Jfr Anshelm-Strid, 1989 och Weibull, 1989).

Figur 2 Regelbundenhet i morgontidningsläsning i olika åldersgrupper (procent)

renumeration annan anskaffning

n bidragande faktor för att upprätthålla den ovan redovisade regelbundenheten i iningen bör vara den vanligt förekommande morgontidningsprenumerationen. abell 3 redogör för andelen morgontidningsprenumeranter 1979-1988.

tabell 3 Den totala andelen prenumeranter samt andelen prenumeranter bland de regelbundna läsarna 1979-1988 (procent).

fråga: Prenumererar Du eller någon annan i Ditt hushåll på denna tidning?

år	1979	1981	1983	1984	1985	1987	1988
andel prenumeranter totalt:	80	79	78	78	79	80	81
andel prenumeranter av läsare:	86	87	87	86	86	87	87
totalt svar	2135	2194	2126	2012	2045	1672	1643

kommentar: Testologens data till 1986 och SOM-enkätens data 1987 och 1988

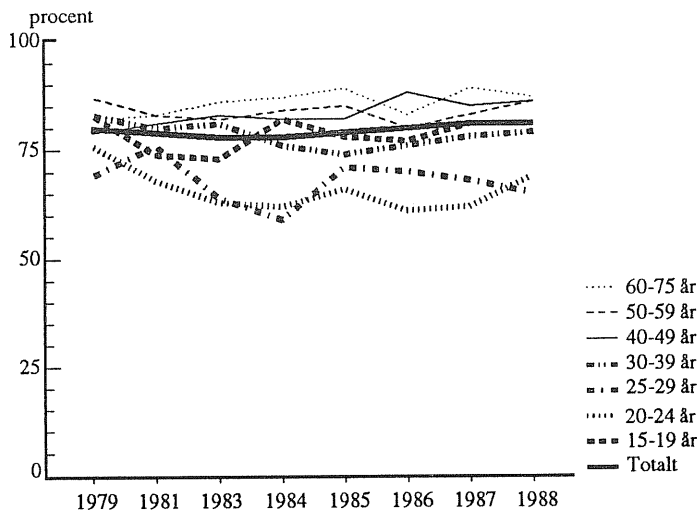
Det är klar majoritet av svenskarna bor i ett hushåll där man prenumererar på en morgontidning. Om man ser till andelen regelbundna läsare uppgår prenumerationsbenägenheten till mellan 86-87 procent. Under perioden 1979-1988 är andelen prenumeranter mycket stabil, vilket som tidigare nämnts bidrar till regelbundenheten i allmänhetens läsning.

figur 3 studeras andelen prenumeranter i olika åldersgrupper.

Det kan konstateras att den grupp som har lägst prenumerationsbenägenhet är personer mellan 20 och 29 år. Prenumerationsbenägenheten följer i stort sett det mönster som framkom beträffande läsningen av minst sex nummer per vecka. Sett till den allra yngsta gruppen följer andelen prenumeranter i stort sätt samma mönster som för föräldrargenerationen.

Även om andelen prenumeranter ligger på en mycket hög nivå i Sverige är det kanske mest intressanta resultatet att 13-14 procent av de regelbundna läsarna kaffar sig sin tidning på annat sätt än genom prenumerationsbenägenhet. Tabell 4 nedan redogör för hur de som ej prenumererar anskaffade sin tidning 1979-1988.

Figur 3 Andelen prenumeranter i olika åldersgrupper 1979-1980 (procent)

Tabell 4 Fördelningen på olika sätt att skaffa tidningen bland de som inte prenumererar 1979-1988 (procent).

Fråga: Om Du inte prenumererar på någon morgontidning, på vilket sätt har Du då tillgång till denna tidning?

År	1979	1981	1983	1984	1985	1986	1987	1988
Anskaffningssätt:								
Lånar av bekanta	11	5	9	7	6	5	4	4
Läser hos bekanta	17	12	10	13	11	11	12	10
Läser på arbetet eller i skolan	44	52	56	55	58	50	51	46
Läser på bibliotek	3	3	3	4	3	4	2	2
Köper lösnummer	28	23	23	14	25	33	50*	38
Antal svar	279	244	234	243	295	221	252	237

Anm: Testologens data t o m 1986 och SOM-enkätens data fr o m 1987

* Fr o m 1987 fanns "köper lösnummer" som eget alternativ i frågan, vilket tidigare inte varit fallet

De vanligaste sättet att skaffa sin morgontidning för icke-prenumeranter har under perioden 1979-1988 varit att läsa den på arbetsplatsen eller i skolan. Arbetsplatsläsningen tenderade att öka under första hälften av 80-talet. Denna ökning sammanfaller i stor utsträckning med en minskning av lösnummerköpen. Den kända arbetsplatsläsningen vändes 1986 till en svag minskning. Minskningen i arbetsplatsläsningen har dessutom sjunkit till under 50 procent 1988. Här sammanfaller den minskade arbetsplatsläsningen med en ökning av lösnummerköpen. Det är dock påpekat att mönstret i kategorin "köper lösnummer m m" är något regelbundet. Denna oregelbundenhet kan i viss mån förklaras med att kategorin dels har förekommit som fast svarsalternativ dels att frågeformuleringarna förändrats något från år till år. Ökningarna och minskningarna bland de som köper lösnummer sammanfaller dock ganska bra med trenderna i arbetsplatsläsningen.

Lästid, lästidpunkt och antal lästillfällen

Vi har påvisat att andelen som läser en morgontidning ligger på en hög nivå i Sverige och att denna andel är tämligen stabil under åttiotalet. Det finns inga mönster som talar för att andelen dagstidningsläsare skulle sjunka. Det kan nu vara intressant att titta på lästidens längd och lästidpunkterna under dagen. Samt vid hur många

Tabell 5 Andel regelbundna läsare vid olika tidpunkter under dagen, antalet lästillfällen och genomsnittlig lästid 1979-1987.

Fråga: Ungefär hur lång tid brukar Du ägna åt Din lokala morgontidning en genomsnittlig vardag?

År	1979	1981	1983	1985	1986	1987	1988
Lästidpunkt, andel läsare i %:							
Före kl 8	66	68	68	66	65	64	66
Mellan kl 8-12	25	30	31	33	30	30	27
Mellan kl 12-17	15	17	18	21	15	16	17
Efter kl 17	50	54	57	61	54	46	46
Genomsnittligt antal lästillf.:	1,56	1,69	1,74	1,81	1,67	1,56	1,56
Genomsnittlig lästid i min.:	30,1	32,6	31,7	32,6	30,4	30,7	29,5
Antal svar	2135	2194	2126	2048	1961	1672	1545

Anmärkning: Testologens data till om 1986 och SOM-enkätens data från om 1987

tillfällen under dagen man ägnar sig åt tidningen. Tabell 5 redovisar utvecklingen på dessa frågor under perioden 1979-1988.

Den genomsnittliga *lästiden* har under 1979-1988, legat mellan 29,5 och 32,6 minuter. Lästiden tenderade att öka under första halvan 1980-talet. Denna ökning vändes till en minskning från och med 1986, för att för första gången komma på en nivå under 30 minuter 1988.

Det är naturligt att läsningen under morgonen (före kl 8) är den klart vanligaste *lästidpunkten* för morgontidningar. Andelen har varit stabil under hela den undersökta perioden. Näst vanligast är kvällen. Kvällsläsningen ökade under 1980-1985. Denna ökningen av läsning under kvällstid vändes dock till en minskning 1986, vilket delvis förklarar minskningen av den totala lästiden under samma period.

Det genomsnittliga antalet ästillfällen, har uppgått till mellan 1,56 och 1,81. Även antalet lästillfällen ökade under första halvan av 1980-talet. Från och med 1986 har även denna trend vänts till en minskning.

De tendenser som framkommer i tabell 5 rör främst förändringar i *morgonpressläsningen på kvällstid*. Dessa mönster har troligen ett samband med förändringar i *kvällspressläsningen* som kan konkurrera med morgonpress på kvällstid.

Flertidningsläsning och annan massmediekonsumtion

I det föregående har vi bl a kunnat utläsa att 90-93 procent av allmänheten läser en morgontidning regelbundet. Tidigare studier har visat att läsningen är mer omfattande än så. De regelbundna läsarna tar ofta del av *ytterligare en morgontidning* regelbundet (Jfr Weibull, 1983). 1988 tog 20 procent av de regelbundna läsarna del av ytterligare en morgontidning. Motsvarande siffra för 1988 var 25 procent. Denna fråga ställdes första gången i 1987 års undersökning, varför vi inte kan uttala oss om stabilitet eller förändring med avseende på flertidningsläsningen.

Det har ofta diskuterats i vilken utsträckning konsumtion av andra massmedier påverkar människors benägenhet att regelbundet ta del av morgonpress. Frågan är om det råder konkurrens mellan olika medier eller om de kompletterar varandra genom att fylla olika funktioner? I tabell 6 redovisas en översikt av hur de regelbundna morgontidningsläsarna tar del av andra massmedier.

Huvudintrycket av resultaten är att andelen regelbundna morgontidningsläsare ligger på en mycket hög nivå oberoende av i hur stor utsträckning man tar del av andra medier. Det bör dock påpekas att de mest regelbundna kvällstidningsläsarna tenderar att ta del av morgonpress i något lägre utsträckning än personer som inte är lika flitiga kvällspressläsare. Mönstret gäller både för 1987 och 1988. Detta tyder på att det råder en viss konkurrens mellan dessa båda medier. Ovan antydde också att nedgången av morgontidningsläsning under kvällstid kan ha vissa samband med en ökad kvällstidningsläsning. (Jfr Anshelm, 1988A och 1988B).

Tabell 6 Andelen regelbundna morgontidningsläsare uppdelat efter regelbundenheten i konsumtionen av andra massmedier (procent).

Regelbundna läsare Morgonpress:	Kvällspressläsning dagar/vecka:			
	6-7 dagar/v	3-5 dagar/v	1-2 dagar/v	Sällan/aldrig
1987	89	92	94	95
1988	89	89	92	95
Antal svar	437	313	298	589
Antal svar	336	304	384	609
	Lyssnande på lokala radionyheter, dagar/vecka:			
	5-7 dagar/v	3-4 dagar/v	1-2 dagar/v	Sällan/aldrig
1987	94	93	92	91
1988	93	92	94	90
Antal svar	685	197	168	356
Antal svar	738	215	178	398
	Aktuellt-tittande, dagar/vecka:			
	5-7 dagar/v	3-4 dagar/v	1-2 dagar/v	Sällan/aldrig
1987	95	93	89	90
1988	93	94	90	84
Antal svar	610	409	273	138
Antal svar	657	434	302	165
	Rapport-tittande, dagar/vecka:			
	5-7 dagar/v	3-4 dagar/v	1-2 dagar/v	Sällan/aldrig
1987	96	93	89	89
1988	93	93	91	83
Antal svar	680	389	241	134
Antal svar	731	419	262	162
	Dagens Eko-lyssnande, dagar/vecka:			
	5-7 dagar/v	3-4 dagar/v	1-2 dagar/v	Sällan/aldrig
1987	97	95	93	92
1988	97	95	93	92
Antal svar	365	199	175	581
Antal svar	731	419	262	162
	Tittande på regionala nyheter i TV, dagar/vecka:			
	5-7 dagar/v	3-4 dagar/v	1-2 dagar/v	Sällan/aldrig
1987	94	94	90	91
1988	93	93	92	91
Antal svar	443	310	281	386
Antal svar	393	215	190	636

Anm: Data insamlat via SOM-enkäten

När det gäller de andra medierna är förhållandet det motsatta. Ju mer regelbundet man konsumerar etermedienyheter, desto större är sannolikheten att man är regelbunden morgonpressläsare. Dessa tendenser är dock tämligen svaga, vilket innebär att tolkningar bör göras med största försiktighet. Något som dock bekräftar att etermedierna snarare är ett komplement till dagspressen är att tendenserna är dom samma i 1987 och 1988 års SOM-undersökningar.

Sammanfattning

Dagspresskollegiet har i 1988 års SOM-enkät ställt frågor om läsvanor och om annan mediekonsumtion.

Andelen regelbundna morgonpressläsare uppgår 1988 till 91 procent. En siffra som varit tämligen stabil under perioden, 1979-1987. En mycket stor andel (78-80 procent) av de regelbundna läsarna, läser sin tidning minst fem gånger per vecka.

En faktor som bidrar till stabiliteten i tidningsläsningen är den utbredda hushållsprenumerationen. Andelen prenumeranter uppgår under perioden 1979-1987 till mellan 78 och 80 procent. De icke-prenumeranter som läser morgonpress tar oftast del av sin tidning på arbetsplatsen/skolan. Ett anskaffningssätt som ökade under första halvan av 1980-talet, men vändes till en minskning fr o m 1986.

Den mest framträdande tendensen i lästidens längd, lästidpunkt och antalet lästillfällen är att morgonpressläsningen på kvällstid ökade under 1980-talets första halva. Denna ökning inverkade på såväl den totala lästidens längd, som på det genomsnittliga antalet lästillfällen per dag. Denna trend vändes till en minskning fr o m 1986 och har slagit igenom både beträffande lästidens längd och det genomsnittliga antalet lästillfällen.

Flertidningsläsning är en vanligt förekommande företeelse 1988. Andelen som läser en extra morgontidning minst tre gånger per vecka, uppgår till 25 procent. Samma siffra kunde konstateras i 1987 års undersökning. Tidigare studier har visat sig att flertidningsläsningen ofta är kopplad till arbetsplatsläsning (Weibull, 1983). Mot detta talar dock den minskning som konstaterats för arbetsplatsläsning samt ökningen av läsning av mer än en tidning under samma period.

När det gäller hur annan massmediekonsumtion inverkar på benägenheten att läsa morgonpress, finner man att det råder en viss konkurrens mellan kvällspress och morgonpress. Ett samband som styrks bland annat genom att ökningen i kvällspresskonsumtionen, tidsmässigt sammanfaller med minskningen av morgonpressläsning på kvällstid (Anshelm, 1988A och 1988B). Dessutom kan resultatet bekräftas genom att både 1987 och 1988 års undersökning påvisar samma tendenser. När det gäller konsumtionen av nyheter i etermedia, verkar förhållandet vara det omvända. Ju större konsumtion av etermedienyheter, desto större benägenhet att läsa morgonpress regelbundet.

litteratur

- nshelm, Magnus; Weibull, Lennart (1988) *Läsvanestudien Huvudresultat och metodjämförelse*. Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.
- nshelm, Magnus (1988A) *Sverige-Nu SOM 86 en jämförelse av två undersökningar*. Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.
- nshelm, Magnus (1988B) *Massmediernas räckvidd 1986/87 en analys av Mediebarometern*. Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.
- nshelm, Magnus; Strid Jan (1989) *Läsvanor och läsintressen*. Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.
- jörkqvist, Karin (1989) *Metod och undersökningsgenomförande, SOM '88*. Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- ratz, Lotta (1989) *Tidningsläsning i Kalmar*. Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.
- hllsson, Anders (1986) *Att svara eller inte svara det är frågan*. Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.
- hllsson, Anders (1989) *Politiska nyheter till nytta och nöje*. Stockholm, Almqvist och Wiksell internationell.
- trid, Jan; Weibull, Lennart (1984) *Läsvanor och läsintressen 1979-1983*. Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Veibull, Lennart (1983) *Tidningsläsning i Sverige*. Stockholm, Liber.
- Veibull, Lennart (1989) *Framtidens tidningsval*. I K Björkqvist och L Weibull (red) *Dagspressen och dess läsare*. Stockholm, Almqvist & Wiksell internationell.

HAR KVÄLLSPRESSLÄSNINGEN FÖRÄNDRATS?

Karin Björkvist och Lennart Weibull

Åren 1986 var nyhetsmässigt intensiv. Fredagen den 28 februari mördades tatsminister Olof Palme på öppen gata i Stockholm. Med detta följde en ström av yhetshändelser i anslutning till polisutredningen. Ett par månader senare skedde lyckan vid kärnkraftverket i Tjernobyli med efterföljande uppmärksamhet kring onsekvenserna för Sverige.

Åren 1986 vände också stagnationen i kvällspressens upplagor. Mellan 1985 och 1986 ökade medelnettopplagan med sex procent (Strid-Weibull, 1988:17). En aktör bakom de ökade upplagesiffrorna var med stor säkerhet de många stora yhetshändelserna. Dagarna efter mordet på statsministern sålde kvällstidningarna betydligt mera än normalt (jfr Weibull, 1986; Lindahl, 1987).

De stora nyhetshändelserna är dock bara *en* förklaring. En annan viktig bakgrund till expansionen hos kvällspressen är rent demografisk. Traditionellt säljer kvällstidningarna särskilt mycket i åldersgrupperna 18 till 30 år. Dessa grupper har under andra hälften av 1980-talet ökat sin andel av befolkningen, vilket i sig ökat vällstidningsmarknaden.

Men också andra faktorer måste ha påverkat kvällspressens expansion. Exempelvis inns det en tydlig tidningsfaktor: nästan all ökning föll till en början på Aftonbladet nedan Expressen t o m noterade en nedgång. Aftonbladets kraftiga upplageökning r särskilt intressant med hänsyn till vad vi vet om tidningens ställning under 1970-talet. En studie från 1979 kunde visa att 4/5 av Aftonbladets läsare var ympatisörer med socialdemokraterna eller vpk och med politiskt intresse över genomsnittet (jfr Weibull, 1983). Under andra hälften av 1980-talet skedde en nedveten omorientering av Aftonbladet. Tidningen började satsa på nya, 'mjukare' innen, inte minst genom sin söndagsbilaga, och sökte uppenbarligen att bredda sin äskrets.

Mot denna bakgrund är den intressanta frågan vad som egentligen hänt inom vällspressen under slutet av 1980-talet. Har nya grupper av människor börjat köpa vällstidningar eller är det de redan intresserade läsarna köperkvällstidningar mera egelbundet än tidigare? Har vällspressen överlag fått en ändrad läseekretssammansättning genom expansionen? Och vad har Aftonbladets redaktionella omorientering inneburit i fråga om tidningens läsecrets och förhållandet till Expressen.

Det följande är avsikten att ge en översiktlig belysning av vällstidningsmarknaden vid 1980-talets slut. Underlaget är data som samlats in inom ramen för Dagspresskollegiets medverkan i Statsvetenskapliga institutionens och Avdelningen för

masskommunikations SOM-undersökning. Det som presenteras i denna artikel är en översikt av kvällspressläsningen 1986 och 1988 och syftar primärt till att ge några tendenser; en mera ingående analys är dock under arbete inom Dagspresskollegiet.

Översikten gör inte anspråk på att förklara kvällstidningarnas upplageutveckling. Upplagesiffrorna beskriver försäljning av tidningar, medan SOM redovisar uppgiven läsning. En analys av hur sambandet mellan upplaga och läsning utvecklats kräver ett betydligt bättre underlag.

De frågor som ligger till grund för analysen är:

1. Hur har kvällspressläsningen förändrats när det gäller förhållandet mellan trogna och sporadiska läsare?
2. Hur har kvällspressläsningen utvecklats när det gäller spridningen inom olika grupper av befolkningen?
3. Hur har kvällspressens läsekretsar utvecklats när det gäller läsarnas partisympatier?

Trogna och sporadiska kvällspressläsare

Kvällstidningarna kännetecknas av en något ryckigare upplageutveckling än morgonpressen. Kvällspressupplagan hade en topp omkring 1970, men föll sedan kraftigt, medan morgonpressen hela tiden varit stabil med en tendens till ökning. Den naturliga förklaringentill skillnaden är givetvis det faktum att kvällspressen genom sin lösnummerförsäljning är mera beroende av tillfälliga konjunkturen både ekonomiska och nyhetsmässiga. Till detta kommer att de svenska kvällstidningarna i första hand är komplementmedier; i stort sett alla kvällstidningsläsare tar också del av morgonpress (Jfr Weibull, 1983; Anshelm, 1989).

Även om det finns klara fluktuationer i kvällspressens upplagor är kanske trots allt det mest anmärkningsvärda att den samlade upplagan inte uppvisar ännu större förändringar av det slag som förekommer inom populärpressen. Tidigare studier visar att förklaringen till detta ligger i att en mycket stor del av kvällspressläsarna vanemässigt köper sin tidning oberoende av vad som hänt en viss dag. Detta är de trogna läsarna. Vid sidan av denna läsargrupp finns det en grupp mera sporadiska läsare (jfr Mortensen, 1979).

När en enskild kvällstidning ökar i upplaga kan detta således ske antingen genom att de sporadiska läsarna blir 'trognare' - d v s att de köper sin tidning oftare, att det tillkommer fler sporadiska läsare eller både och. Studier från 1970-talets slut visade att omkring 1/4 av allmänheten mellan 15 och 70 år uppgav sig läsa en kvällstidning varje dag, medan ca 2/3 sade sig läsa en kvällstidning åtminstone någon gång per vecka (Weibull, 1982:96, 1983:106ff). På grundval av dessa resultat kan vi beräkna andelen trogna läsare - de dagliga läsarna i procent av dem som läser en kvälls-

ning åtminstone någon gång per vecka - till 41 procent. Om vi ser till situationen under slutet av 1980-talet kan vi utgå från tabell 1. I denna redovisas först andelen läsa med hänsyn till läsfrekvens totalt och för enskilda tidningar. Därunder anges sedan olika mått på kvällspressläsningen. Det översta visar andelen som läser kvällstidningar minst 6 gånger i veckan och är således identiskt med frekvensmålet. Det andra visar andelen som läser minst 3 dagar i veckan (de dagliga läsarna är naturligtvis en delmängd av dessa), det tredje andelen som läser åtminstone någon gång i veckan och det sista andelen som i varje fall tittar i någon kvällstidning någon gång.

tabell 1 Andelen kvällspressläsare (procent).

läsfrekvens	Totalt		AB		EX		GT/KVP	
	1986	1988	1986	1988	1986	1988	1986	1988
7 dagar	19	21	8	7	9	12	3	4
5 dagar	19	19	8	8	11	10	4	4
2 dagar	24	23	10	11	16	16	8	7
läser sällan	25	27	25	29	28	32	15	15
aldrig*	12	11	49	45	36	31	71	69
Sammanlagt procent	100	100	100	100	100	101	101	99
7 minst	19	21	8	7	9	12	3	4
5 minst	39	39	16	15	20	21	7	8
2 minst	63	62	26	26	36	37	15	15
någon gång	88	89	51	55	64	69	30	30
-----								
andel trogna**	31	33	32	29	26	32	24	24

totalt svar 1986 = 1624 och 1988 = 1643

anmärkning: *) I aldrig ingår även de som inte markerat något alternativ

**) Andelen läsare minst 6 dagar i vecka i procent av andelen läsare minst någon gång per vecka.

Det mått som används för att beskriva kvällspressläsningen är det relativt små skillnader mellan 1986 och 1988. I båda fallen är andelen som uppger sig läsa en kvällstidning minst någon gång i veckan drygt 60 procent. Det finns dock en ytterst vag tendens till en ökad daglig läsning.

Sammanlagt tendens framkommer beträffande de enskilda tidningarna. Den totala läsningsgraden - läst minst någon gång - stiger för både Aftonbladet och Expressen, men övrigt är skillnaderna mellan åren marginella. De svaga tendenser som finns visar

sarast på att Expressen läses något mera regelbundet 1988 än 1986, vilket är oväntat med tanke på vad som gäller för försäljningsutvecklingen mätt i upplagesiffror.

Det till synes oväntade resultatet har flera förklaringar. Den första är det tidigare påpekade faktum att det inte finns någon enkel relation mellan uppgiven regelbunden läsning och upplagesiffror. En andra förklaring ligger i att den i frågan använda frekvensskalan är ytterst grov och kan inte fånga upp alla förändringar, t ex en uppgång från läst tre till fem gånger per vecka, liksom att GT och Kvällsposten redan i frågan behandlas som en tidning. En tredje faktor ligger i att läsvanefrågor mera ger uttryck för intresseorientering än faktisk läsning; inte oväntat visar ett räckviddsmått - andelen som en viss dag uppger sig ha läst minst en kvällstidning - en bättre överensstämmelse med upplageutvecklingen (jfr Anshelm, 1989; Weibull, 1983).

Det är alltså vanskligt att använda läsvenesiffrorna som underlag för kvantitativa bedömningar av kvällspressens spridning. För den följande översikten gör detta dock mindre, eftersom vi inte avser att kartlägga kvällspressens spridning utan mera försöka få en bild av vilka förändringsmönster som kan iaktas mellan 1986 och 1988.

Ett sådant förändringsmönster är att dubbelläsningen mellan Aftonbladet och Expressen ökat något. Siffrorna är i och för sig låga - från 10 till 13 procent som läser båda åtminstone någon gång i veckan - men statistiskt säkerställda. I Stockholm har andelen dagliga dubbelläsare ökat något, men det kvantitativt viktigare mönstret är att det i landsorten blivit vanligare att kombinera Aftonbladet och Expressen åtminstone någon gång per vecka.

Ett annat och kanske mera intressant mått är det som i tabell 1 betecknas 'andel trogna'. Med detta menas andelen läsare 6-7 av dem som läser åtminstone någon gång i veckan. Andelen trogna läsare har för den totala kvällspressläsningen gått upp något. År 1979 var Aftonbladet den av de två stora kvällstidningarna som hade störst andel trogna läsare. Detta kan också uttryckas så att det var relativt sett färre som mera sporadiskt valde att läsa Aftonbladet. Detta är också tendensen 1986, om än något svagare. Men 1988 är bilden den omvända. Nu är det istället Expressen som till ca 1/3 har en fast läsekrets, medan andelen för Aftonbladet fallit till ca 1/4. Visserligen är det fortfarande Expressen som har störst andel läsare, men en rimlig slutsats är att Aftonbladet i ökande utsträckning attraherar de sporadiska tidningsköparna.

En geografisk faktor

En rimlig tolkning av detta är att Aftonbladets expansion har medfört en breddning av läsekretsen. Antagandet måste samtidigt prövas med hänsyn till olika spridningsområden. Vi vet av tidigare studier att kvällstidningsläsningen är klart

ögre i Stockholm än i övriga landet. I Stockholm är kvällspressen oftare 'örstatidning' i hushållet (i ca vart femte stockholmshushåll 1979) än i landsorten mindre än i vart tjugonde hushåll; jfr Weibull, 1983:112).

iffernorna från 1979 indikerar att troheten i läsning rimligen måste vara högre i Stockholm. Detta är också vad som visar sig 1986 (tabell 2). Både Aftonbladet och Expressen har högre andel trogna läsare i Stockholm än i landet i övrigt. Vidare omgår att den högre troheten för Aftonbladet i stor utsträckning är en effekt av situationen i Stockholm. Aftonbladet har i en stad utan socialdemokratisk morgontidning delvis karaktären av partipolitiskt vald huvudtidning.

tabell 2 Andel läsare av Aftonbladet och Expressen i Stockholm och övriga Sverige 1986 och 1988 (procent).

läsfrekvens	1986				1988			
	Stockholm		Övriga Sverige		Stockholm		Övriga Sverige	
	AB	EX	AB	EX	AB	EX	AB	EX
dagliga	18	14	7	9	12	20	7	11
minst en gång per vecka	37	49	24	34	29	50	26	35
minst någon gång	59	70	50	63	55	79	56	68
Andel trogna**	51	29	27	25	41	40	27	31
totalt svar	248	248	1376	1376	241	241	1267	1267

anmärkning: **) Andelen läsare minst 6 dagar i vecka i procent av andelen läsare minst någon gång per vecka.

Men det kanske mera intressanta resultatet ligger i jämförelsen mellan 1986 och 1988. Det framkommer att Aftonbladets ökande andel sporadiska läsare finns i både Stockholm och landsorten - detta kan utläsas av att andelen trogna överlag har gått ner. Skillnaden mellan Stockholm och övriga landet är således kvar men de relativt sporadiska läsarna är fler.

För Expressen är bilden en annan. Expressen har som tidigare nämnts blivit mera av den trogna tillvalstidning som Aftonbladet tidigare var. Detta märks framför allt i Stockholm, där andelen trogna bland Expressens 'veckoläsare' gått upp från 29 till 40 procent. Förändringen kan också karakteriseras så att det 1988 är något vanligare att de sporadiska kvällstidningsläsarna väljer Aftonbladet. Tidigare var det något vanligare att Expressen spelade den rollen.

Spridningen i olika befolkningsgrupper

Kvällspressen har framför allt varit de yngres och männens medium. När Carl-Adam Nycop i mitten av 1940-talet lanserade Expressen som morgondagens tidning var det hos yngre människor tidningen fick sitt gensvar. Det fanns sannolikt en tanke att de yngre skulle åldras med Expressen så att den successivt skulle bli en tidning för hela befolkningen.

Kvällspressläsarnas åldrande har dock gått långsamt. Den typiska kvällstidningsläsaren har hela tiden varit mellan 20 och 30 år. En studie från 1979 kunde visa att andelen sporadiska kvällstidningsläsare mellan 15 och 29 år 74 procent, bland medelålders 65 procent och bland pensionärer 56 procent (Weibull, 1983:109ff). Om vi utgår från de dagliga läsarna blir det ett knappt övertag för medelålders - omkring 30 procent i jämförelse med de yngres 25 procent.

Tabell 3 Läsning av Aftonbladet och Expressen i olika grupper SOM '86, och SOM'88 (procent)

	1986		1988	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
Daglig läsning				
Aftonbladet	10	6	8	7
Expressen	12	6	14	10
Läsning minst en gång per vecka				
Aftonbladet	28	25	26	26
Expressen	42	30	42	33
Antal svar	778	764	766	855

	1986			1988		
	Ålder			Ålder		
	15-29	30-49	50-75	15-29	30-49	50-75
Daglig läsning						
Aftonbladet	7	8	10	7	8	7
Expressen	8	10	8	10	14	11
Läsning minst en gång per vecka						
Aftonbladet	29	24	26	33	25	21
Expressen	47	36	27	46	37	30
Antal svar	414	462	443	441	593	599

redovisningen för 1986 och 1988 har vi valt att begränsa oss till Aftonbladet och Expressen i syfte att kunna belysa den förändring i trohet som vi tidigare iakttagit. Är det gäller förhållandet mellan män och kvinnor kan vi för båda tidningarna notera att det skett en utjämning i läsarandelar- för Aftonbladet är den nästan helt utjämnad, medan den delvis kvarstår för Expressen (se tabell 3). Det förefaller inte rimligt att se detta som en följd av Aftonbladets satsning på ett 'mjukare' innehåll. Resultatet kan behandlas så att de nya sporadiska läsarna som väljer Aftonbladet oftare är kvinnor. Analysen visar också att troheten i läsning av Aftonbladet minskar bland män, medan männen utgör en ökande andel för Expressen.

Är det gäller ålder återkommer samma tendens som observerades i studier på 1970-talet - att Aftonbladet har en relativt äldre publik. Detta gäller också för 1986. Mellan 1986 och 1988 har det dock skett en förändring. Aftonbladet har i samband med sin expansion fått en åldersprofil som mera liknar Expressens och har uppenbarligen vunnit läsare bland yngre människor. Om vi endast mäter 'gapet' mellan Aftonbladet och Expressen bland yngre läsare som läser någon gång i veckan har det minskat från 18 till 13 procentenheter; bland de trogna har gapet dock snarast ökat.

Åldersskillnaderna förstärker bilden av Aftonbladet som en tidning som breddat sig och nått nya sporadiska läsargrupper, medan Expressen istället behåller sitt fäste i en gamla kärngrupper. En rimlig tolkning är att Aftonbladet fått relativt sett fler yngre och tillfälliga läsare.

Den politiska faktorn

Även om kvällstidningar ofta beskrivs som sensationstidningar är det uppenbart att det både hos Aftonbladet och Expressen alltid har funnits en klar politisk karaktär. Båda tidningarna visar tydligt sina redaktionella profiler, inte minst partipolitiskt. Aftonbladet har sedan 1960 haft en socialdemokratisk partivinjett och Expressen från starten en liberal signatur. Aftonbladet markerade sig omkring 1968 som klar ännstertidning. När Dagens Nyheter inom samma koncern övergick till signaturen 'oberoende' 1972 behöll Expressen sin liberala partivinjett (Jfr Hadenius-Veibull, 1989).

Också bland allmänheten finns motsvarande partipolitiska skillnad mellan de två tidningarna. En studie från 1979 visade att människor hade lätt att identifiera Aftonbladets politiska hemvist: 70 procent menade att tidningen i sin nyhetsrapportering gynnade socialdemokraterna eller vpk. För Expressen var motsvarande andel lägre: knappt 50 procent menade att tidningen gynnade de borgerliga partierna (Asp, 1982:170ff). Andra siffror från 1979 illustrerar den politiska faktorn i tidningsvalet. Bland dem som uppgav sig läsa Aftonbladet dagligen hade 84 procent socialdemokraterna eller vpk som bästa parti; bland Expressens läsare var motsvarande andel 35 procent, medan 55 procent uppgav sig sympatisera med något

av de borgerliga partierna. Kvällstidningsköpet tycks nästan ha varit något av ett ideologiskt val.

De iakttagelser som gjorts beträffande Aftonbladets ändrade redaktionsprofil under andra hälften av 1980-talet blir särskilt intressanta mot bakgrund av vad vi vet om tidningens klara partipolitiska karaktär under 1970-talet. Frågan är om det också skett förändringar i det partipolitiska tidningsvalet. Låt oss studera detta i två steg - dels hur sympatisörer av olika partier faktiskt väljer kvällstidning, dels hur läsekretsarna ser ut när det gäller läsarnas partisympatier.

Tabell 4 Läsning av Aftonbladet och Expressen efter politisk blocktillhörighet (procent).

Tidning/frekvens	1986		1988	
	s/vpk	borg	s/vpk	borg
Aftonbladet				
6-7 dgr/v	15	3	13	3
3-5 dgr/v	14	2	13	3
1-2 dgr/v	14	6	15	7
Mer sällan	26	25	30	29
Aldrig	31	64	29	58
Summa procent	100	100	100	100

Minst en dag/v	43	11	41	13
Andel trogna	35	25	32	20

Expressen				
6-7 dgr/v	6	13	9	14
3-5 dgr/v	8	13	8	1
11-2 dgr/v	15	18	15	16
Mer sällan	28	29	30	35
Aldrig	45	27	39	23
Summa procent	100	100	100	100

Minst en dag/v	29	44	32	41
Andel trogna	21	29	29	35

Antal svar	721	782	712	801

Anm: Partivariabeln bygger på en fråga om partisympati.

Ett tydligt mönster framträder. S/vpk-sympatisörer tenderar att vara något mer frekventa läsare av Aftonbladet än av Expressen 15 respektive 6 procent 1986 och 13 respektive 9 procent 1988. För personer med borgerliga sympatier gäller det

otsatta förhållandet. Dessa läser oftare Expressen än Aftonbladet. Det görs alltså fortfarande ett politiskt val vid tidningskiosken. Det går dock att skönja en viss inskning i andelen läsare av 'egen' kvällspress. Även om skillnaderna mellan 1986 och 1988 är små, visar de att framför allt Aftonbladet blivit något mindre vald av s/vpk-sympatisörer och något mer vald av borgerliga sympatisörer. När det gäller Expressen råder det motsatta förhållandet. Relativt sett fler s/vpk-sympatisörer och irre borgerliga tenderar att välja tidningen. Ett intressant mönster i sammanhanget är att det inte går att utläsa någon partifaktor i valet av kvällstidning bland de sporadiska läsarna.

Äggar vi in människors partipolitiska engagemang som en ytterligare faktor ser vi att de som är säkra i sitt partival läser den egna kvällstidningen oftare än vad de gör om de är mindre säkra. En viss försvagning i detta mönster kan dock konstateras. Aftonbladet tappar om än svagt både bland politiskt engagerade s/vpk-sympatisörer och bland mindre partiengagerade. Det bör dock understrykas att skillnaderna är marginella och att partifaktorn fortfarande är en mycket viktig faktor för valet av kvällstidning.

För det som gäller läsekretsens partipolitiska sammansättning visar sig som en konsekvens av detta att Aftonbladet fortsatt är en starkt inomspridd tidning (tabell 5). Det är aktuellt att nya sporadiska läsare tillkommit har i detta sammanhang haft marginell betydelse (jfr Björkqvist, 1989).

Tabell 5 Aftonbladet och Expressens läsare fördelade på partisympati 1986 och 1988 (procent).

	1986				1988			
	Dagligen		Minst någon gång i veckan		Dagligen		Minst någon gång i veckan	
	AB	EXP	AB	EXP	AB	EXP	AB	EXP
vpk	7	1	5	1	9	3	9	3
	77	29	74	37	74	33	67	37
	1	4	3	8	1	11	2	10
borgerliga	5	31	9	23	3	18	4	16
	7	31	5	25	4	27	7	20
irre		1		1	1	3	2	4
partilösa	3	3	5	5	3	4	8	8
Summa procent	100	100	101	100	100	100	99	98
Antal svar	131	143	400	548	112	180	391	561

De dagliga Aftonbladets läsarna har nästan exakt samma partipolitiska sammansättning 1979 och 1986. Också för Expressen är siffrorna i stort sett desamma. Också differenserna mellan 1986 och 1988 är marginella, även om tendensen går i förväntad riktning: andelen s/vpk-sympatisörer har minskat något bland Aftonbladets dagliga läsare och ökat något bland Expressens. Tendensen är i stort sett lika svag bland de mer sporadiska läsare av respektive tidning.

En rimlig tolkning av resultatet är att de sporadiska läsare som då och då läser Aftonbladet i huvudsak är s/vpk-sympatisörer, om än inte lika partipolitiskt engagerade som de trogna läsarna. Materialet är för osäkert för att tillåta en sådan prövning, men studier av socialdemokratisk morgonpress pekar i samma riktning. När en socialdemokratisk lokaltidning har relativ framgång på upplagemarknaden är andelen borgerliga sympatisörer som läser tidningen oftast ytterst begränsad; tidningens läsekrets domineras av de egna sympatisörerna (Björkqvist, 1989). Den stora skillnaden ligger dock i att tidningen i en framgångssituation även når ut till socialdemokrater som inte är politiskt intresserade.

Resultatet ger stöd för tidigare iakttagelser att människors bilder av dagstidningar i huvudsak är politiskt grundade och att dessa bilder verkar styrande på tidningsvalet under mycket lång tid efter det att den partipolitiska karaktären hos mediet har minskat (jfr Asp, 1982; Elliot, 1986).

Åttiotalets kvällspressläsning

Den centrala frågan för vår artikel har varit i vad mån det är möjligt att iaktta några mönster i kvällstidningsläsningen under andra hälften av 1980-talet, i första hand mot bakgrund av Aftonbladets redaktionella omorientering och ökade upplaga. Tre indikatorer har använts: omfattning och regelbundenhet i läsningen, läsning i olika demografiska grupper och förhållandet mellan partisympati och läsning.

Den huvudsakliga slutsatsen är att det hänt förhållandevis litet i fråga om kvällspressläsningen. Även om upplagorna har ökat är den grundläggande strukturen i läsningen i stort sett densamma.

De förändringar som trots allt kunnat iaktas har gällt förhållandet mellan Aftonbladet och Expressen. Mellan 1986 och 1988 har Aftonbladet förändrats från en tidning som har en stor del trogna läsare, till en som fått en ökande andel sporadiska. Samtidigt är en ökande andel av Expressens läsare sådana som håller sig till tidningen regelbundet. Slutsatsen förstärks vid analyser av geografiska och demografiska skillnader i läsningen. Något tillspetsat kan resultaten tolkas så att Aftonbladet är den unga, framåt tidningen. Den attraherar mer än förr yngre och tillfälliga läsare. Expressen är den medelålders, något åldrande tidningen men en fast läsekrets. Den närliggande slutsatsen kan vara att detta är effekt av Aftonbladets redaktionella omorientering; man har sökt minska sin politiska profil och markerat en ämnesmässig 'mjukare' linje.

fot denna bakgrund kunde man förvänta sig att den partipolitiska faktorn i valet v Aftonbladet skulle falla bort. Analysen har dock visat att det inte finns stöd för ett sådant allmänt antagande. Andelen borgerliga sympatisörer som väljer Aftonbladet har endast ökat marginellt. Fortfarande gäller att tidningen är kraftigt partipolitiskt inomspridd oavsett om man studerar dagliga läsare eller de som någon gång i veckan tar del av tidningen. Även om det finns tecken på förändring förklaras valet av kvällstidning ännu så länge till mycket stor del av läsarnas partisympatier.

Litteratur

- Andersson, Magnus (1989) *Massmediernas räckvidd 1988*. Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Andersson, Kent (1982) *Väljarna och massmediernas partiskhet. I Väljare Partier Massmedia. Empiriska studier i svensk demokrati*. Stockholm, Liber.
- Björkqvist, Karin (1989) *Det politiska tidningsvalet*. Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Elliot, Maria (1987) *Allmänhetens syn på massmediernas trovärdighet*. Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Fadenius, Stig; Weibull, Lennart (1989) *Massmedier. En bok om press radio TV*. Stockholm, Bonniers.
- Gröndahl, Rutger (1987) *Nyheten om mordet på Olof Palme*. Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Hortensén, Frands (1979) Sex og vold - det sælger da hver gang. *Bidrag nr 9/10*.
- Strid, Ingela; Weibull, Lennart (1988) *MedieSverige 1988*. Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Weibull, Lennart (1983) *Tidningsläsning i Sverige*. Stockholm, Liber.
- Weibull, Lennart (1986) *Spridningen av nyheten om mordet på statsminister Olof Palme*. Styrelsen för psykologiskt försvar, Stockholm.
- Weibull, Lennart (1988) *Vad påverkar framtidens tidningsval?* Dagspressen marknadsinformation, Stockholm.
- Weibull, Lennart; Björkqvist, Karin (red) (1989) *Dagspressen och dess läsare*. Stockholm, Almqvist & Wiksell International.

NAMNPUBLICERING OCH GOD PUBLICISTISK SED

Lennart Weibull

ik handlar ytterst om hänsyn. Ett etiskt regelsystem är uttryck för vilka hänsynstaganden som en enskild eller en grupp anser vara rimliga. Pressetiska gelsamlingar av det slag som finns i ett flertal länder utgör inget undantag: de säger vilka hänsyn publicisterna i respektive land anser att de bör ta i sitt urnalistiska arbete.

1 av de etiska avvägningar som diskuterats mest under senare delen av 1980-talet namnpubliceringarna. Frågan har varit i vad mån det är rimligt att publicera änniskors namn, i första hand rör det rapportering av brott, men också vid olyckor. e mest kända fallen har gällt 33-åringen respektive 42-åringen i rättsprocessen ot Olof Palmes mördare. Vissa tidningar valde att publicera 42-åringens namn i slutning till att han åtalades, andra väntade till efter tingsrättens dom. De som ilde att publicera hänvisade till allmänintresset att få veta sanningen, medan de m höll inne namnet pekade på den skada publiceringen kunde medföra för den rörde och hans omgivning.

ör att förstå överväganden i fråga om namnpublicering är det nödvändigt att knyta till de pressetiska regler som fastställts gemensamt av journalister och Iningsutgivare. Genom analyser av dessa finns det möjlighet att belysa de etiska ealen. Det är tre frågor som i detta sammanhang är särskilt intressanta: (1) Hur ommer det sig att publicister inom ett land har kommit fram till att vissa regler bör illa? (2) Hur tillämpas sådana regler och vilken betydelse har de för den faktiska urnalistiken i medierna? (3) Vilken förankring har reglerna hos berörda grupper: urnalister, källor och allmänhet?

essa tre frågor bildar bakgrunden för arbetet inom forskningsprojektet Publicistisk d som med denna utgångspunkt försöker belysa journalistik etik i Sverige (jfr eibull, 1988). I denna artikel skall regeln om namnpublicering belysas utifrån idast en av de tre huvudfrågorna och det ur en speciell synvinkel: avsikten är att udera *hur allmänheten värderar reglerna i fråga om namnpublicering*.

en föreliggande presentationen bygger på empiriska studier som projektet ublicistisk sed företagit inom ramen för SOM-undersökningarna 1987 och 1988. edovisningen är i första hand inriktad på undersökningens resultat, dels vilka hänsyn änniskor anser vara rimliga, dels hur man uppfattar att medierna fungerar. Som 1 bakgrund redovisas kort reglerna om namnpublicering och vad dessa kan tänkas ltrycka.

Etiska regler om namnpublicering

Sedan början av seklet har den svenska pressen haft egna s k hedersregler eller etiska regler, som gett vissa riktlinjer för det journalistiska arbetet. Dessa har i första hand avsett vilka hänsyn medier bör ta till enskilda människors personliga integritet. Bakom reglerna står Publicistklubben, en sammanslutning av journalister och tidningsutgivare. Svenska Tidningsutgivareföreningen och Svenska Journalistförbundet har också skrivit under reglerna och gjort dem normgivande för sina medlemmar. Även Sveriges Radio har i tillämpliga delar antagit reglerna genom att föra in vissa av dem i sina programbolags avtal med staten.

I den senaste versionen av reglerna (från 1986) sammanfattas de pressetiska reglerna under sju rubriker enligt följande:

- * ge korrekta nyheter
- * ge plats åt bemötanden
- * respektera den personliga integriteten
- * var varsam med bilder
- * döm ingen ohörd
- * var försiktig med namn
- * tala inte i egen sak

Under varje rubrik finns sedan ett antal stadganden som närmare preciserar innebörden i rubrikens uppmaning. För överinseendet av att reglerna följs svarar Pressens Opinionsnämnd (PON) och Allmänhetens Pressombudsman (PO). I praktiken gäller dock att det är den person som känner sig förfördelad av en dagstidning som själv måste anmäla tidningen.

Den nu gällande regeln (Spelregler, 1988) beträffande namnpublicering lyder

'Avstå från namnpublicering, som kan skada, om inte ett uppenbart allmänintresse kräver att namn anges. Detta gäller bl a till offentliga myndigheter anmälda, för brott misstänkta eller dömda personer'

Närbesläktade med detta är reglerna i fråga om personlig integritet. Där sägs bl a att man bör avstå från publicitet som kan kränka privatlivets helgd, om inte ett oavvisligt allmänintresse kräver offentlig belysning. Det betonas att det särskilt i fråga om familjetvister och vårdnadsärenden bör iaktas stor försiktighet (Spelregler, 1988).

Det principiella problemet - och den empiriska frågan

Det förefaller rimligt att se reglerna om namnpublicering närmast som en förlängning av principen om respekt för den personliga integriteten. Denna utgår ifrån

Det i samhället skall finnas dels en privat, fredad sektor, dels en offentlig sektor öppen för insyn. Den personliga integriteten respekteras genom att det markeras en gräns mellan privatliv och offentlighet. Rågången kan överträdas om det privata på något sätt har avgörande relevans för det offentliga (jfr Sterzel, 1971; Privatlivets fred, 1980). Detta är beskrivningskategorier, som ligger mycket nära dem som Jürgen Habermas använder i sin bok *Bürgerlich Öffentlichkeit* (svensk övers., 1984), där han talar om en privatsfär och en offentlig sfär.

Även de etiska reglerna handlar också om privata och offentliga personer. I en tidigare upplaga av reglerna markerades detta genom påpekandet att även offentliga personer har en fredad sektor'. Också nuvarande formuleringar beträffande offren för olyckor och brott uttrycker en hänsyn till personer oavsett om dessa befinner sig i den privata eller offentliga sfären.

Om vi utgår de två motsatsparen privat respektive offentlig sfär och privat och offentlig person kan vi konstruera en typologi som rymmer fyra möjligheter:

		SFÄR	
		Privat	Offentlig
PERSON	Privat	1	2
	Offentlig	3	4

Traditionell nyhetsjournalistik befinner sig huvudsakligen i ruta 4; den handlar i första hand om offentliga personer i offentligheten. En studie inom projektet *Journalistisk sed* (Svensson, 1989) kunde belysa relationerna mellan de fyra rutorna en morgon- och en kvällstidning under en period 1988. Det visade sig att av *namngivna personer* svarade offentliga personer i offentlig sfär för ca 45 procent, medan privatpersoner i privatsfär låg på knappt 15 procent. Vidare är det vanligare med rapportering om privatpersoner i offentligheten (ca 25 procent) än med offentliga personer i det privata (drygt 15 procent). Av *icke-namngivna personer* finns inte oväntat de flesta i ruta 1 (jfr McQuail, 1984).

En rapportering i de två undersökta tidningarna var i stort sett vad man kunde vänta. Detta är således den strukturering av offentligt och privat som görs i medierna och den ligger väl i linje med vad som uttalas i de etiska reglerna. Frågan för det följande är hur allmänheten ser på det rimliga i detta. Den skall belysas i två steg: för det första diskuteras människors allmänna syn på respekt för personlig integritet respektive namnpublicering. Därefter diskuteras synen på namnpubliceringar i olika situationer.

Underlaget till analysen är frågor ställda inom ramen för SOM-undersökningarna 1987 och 1988. I undersökningen 1988 ställdes frågor om vilka områden av de pressetiska reglerna allmänheten ansåg vara de mest viktiga. Vidare ställdes en fråga där svarspersonerna särskilt fick ta ställning till namnpubliceringsfrågor utifrån konkreta exempel. Båda frågorna avsåg att belysa reglernas förankring; de gäller människors bedömningar av vad som är viktigt i pressetiken. Till detta kom ett mera omfattande frågebatteri som avsåg att belysa allmänhetens syn på journalister och journalistik.

De viktigaste etiska reglerna

I 1988 års SOM-undersökning fick svarspersonerna ta ställning till vilka pressetiska regler de ansåg vara de viktigaste. De ombads att från en lista på de sju områden, vilka i huvudsak är de som finns med i den aktuella regelsamlingen, ange de tre

Tabell 1 Viktigste etiska regler. Andel som uppgivit respektive område som ett av de tre viktigaste (procent)

Fråga: Massmedierna i Sverige har kommit överens om att följa vissa s k etiska regler i sin nyhetsbevakning. Nedan finns några sådana regler uppräknade. Vi vill att Du för lokal morgonpress respektive radio och TV anger vilka av dessa Du personligen anser vara viktigast. MARKERA ENDAST DE TRE VIKTIGASTE FÖR VARJE MEDIUM

Regel	Lokal morgonpress		Radio-TV	
	Procent	Rang	Procent	Rang
1. Att man ger korrekta nyheter	67	(1)	78	(1)
2. Att man för fram alla viktiga uppgifter om makt-havare även om dessa uppgifter kan påverka makt-havarens privatliv negativt	15	(7)	20	(7)
3. Att man respekterar människors personliga integritet	56	(2)	56	(2)
4. Att man undviker att använda bilder som kan vara kränkande för den som är med på bilden	27	(5)	28	(4)
5. Att man låter alla parter komma till tals i kontroversiella samhällsfrågor	38	(3)	49	(3)
6. Att man undviker att ange namn på människor som är misstänkta för brott eller som drabbats av brott	31	(4)	26	(5)
7. Att man undviker att föra fram sina egna åsikter på nyhetsplats	22	(6)	25	(6)
Genomsnittligt antal angivna områden	2,6		2,8	
Antal svar	1614		1614	

Anm: Data från Samhälle Opinion Massmedia 1988

n man ansåg vara de viktigaste. Detta skulle göras för både lokal morgonpress och för radio-TV. Resultatet finns redovisat i tabell 1.

Resultatet visar på två huvudtendenser. För det första är det två områden som ligger betydligt högre än de andra: korrekta nyheter och respekt för människors personliga integritet. Det är rimligt att se detta mot bakgrund av det här rör sig om två relativt viktiga områden: saktlighet och hänsyn till den enskilde. Andra regler som ligger betydligt högt är att olika parter skall få komma fram i kontroversiella samhällsfrågor (såsom 'alans') och att försiktighet skall iakttas vid namnpublicering.

För det andra framgår den stora likheten mellan hur man värderar lokal morgonpress och radio-TV på den andra. Rangordningen är nästan exakt densamma. Resultatet tyder på att de etiska krav man ställer gäller alla medier.

En närmare analys av svarspersonernas bedömningar tyder på att kraven på saktlighet (korrekthet i nyheterna) och balans (att olika parter skall få komma fram i kontroversiella samhällsfrågor) hänger nära samman. De som anser detta viktigt ser också hög sannolikhet att betona respekten för personlig integritet. Ett annat intressant mönster är kopplingen mellan vikten att granska makthavare och vikten av att utveckla åsikter på nyhetsplats. En sådan kombination innebär en betoning av utrednings- och informationskraven; inte oväntat har betoningen av dessa krav snarast ett negativt samband med vikten att respektera personlig integritet. Ett tredje intressant mönster är att där den neutrala presentationen (undvikande av åsikter på nyhetsplats) hänger samman med saktlighet och personlig integritet.

En annan intressant aspekt är att urskilja några huvudmönster i allmänhetens syn på vikten av olika pressetiska områden är ändå det mest frapperande den stora likheten som finns i bedömningarna. Likheten blir särskilt uppenbar då vi studerar hur olika åldersgrupper värderar viktigheten hos de sju områdena. Ungdomar, ungdoms- och äldre gör ytterst likartade bedömningar. Rangordningen av områdena är nästan exakt densamma. Möjligen finns det en svag tendens att de yngre ser det viktigare att tidningar är försiktiga med att publicera namn än vad de äldre gör.

Frågan om namnpublicering

Resultatet redovisade tendenserna är knappast överraskande. De visar att inriktningen hos pressetiska regelsystemet i huvudsak värderas positivt. Principerna om saktlighet och balans har stöd bland allmänheten och kan möjligen betraktas som ett slags grundkrav på mediasystemet (jfr Westerståhl, 1972). Mera intressant är kanske att se att under de senaste åren i Sverige mycket diskuterades frågan om namnpublicering uttrycker sig något. Tanken att det skulle finnas större skillnader i synen just i frågan om namnpublicering var ett viktigt motiv att detta område fick en särskild belysning i undersökningen. I Sverige har medierna som regel haft en restriktiv linje i frågan om namnpublicering (jfr Weibull-Börjesson, 1988). Det etiska regelsystemet har

också över tid vidgat det område, där försiktighet med namn anbefalls (Börjesson 1989).

I avsikt att få grepp om hur allmänheten ser på frågan om namnpublicering på olika områden ställdes i SOM-undersökningen 1988 en fråga, där ett antal typfall räknades upp; svarspersonerna tillfrågades för varje fall (1) om de överhuvudtaget ansåg att en sådan nyhet var rimlig att publicera och (2) om de berördas namn i så fall borde publiceras eller ej. Resultatet presenteras i tabell 2.

Tabell 2 Allmänhetens syn på namnpublicering (procent)

Fråga: När dagspressen skriver om brott och olyckor och människors personliga förhållanden riskerar man ibland att kränka eller skada de berörda personerna och deras anhöriga. Men å andra sidan kan nyheten ha ett så stort allmänt intresse att den ändå bör publiceras. Hur anser Du personligen att tidningarna bör behandla namnet på berörda personer i följande tänkbara nyhetshändelser?

Namn på...	Nyheten skall...			Vet ej/ Ej svar	Summa procent
	redovisas utan inskränkningar	redovisas men utan att namn nämns	inte redovisas alls		
barn och vuxna som omkommit i en bussolycka	21	72	2	6	101
en politiker som anhållits p g a rattfylleri	51	35	9	5	100
en person som anhållits misstänkt för mord	15	76	3	6	100
en villaägare som drabbats av skadegörelse	22	52	15	12	101
en person som anhållits misstänkt för narkotikabrott	31	61	3	5	100
en företagsledare som är åtalad för falskdeklaration	34	45	12	9	100
en förälder som söker få rätt i en vårdnadstvist	8	41	42	10	101

Anm: Antalet svarspersoner är 1604. Data från Samhälle Opinion Massmedia 1988

En första översikt av de redovisade resultaten visar att en klar majoritet av allmänheten anser att samtliga de exemplifierade händelserna bör publiceras. De enda undantaget gäller föräldrar som söker få rätt i vårdnadstvist, där det istället

ans en majoritet som inte anser att nyheten bör redovisas eller inte kan ta ställning i frågan.

Om vi ser närmare på huvudfrågan om namnpublicering finns det inte i något av fallen en majoritet som vill redovisa namn. Högsta andelen noteras för fallet där en politiker är anhållen för rattfylleri (51 procent). Sedan faller villigheten att acceptera namn tämligen snabbt. Minst benägen till namnpublicering är man vid brottstvister.

Om det att kunna värdera resultaten är det viktigt att uppmärksamma att det i bedömningarna finns åtminstone två dimensioner: en som har att göra med positionen hos den berörda personen och en som har att göra med händelsens karaktär. Det som ånnetecknar exemplen där relativt sett flest personer anser att det är rimligt att redovisa namn är att det gäller personer i ledande ställning, medan de som ligger längst handlar mera om 'vanligt folk'. Men det finns även en 'händelsedimension'. Ett exempelvis är allmänheten mera benägen att acceptera namnpublicering då en person anhållits misstänkt för narkotikabrott än då en person anhållits misstänkt för mord.

Om det att få närmare begrepp om styrkeförhållandet mellan person respektive händelsedimensionen fordras att samma händelser prövas för olika typer av personer samt samma typ av personer för olika händelser. Detta kommer att prövas i 1989 års SOM-undersökning.

Privat och offentligt

Även om det således är svårt att på grundval av redovisade data relatera händelse och persondimension till varandra finns det ändå vissa möjligheter att belysa förhållandet mellan synen på namnpublicering inom privat och offentlig sfär respektive på privat och offentlig person.

Om vi utgår från att publicering av namn på offentlig person i offentlig sfär, t.ex. politiker som talar i riksdagen eller företagsledare som informerar om en utredning, är okontroversiell kan vi som utgångspunkt ta att alla ('100%') accepterar namnpublicering i ruta 4. Av de exempel som redovisades ovan är en politiker som anhållits för rattfylleri en offentlig person i en privat sfär. Detsamma gäller företagsledaren som åtalats för falskdeklaration. Visserligen rör sig inte om den direkta intimsfären, men det får ändå anses vara exempel som ligger inom något lag av privat sektor (jfr Berger, 1970; Habermas, 1984). Genomsnittandelarna vad gäller det rimliga i namnpublicering i dessa fall ligger på 43 procent. Andelen som anser att nyheterna i sig bör publiceras är i genomsnitt 83 procent.

Av exemplen är fallet med offren för en bussolycka eller villaägare som drabbats av skadegörelse de som ligger närmast privatpersoner i offentligheten. Personerna har drabbats av något som kan sägas vara av allmänintresse och kommer därmed

att kunna placeras i den offentliga sfären. Genomsnittsandelen som anser namnpublicering rimlig i dessa fall ligger på 21 procent. Andelen positiva till publiceringen är 84 procent.

Det mest privata - privatperson i privatsfär - är exemplet vårdnadsärende, något som även finns med i de pressetiska reglernas exemplifieringar på privatlivets helgd. Här är andelen som menar att namn kan publiceras endast 8 procent och andelen som anser att nyheten överhuvudtaget bör publiceras under 50 procent.

Om vi nu sätter in de redovisade procentalen i den tidigare diskuterade ramen får vi följande bild:

		SFÄR	
		Privat	Offentlig
PERSON	Privat	Publ: 49%	Publ: 84%
		Namn: 8%	Namn: 21%
	Offentlig	Publ: 81%	Publ: 100%*
		Namn: 43%	Namn: 100%*

* = fiktiv siffra (se texten)

Resultatet visar inte oväntat att privatpersoner inom privat sfär inte bör identifieras - samtidigt som det inte anses orimligt att nyheter av detta slag redovisas. Allmänheten är tämligen tveksam till namnpublicering också i övrigt. Det framgår dock klart att namns nämnade är klart mera acceptabelt för offentliga personer i privat sfär än för privata personer i offentlig sfär. När det gäller själva typen av nyheter bedöms dessa lika intressanta att publicera i båda fallen.

Om vi väljer att beräkna benägenheten att publicera namn bland dem som anser att nyheten bör publiceras blir andelarna givetvis högre men mönstret är detsamma. För privatperson i privatsfär blir andelen här 16 procent, för privatperson i offentlig sfär 25 procent och för offentlig person i privatsfär 53 procent.

En närmare analys av de enskilda exemplen visar att en politiker anses få tåla mer än en företagsledare och att en bussolycka är en större nyhet än skadegörelse hos en villaägare. Detta ligger i linje med vad som kunde förväntas utifrån traditionell nyhetsvärdering. Detsamma gäller dock inte benägenheten att acceptera namnpubliceringar. Här visar sig att allmänheten - i jämförelse med de inledningsvis diskuterade tidningarna - är mera benägen att namnge offentliga personer i privatsfären och mera restriktiva med enskilda i offentlig sfär.

killnaden mellan tidningsinnehållet och allmänhetens bedömning får tills vidare ses mera som ett hypotes som ytterligare måste prövas. Den ligger dock i linje med vad som kan förväntas på grundval av utfallet på andra frågor. Respekten för privatlivet är stark och medieuppmärksamhet på det privata uppfattas ofta som ett intrång, oavsett uppmärksamhetens karaktär.

Även om det således finns svårigheter att i detalj värdera utfallet kan resultaten ändå ge anledning till reflexioner kring grunderna för allmänhetens bedömningar. Det förefaller rimligt att se bedömningarna av hur massmedierna bör behandla människor som ett uttryck för en etisk grundsyn: det handlar om vad som skall anses vara rätt och riktigt. I ett sådant perspektiv visar resultatet på en ovilja att ställa ut skilda människor i medierna (jfr Börjesson, 1989 om 'skampålen'): människor skall inte behöva schavottera. Detta kan ses som ett uttryck för ett absolutetiskt synsätt som har sin grund i synen på människans värde (jfr Frankena, 1973; Christians et al, 1983).

Resultatet visar också att det finns variationer mellan olika områden. Man är mera öppen för att nämna på personer i högre position kan redovisas än vad man är i fråga om människor i allmänhet. Också detta kan ses som uttryck för en absolut etik som utgår ifrån att högre position innebär större ansvar, men det kan också ges en konsekvent etisk tolkning: man är mera tveksam till namnpublicering i händelser om svarspersonen själv skulle kunna komma i. En sådan etisk bedömningsgrund gäller nära John Rawls resonemang om en 'veil of ignorance', som går ut på att vi undererar att skydda den svagare parten i en situation, om det är tänkbart att vi själva skulle kunna hamna i samma position (Christians et al, 1983:14f; jfr Rawls, 1962).

Position och bedömning

Skillnaderna i bedömningsgrunder kan också belysas genom jämförelser mellan olika grupperns bedömningar. Det visar sig här att det finns en svag tendens att kvinnor är mindre benägna till namnpublicering än vad män är, men skillnaderna är överlag små. Detsamma gäller ålderskillnader i bedömningarna. Det finns ingen tydlig tendens, utom möjligen att medelålders uppvisar en något mindre benägenhet att acceptera namnpubliceringar. När det gäller de olika typfallen är ordningen dock nästan helt densamma i alla åldersgrupper.

Den enda bakgrundsfaktor som ger något större utslag är utbildning (tabell 3). Bland högutbildade finns en allmän tendens till större tveksamhet i fråga om namnpublicering. Enda undantaget gäller offer för en olycka; det utmärkande för dessa typfall är dock inte att andelen som är benägna att publicera namn är högre bland högutbildade utan att denna ligger relativt sett lågt också bland lågutbildade.

Tabell 3 Synen på namnpublicering bland personer med skillnader i utbildningsbakgrund (procent)

Händelse	Utbildning:								
	Låg			Medel			Hög		
	Fri publ	Utan namn	Inte alls	Fri publ	Utan namn	Inte alls	Fri publ	Utan namn	Inte alls
Omkomna i bussolycka	19	72	1	24	72	1	18	76	4
Rattfull politiker	53	34	7	54	35	7	40	40	16
Anhållen mordmisstänkt	19	70	3	13	81	3	7	86	5
Villaägare drabbad av skadegörelse	27	49	12	21	52	17	11	61	18
Anhållen narkotika- misstänkt	37	53	3	29	65	3	17	78	5
Falskdeklarerande företagare	42	39	10	28	50	13	24	54	18
Förälder i vårdnadstvist	10	42	36	9	38	45	1	41	54
Genomsnitt	30	51	10	25	56	13	17	52	17

Anm: Se tabell 2. Procenten har beräknats vågrätt. Andel vet ej-svar redovisas ej.

Om vi utgår från genomsnittssiffrorna nederst i tabell 3 kan vi direkt utläsa att i genomsnitt 30 procent av de lågutbildade är benägna att publicera namn i jämförelse med endast 17 procent bland de högutbildade. Också händelsernas genomsnittliga publiceringsvärde anses lägre i den senare gruppen. Sambandet är i stort detsamma för alla typfallen utom det som gäller olycksoffer.

I och med att vi redan sett att det finns relativt små åldersskillnader i synen på namnpublicering förefaller det inte finnas någon dold åldersfaktor bakom skillnaderna mellan olika utbildningsgrupper. Däremot är det svårt att bedöma vad det är hos utbildningsfaktorn som förklarar utfallet. Amerikanska studier har visat att högutbildade tenderar att vara mera 'open minded' (jfr Rokeach, 1960). Detta skulle då kunna vara en förklaring till att man är mindre benägen att låta enskilda personer 'schavottera' i medierna. En annan förklaring är att utbildning uttrycker en social position och att människor med högre social position är mindre benägna att acceptera namnpublicering, eftersom de har större sannolikhet att själva få 'schavottera'.

Tills vidare får de redovisade tolkningarna endast betraktas som tämligen lös-
hypoteser som måste underkastas en mera ingående prövning. Det finns dessutom
anledning att betona att skillnaderna mellan låg- och högutbildades bedömninga

te är särskilt stora och att den relativa bedömningen inom varje grupp är i tvivelsak densamma.

lutsatsen är att den restriktiva namnpubliceringen i svenska medier har stöd i allmänhetens bedömningar, men att det finns skillnader i människors syn både med insyn till typen av händelser, de berörda personernas position samt, men i mindre sträckning, människors position i samhället.

vslutning

et har för det första visat sig att korrekta nyheter och respekten för personlig integritet är de två regler som allmänheten anser vara viktigast. Bedömningen är i stort sett likartad i olika grupper av befolkningen. I fråga om respekten för personlig integritet framkommer en allmän tveksamhet i fråga om namnpublicering, vilken dock är beroende av vilken typ av händelser och vilken typ av personer det rör sig om.

Å grundval av analysen kan fastställas att människor i högre grad accepterar att offentliga personer exponeras i den privata sfären än att enskilda personer uppmärksammas i offentligheten.

Iot bakgrund av de övergripande frågorna för projektet Publicistisk sed kan slutsatserna uppfattas så att det etiska regelsystemet i sina grunddrag har en förankring i allmänheten, men att det finns vissa skillnader i synen på publicistisk behandling av privatpersoner i offentligheten. En annan indikator på detta är att det framför allt är jakten på sensationer och bristen på respekt för enskilda människors privatliv som kritiserats. Andra analyser att det finns klara samband mellan kritiska bedömningar av hur dagspressen respekterar enskilda människors integritet och det generella förtroendet för dagspress.

litteratur

- berger, Peter (1970) *Invitation till sociologi*. Lund, Gleerups.
- örjesson, Britt (1989) *Från skampåle till skampåle? Namnpublicering i brottsrepartaget*. Paper presenterat vid den nionde nordiska konferensen för masskommunikationsforskning, Borgholm 20-23 august 1989.
- hristians, Clifford; Rotzoll, Kim; Fackler, Mark (1987) *Media Ethics. Cases and Moral Reasoning*. New York, Longman.
- lriot, Deni (1986) *Responsible Journalism*. Beverly Hills-London, Sage.
- rakena, William (1973) *Ethics*. Second Edition. Englewood Cliffs, N.J., Prentice Hall.
- odges, Louis (1986) *Defining Press Responsibility. A Functional Approach*. I Elliot, D (ed) *Responsible Journalism*. London-Beverly Hills, Sage.
- lcQuail, Denis (1984) *Masskommunikationsteorier*. Stockholm, Liber.

- Privatlivets fred* (SOU 1980:8) Betänkande av integritetsskyddskommittén. Stockholm 1980.
- Rawls, John (1962) *Justice as Fairness*. I Laslett, P, Runciman, W.G. (eds) *Philosophy Politics and Society*. Oxford, Basil Blackwell.
- Rokeach, Milton (1960) *The Open and Closed Mind. Investigations into the Nature of Belief Systems and Personality Systems*. New York, Basic Books.
- Sterzel, Fredrik (1971) *God publicistisk sed*. Uddevalla, Publica.
- Svensson, Britt-lis (1989) *Privatliv i pressen*. En undersökning av hur två dagstidningar tar hänsyn till personlig integritet. Projektarbete i Informationsteknik, Göteborgs universitet.
- Weibull, Lennart (1988) *Publicistisk sed. Ett regelsystem och dess betydelse för svensk journalistik*. Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Weibull, Lennart (1988B) *Vad påverkar framtidens tidningsval?* Stockholm, Dagspressens marknadsinformation.
- Weibull, Lennart (1988C) Synen på den journalistiska etiken I Holmberg, S, Weibull, L (red) *SOM-undersökningen 1987*. Statsvetenskapliga institutionen och Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Weibull, Lennart; Börjesson, Britt (1988) *Kriminaljournalistik och pressetik*. I Carlsson, Ulla (red) *Forskning om journalistik*. Göteborg, NORDICOM-Sverige.

TEATERPUBLIK OCH TEATERFORM

Jan Strid

edan några år pågår vid Avdelningen för masskommunikation ett forskningsprojekt med syfte att belysa teatern som medium, i första hand i ett publikperspektiv. Den övergripande frågan är vilken funktion teatern fyller, särskilt hur den förhåller sig till andra medier. I det praktiska arbetet har två frågor stått i centrum. Den ena har gällt hur teaterpubliken utvecklats över tid och den andra hur teaterintresset ser ut, särskilt för olika typer av teater.

ör att få en belysning av dessa två frågeställningarna ställdes två frågor i SOM88. Den ena syftade till att följa upp tidigare mätningar av teaterbesök och den andra till att få grepp om intresset för olika teaterformer.

Frågan om teaterbesök gällde hur ofta svarspersonerna varit på teater under det senaste året. Frågan om teaterformer handlade om vilket slags teaterform svarspersonerna föredrog. Båda frågorna är utformade med fasta svarsalternativ.

Teaterbesök

Mer än hälften, eller 45 procent av den svenska befolkningen uppger att de någon gång under det gångna året varit på teater.

Tabell 1 Procentuell andel av befolkningen som uppger att de varit på teater under det senaste året.

Fråga: "Hur ofta har Du varit på teater under de senaste tolv månaderna?"

	Kumulativ procent
Mer än tio gånger	1
Inst sex gånger	4
Inst tre gånger	16
Inst en gång	45
Engång	54
Svar	1
Stalt	100
Antal svarande	1643

Resultaten visar att endast fyra procent går varannan månad eller mer medan det vanligaste svaret är att man varit på teater en eller två gånger under senaste året. Majoriteten eller 54 procent av svenska folket mellan 15 och 75 år har inte varit på teater någon gång under det gångna året.

Jämförelser med tidigare undersökningar är något komplicerade. Dels är frågorna något annorlunda liksom insamlingsmetoden, dels är åldersintervallen annorlunda. Statistiska centralbyrån (SCB) genomförde två undersökningar med muntliga intervjuer 1982/83 och 1987/88. Vid båda tillfällena hade 67 procent inte varit på teater under det senaste året. Sveriges Radios publik- och programforskning (PUB) genomförde två undersökningar 1983/85 och 1985/87 och resultaten visade att 61 procent inte varit på teater vid första undersökningstillfället och 59 procent inte vid andra undersökningstillfället. PUB gör telefonintervjuer. Vid Avdelningen för masskommunikation i Göteborg har vi genomfört en undersökning 1987 och denna 1988. Dessa ger vid handen att 53 respektive 54 procent inte varit på teater det senaste året. Våra undersökningar sker med enkät.

Varför olika insamlingsmetoder ger olika nivåer kan diskuteras. Den troliga orsaken är att eftersom man frågar "under det senaste året" kan detta år vara olika långt särskilt om man frågar vid olika tider på året. Detta kan ge olika utslag vid en enkät då man inte preciserar frågan och vid muntlig intervju då man kan precisera frågan. Dessutom är det troligt att man vidgar teaterbegreppet vid enkätsvar jämfört med personlig intervju där det är lättare att tillägga vilken typ av teater frågan avser.

Vad vi kan konstatera är att alla tre undersökningarna var för sig redovisar ett stabilt mönster men att nivån är olika beroende på vilken insamlingsmetod som används

Vilka går?

Först skall konstateras att det råder stora regionala skillnader, vilket har med tillgång att göra. 1988/89 hade Stockholms län ca 110 av landets ca 220 teatergrupper (Teaterårsboken 1987/88). Då skall betänkas att Stockholms län inte ens har 20 procent av befolkningen i Sverige. Göteborg hade ca 15 teatergrupper och Malmö ca 10. Omsatt till föreställningar gavs i Stockholm 1987/88 ungefär 45 procent av landets framträdanden (Teaterårsboken 1987/88).

Hela 64 procent av stockholmarna har någon gång under året varit på teater mot 51 procent av de som är boende i Göteborg och Malmö och 40 procent av de boende i övriga landet. Man går dessutom oftare på teater om man bor i Stockholm, 26 procent går tre gånger eller oftare mot 13 procent om man bor i övriga Sverige.

Kvinnor går i högre grad än män och medelålders (30-49 år) går något mer än yngre och äldre. Om vi delar upp åldrarna på män och kvinnor får vi något olika mönster. Den största andelen teaterbesökande män finner vi i åldern över 50 år och den lägsta

lelen mellan 15 och 29 år. Den största andelen teaterbesökare bland kvinnor ner vi i åldern 30-49 år och den lägsta över 50 år.

bell 2 Andel män och kvinnor som varit på teater under det senaste året fördelat på åldrar. I procent av respektive kategori.

	Män	Kvinnor	Totalt
29 år	36	50	45
44 år	37	59	49
74 år	39	45	43
tal personer	765	860	1625

ressant att se är att åldern inte spelar någon roll för teatergåendet bland män vilket däremot gör bland kvinnor.

Det är dessutom så att kvinnor går oftare än män. Hela 31 procent av kvinnorna går på teater gånger eller oftare mot 19 procent av männen.

En annan man genom att utöka utbudet utjämna skillnaderna mellan kvinnors och mäns teaterbesök. Eftersom de går oftare verkar det inte så men låt oss se på skillnaderna mellan Stockholm där utbudet är långt större och övriga landet i detta hänseende.

bell 3 Andel teaterbesökande män och kvinnor i Stockholm fördelade på åldrar jämfört med övriga Sverige. I procent av respektive kategori.

	Män	Kvinnor	Skillnad
Stockholm	57	68	11
övriga riket	39	45	6
Skillnad	18	23	

Tabellen visar att utbudets storlek gynnar kvinnorna. I Stockholm är kvinnornas teaterbesök betydligt större än i riket i övrigt. Om vi bortser från form och kvalitet skulle ett ökat utbud av teater givetvis gynna både män och kvinnor, men det skulle gynna kvinnorna mest. På samma sätt gäller det ålder. De åldrar som redan går mycket går mera i Stockholm. Detta ligger förmodligen helt i linje med annan forskning inom informationsområdet. Så som till exempel visar det i Informationsklyfteprojektet som genomfördes vid PUB att ju bättre informerad man är desto mer information söker man (Höijer 1977/78).

Utbildningsnivån har sedan undersökningar på 1960-talet (Swedner 1969) visat sig spela stor roll för teatergåendet. Även idag spelar utbildningen en stor roll. Utbildningssystemet har dock förändrats så att merparten av varje åldersgrupp numera har gymnasieskola vilket inte var fallet tidigare.

Tabell 4 Teaterbesöken fördelade på utbildningsnivå.

Teaterbesök	Låg utbildning	Mellan utbildning	Hög utbildning
Minst tre gånger	9	13	30
Minst en gång	21	29	41
Ingen gång	70	58	29
Summa procent	100	100	100
Antal personer	376	876	351

Skillnaden går främst mellan de med hög utbildning, vilket här betyder studentexamen och högskoleutbildning, och de övriga. Att skillnaden går just mellan dessa grupper är inte särskilt märkligt om vi har utbildningssystemets förändring åtanke.

Även inkomst tycks spela viss roll för teatergåendet. I tabell 5 nedan är inkomstdetsamma som hushållets inkomst före skatt.

Tabell 5 Teaterbesöken fördelade på inkomstnivå. I procent.

Teaterbesök	Låg inkomst	Mellan inkomst	Hög inkomst
Minst tre gånger	15	12	22
Minst en gång	25	27	39
Ingen gång	60	61	39
Summa procent	100	100	100

Någon större skillnad finns inte mellan låg och mellaninkomst utan skillnaden går mellan hög inkomst och övriga på samma sätt som skillnaden när det gäller utbildningen gick mellan de högt utbildade och de övriga.

Vi har också undersökt hur subjektiv klassstillhörighet samverkar med teatergåendet. Här har då de svarande själva fått ange om de hänför sig till arbetarfamilj, tjänstemannafamilj och liknande.

bell 6 Teaterbesöken fördelade på subjektiv klass.

aterbesök	Arbetar familj	Jordbrukar familj	Lägre Tjänstemanna familj	Högre Tjänstemanna familj	Egen Företagare familj
inst tre gånger	8	9	22	36	15
inst en gång	23	20	36	43	34
gen gång	69	71	42	21	51
talt	100	100	100	100	100
total pers.	742	81	425	178	128

är kan vi se att gränsen går mellan arbetarfamilj och jordbrukarfamilj och de rika. Möjligen skulle man här kunna anta att utbildning eller inkomst ligger kom särskilt med tanke på företagarnas lägre andel jämfört med tjänstemännen.

ommanfattning vilka går

är att få en bättre bild av vad som förklarar hur ofta man går på teater användes regressionsanalys. För att undvika att samtliga bakgrundsfaktorer hade olika skalor kotomiserades samtliga oberoende variabler. Så dikotomiserades t ex subjektiv klass mellan arbetare och jordbrukare å ena sidan och de övriga å den andra.

ärefter genomfördes en regressionsanalys som gav följande resultat.

bell 7 Regressionsanalys av samtliga i undersökningen ingående bakgrundsfaktorer.

	Beta	Andel förklarad varians
utbildning	.29	$R^2 = .21$
ålder	.19	
ön	.18	
region	.13	
subjektiv klass	.13	

regressionsmodellen förklarar 21 procent av variansen. Och de faktorer som starkast bidrar till detta är i ordning utbildning (om man är högutbildad eller ej), ålder (om man är under 39 år eller ej), kön, region (om man bor i Stockholm eller Östergötland) samt subjektiv klass (tjänsteman, akademiker, egen företagare eller arbetare, jordbrukare). Om man går på teater har man sannolikt högskole- eller universitet-utbildning, är under 39 år, kvinna, bor i Stockholm och är ej arbetare eller jordbrukare. Inkomst eller civilstånd är betydelselöst vilket visar att det inte är

utbildning eller inkomst som ligger bakom att arbetare och jordbrukare gå på teater i lägre utsträckning utan vi får troligen söka sociala och intresse-mässiga faktorer.

Vad vill man helst se

Teater kan ju vara allt från opera till krogshow. Ett led i att undersöka svenska folkets intresse för teater och teaterns plats i medirummet var i detta fall att undersöka olika typer av teater. De svarande fick ange från en fast lista vad de föredrog. Denna lista är gjord så att den skall vara jämförbar med tidigare undersökningar och för att spegla vad vi menar med teater.

Frågan om hur ofta man går kan väl betraktas som relativt problemfri vilket däremot frågan om vilka teaterformer man föredrar inte kan sägas vara. Dels är det ett problem huruvida de intervjuade uppfattar formerna på samma sätt. De flesta formerna torde nog vara ganska självklara men vissa t ex modern teater kan vålla problem. Dels finns andra former än de uppräknade inte med t ex "buskis". Problemet tangerar vad som innefattas i begreppet teater. Det skulle i detta sammanhang föra alldeles för långt att gå djupare in på detta problem utan hänvisa till andra skrifter inom projektet (Strid 1987, Kärrby och Sjörs 1988, Lind och Tösse 1988).

Tabell 8 Vilken form av teater föredras. (procent av antal svar).

Fråga: " Vilken form av teater föredrar Du? (Markera högst tre alternativ)."

Teaterform	Procent
Komedi	54
Revy	48
Musikal	41
Fars	21
Operett	18
Klassisk teater	15
Samhällsinriktad teater	9
Modern teater	9
Opera	7
Ballett	5

Anm: Det var tillåtet att ange högst tre alternativ därför överstiger summan av procentandelarna hundra procent.

är kan vi tydligt se att det framförallt är de lättare formerna av teater som föredras edan de "finkulturella" inte har så många förespråkare.

Man kan av ovanstående ana att begreppet teater har olika innebörd för olika åldersgrupper och att det finns olika dimensioner bakom svaren. För att åskådliggöra detta har nedanstående korrelationsmatris tagits fram.

tabell 9 Korrelation (Pearsons r) mellan de olika teaterformerna.

	Balet	Fars	Komedi	Musikal	Sam.t	Opera	Operett	Revy	Kl.teater	Modern teater
Ballett		-.10	-.17	0	0	.17	0	-.15	.15	0
Fars			.13	-.16	-.12	-.14	-.13	.10	-.16	-.14
Komedi				-.08	0	-.17	-.14	0	-.12	-.11
Musikal					-.15	-.08	.13	0	-.08	-.09
Samhälls- inriktad teater						0	-.13	-.13	0	.15
Opera							0	-.27	.30	.10
Operett								0	0	-.12
Revy									-.32	-.20
Klassisk teater										.08

anmärkning: 0 betyder ej signifikant på 99-procent nivån

Man kan urskilja fyra olika dimensioner hos teaterbegreppet som vi kan kalla Underhållningsteater, Finkulturell teater, Musikteater och Samhällsteater. De typer som ingår i de olika rubrikerna framgår av nedanstående uppställning:

Underhållnings- teater	Finkulturell teater	Musik- teater	Samhälls- teater
Fars	Ballett	Musikal	Samhälls- inriktad teater
Komedi	Opera	Operett	Modern teater
Revy	Klassisk teater		
	Modern		

Av svaren i tabell 10 kan vi räkna fram att av antalet svar svarar underhållningsformerna för 54 procent, de finkulturella formerna 12 procent, de musikaliska formerna 16 procent och de samhälleliga formerna 8 procent.

Nu är ju emellertid inte grupperna helt exklusiva. De intervjuade kan föredra former utanför dessa grupper. Men vi nämnde tidigare att intervjupersonerna fick ange upp till tre alternativ som de föredrog, även om det genomsnittliga antalet blev 2.3 alternativ per person. I ovanstående grupper har vi tagit fram de som hållit sig inom respektive grupp d v s de som har angivit en, två eller tre av formerna inom respektive grupp utan att ange någon form utanför gruppen. Vi får då följande uppställning:

Tabell 10 Antalet personer som angett former inom respektive grupp.

	Antal	Procent av samtliga intervjuade
Underhållningsteater	433	26
Finkulturell teater	36	2
Musikteater	57	3
Samhällsinriktad teater	31	2

Ungefär en tredjedel av de intervjuade håller sig helt inom gruppen. Det visar sig också att musikgruppen är mest homogen (andel som hållit sig inom gruppen) följt av finkulturgruppen medan medlemmar i samhällsgruppen och underhållningsgruppen i högre grad kan tänka sig andra former.

Om vi slutligen ser till vad som utmärker de fyra grupperna får vi på samma sätt som tidigare följande korrelationsmatris:

Tabell 11 Korrelationsmatris mellan de olika teaterformerna och olika bakgrundsfaktorer.

	Kön	Ålder	Utbildning	Region	Klass	Inkomst
Finkultur	0	0	-.13	0	0	0
Underhållning	.23	0	.24	.11	.23	0
Musik	0	0	0	0	0	0
Samhälle	.11	0	0	0	0	0

Anm: 0 innebär icke signifikanta samband på 99 procent nivå.

När det gäller finkultur kan vi se att det enda signifikanta sambandet är med utbildning d v s ju högre utbildning desto högre sannolikhet för att föredra finkulturell teater.

Män, lägre utbildning, boende utanför Stockholm och med arbetar- eller jordbrukarbakgrund har högre sannolikhet att föredra underhållningsteater.

gen av våra bakgrundsfaktorer har något signifikant samband med musikteater.

Det är i högre grad män som föredrar samhällsinriktad teater.

Vid ovanstående kan vi förstå att sambanden tidigare med att gå på teater och att redra vissa former av teater i viss mån tar ut varandra varför det blir nödvändigt att förståelsen att se i vilken utsträckning de olika grupperna går på teater.

Tabell 12 Antal gånger respektive grupp går på teater.

	Underhållnings teater	Finkulturell teater	Musik teater	Samhälls- teater
minst 3 gånger	11	38	20	25
2 gånger	29	34	39	33
1 gång	60	28	41	42
samma procent	100	100	100	100
antal personer	433	36	57	31

Man kan se att det är 28 procent av dem som föredrar finkultur som inte varit på teater under det gångna året mot mer än dubbelt eller 60 procent av dem som föredrar underhållningsteater. Det är också mer än tre gånger så många i finkulturgruppen som gått tre gånger eller mer jämfört med de som föredrar underhållningsteater. När vi jämför den finkulturella formen balett med underhållningsformen fars så har 40 procent av de som föredrar balett gått mer än tre gånger under det gångna året mot endast 9 procent av de som föredrar fars.

Man beror det då på att de som föredrar en form framför en annan går så mycket längre och i högre grad än de andra. Man kan tänka sig minst tre orsaker. Att intresset är så mycket högre i den ena gruppen, att utbudet är så mycket större för gruppen eller att det finns alternativa medier som kompenserar för teaterformerna.

En annan framställning kan vi inte visa att intresset för teater är större för vissa grupper än för andra. Däremot är det troligt att det är på det viset att de som går på teatern eller att se på balett har ett högre intresse än de som går på teatern för att se underhållning. Däremot torde jämförelsen med Stockholm visa att utbudet ökar och besöken totalt däremot åtestår det att visa i vilken grad det ökar besöken. Om det finns alternativa medier som kompenserar för underhållningsgruppens lägre utbud återgående kan vi exemplifiera med att jämföra de olika gruppernas videoinnehav.

Videoinnehavet skulle kunna indikera att underhållningsgruppen kompenserar sitt utbud i viss mån på detta sätt medan finkulturgruppen i huvudsak inte gör det.

Tabell 13 Andel som innehar video i de olika grupperna (procent).

Underhållningsgruppen	49
Finkulturgruppen	28
Musikgruppen	47
Samhällsgruppen	42

Sammanfattning

I detta kapitel har vi försökt att belysa två frågor. Hur ofta och hur stor andel av svenska folket går på teater och vilka teaterformer föredrar de. Svaret på första frågan är att nästan hälften av befolkningen varit på teatern under det gångna året och att de i huvudsak gått en eller två gånger. Teatergåendet är i hög grad koncentrerat till Stockholm vilket torde hänga samman med utbudet.

Vidare föredrar svenskarna underhållningsteater i första hand medan "finkulturen" föredras av en mindre del. Samtidigt är det så att den lilla gruppen med intresse för "finkultur" går oftare vare sig det nu beror på intresse eller utbud. Den stora gruppen som föredrar underhållningsteater är i högre grad bosatt utanför Stockholm och får då kompensera sitt intresse på annat sätt bl a med hjälp av video.

Av de bakgrundsfaktorer som vi undersökt är det enda gemensamma för gruppen som föredrar "finkultur" att de har hög utbildning. Det framgår också att en större andel kvinnor går på teater och oftare än män och att detta särskilt gäller samhällsinriktad teater. Den musikintresserade gruppen verkar inte ha något annat gemensamt än just sitt musikintresse.

Litteratur

Höjjer, Birgitta m fl (1975/76) *Informationsklyftorna - En utmaning för etermedierna*. Sveriges Radio, PUB, Stockholm.

Lindh, Elisabeth; Tösse, Karen (1988) *Kultur i Västmanland*. Uppsats. Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.

Nordberg, Jan; Nylöf, Göran (1987) *Tema teater*. Sveriges Radio, PUB, Stockholm.

Sjörs, Susanna; Kärrby, Karin (1988) *Att gå eller inte gå*. Uppsats. Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.

Strid, Jan (1987) *Teaterpublikochteaterintresse*. PM. Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.

Swedner, Harald (1969) *Teatret i Velstandssafunnet*. Sarpsborg.

Teaterårsboken, 1988.

ETT KULTURPERSPEKTIV PÅ VÄRDEN OCH LIVSSTILAR

Bo Reimer

orskningsprojektet Internaliserad kultur startade 1985. Huvudsyftet var inledningsvis att studera relationen värden och massmedie-användning i 1980-talets Sverige, men har efter hand vidgats till att även föra in livsstilar i problematiken. Projektet, som leds av professor Karl Erik Rosengren, beräknas vara avslutat 1990 (Rosengren och Reimer, 1985; Reimer, 1988a; Anshelm, kommande; Reimer och Rosengren, kommande; Rosengren och Reimer, kommande).

kulturbegreppet

Kultur är ett mångtydigt och svårdefinierat begrepp; ett begrepp med skiftande betydelse i vardagsliv och i akademiskt liv, men även med skiftande betydelse inom det akademiska livet. Två huvudsakliga användningar kan emellertid inringas: ett med inriktning på finkultur och ett med inriktning på hela livsformer (Williams, 1981; Fjord Jensen, 1988).

Med det samhällsvetenskapliga perspektiv som här kommer att anläggas, kommer kulturbegreppet att användas i anslutning till den andra inriktningen. Kultur kommer att ses som det sociala fältet på vilket människor i en komplicerad socialisationsprocess samverkar för att skapa en meningsfull verklighet; ett fält som består av människors mer eller mindre gemensamma värden och handlingsmönster (Reimer, 1988a).

Enna inringning av kulturbegreppet medför följande: För det första kommer *ruppnivån* att prioriteras. Även om människors värden och handlingsmönster i viss mån alltid är unika, är det som mer eller mindre gemensamma, gruppbase- sammansättningar de är relevanta i detta sammanhang. För det andra kommer *etydelse* att vara ett nyckelbegrepp; det kulturella perspektivet innebär en fokusering på det betydelsebärande och meningsfulla i sammansättningen av värden och andlingsmönster. För det tredje betonas *helheten*. Varje människas sammansättning värden och handlingsmönster hänger ihop. Handlingsmönstren ses som uttryck för värden; som betydelsefulla aktiviteter valda framför andra aktiviteter (MacIntyre, 1962; Lööv och Miegel, 1989).

Internaliserad kultur och SOM

För att möjliggöra konkretiseringar av mer abstrakta diskussioner kring värden, livsstilar och massmedieanvändning i 1980-talets Sverige, har Internaliserad kultur

under tre års tid deltagit med frågor i SOM. De specifika frågor som Internaliserad kultur har ställt har varit inriktade mot värden och livsstilar. (Massmediefrågor har funnits med i basuppsättningen frågor.)

När det gällde värdefrågor, fanns det ett flertal internationellt använda uppsättningar frågor att välja mellan. Problemet gällde här att finna en uppsättning frågor som var relevant för svenska förhållanden och som var så pass flexibel att den kunde användas för vidare syften än de som den var avsedd för. Två olika uppsättningar värdefrågor valdes slutligen ut. För livsstilarnas del fanns det inte lika självklara alternativ. Här skapades istället egna uppsättningar livsstilsfrågor, inriktade mot intresse och utövande av olika fritidsaktiviteter. I den kommande redovisningen kommer materialet från 1986 års SOM-undersökning att användas.

Värden: Materialism och/eller postmaterialism

Utgångspunkten för de flesta samhällsvetenskapliga diskussioner om värden under den senaste femtonårsperioden har varit Ronald Ingleharts hypotes om materialism och postmaterialism. Enligt Inglehart genomgår västvärlden en period av värdeförändringar. Varje ny efterkrigsgeneration består av en större andel postmaterialister än generationen innan.

Den teoretiska utgångspunkten för hypotesen är en kombination av socialisationsteori och Maslows behovshierarki. Grundläggande värden internaliseras tidigt och förändras långsamt. Vidare prioriteras värden högt upp i värdehierarkin. När fysiska behov som mat och sömn är uppfyllda, blir intellektuella och estetiska behov allt viktigare. På samma sätt blir postmaterialistiska värden allt viktigare när materialistiska värden är uppfyllda. I jämförelse med tidigare generationer kommer varje ny efterkrigsgeneration, som aldrig har genomgått materiell nöd, att betona postmaterialistiska värden, som yttrandefrihet och inflytande på arbetsplatsen, högre än materialistiska värden, som hög ekonomisk tillväxttakt och ett starkt försvar.

Det empiriska materialet som används för att stärka hypotesen består av tolv samhällsmål för de kommande tio åren, sex materialistiska och sex postmaterialistiska, som svarspersoner i större survey-undersökningar får rangordna. Varje person tilldelas positionen materialist, postmaterialist eller blandad. Den blandade gruppen är normalt störst (Inglehart, 1977, 1989).

Det var ganska naturligt för Internaliserad kultur att använda Ingleharts tolv samhällsmål i SOM-undersökningarna. De hade använts i de flesta västeuropeiska länder, i Nordamerika och i Japan, men motsvarande material fanns vid denna tidpunkt (1986) inte tillgängligt för svenska förhållanden (jämför emellertid Pettersson, 1988).

tabell 1 Postmaterialistiska och materialistiska samhällsmål. SOM 1986 (Produktmomentkorrelationer)

Samhällsmål	Kön ¹	Ålder ²	Utbildning	Hushålls- inkomst	Parti ³	Klass
Vara efter en hög ekonomisk tillväxttakt	-.11*	.14*	-.08*	.02	.04	.01
Vara på ett starkt militärt svär	-.04	.15*	-.09*	.03	.31*	.11*
Upprätthålla lag och ordning	.06	.20*	-.20*	-.05	.04	-.09*
Upprätthålla prisstegringarna	.08*	.19*	-.21*	-.05*	-.15*	-.16*
Upprätthålla en stabil ekonomi	.00	.11*	-.17*	.01	-.07*	-.08*
Upprätthålla brottslighet	.09*	.17*	-.18*	-.02	.01	-.09*
Vara den enskildes inflytande arbetsplatsen och i den lokala omgivningen	.13*	-.03	-.06	-.05	-.29*	-.20*
Vara mer resurser på att vara den svenska naturmiljön	.15*	.03	-.05	-.08*	-.03	-.08*
Vara enskilda människor större möjligheter att påverka politiska beslut	.10*	.08*	-.07*	.00	.00	-.04
Upprätthålla yttrandefriheten	.05	.03	.00	.05	-.03	-.01
Upprätthålla ett samhälle som är mer opersonligt och mer mänskligt	.16*	.16*	-.07*	-.02	-.07*	-.06
Upprätthålla ett samhälle där nya idéer och tankar tyder mer än pengar	.20*	.08*	-.09*	-.11*	-.16*	-.11*
Totalt svar	1503	1503	1500	1513	1240	1332

anmärkning: ¹ En positiv korrelation innebär höga kvinnliga värden på variabeln i fråga.

² 15-75

³ Partisympati är dikotomiserat mellan socialistiska och borgerliga partier.

* Signifikant vid .01-nivån

En viktig förändring genomfördes emellertid. Istället för att rangordna samhällsmålen fick svarspersonerna bedöma dem separat på en sjugradig skala. Anledningen var teoretiskt snarare än metodologiskt motiverad. Vi ville inte påtvinga svarspersonerna ett antingen/eller-val mellan materialism och postmaterialism, utan vi ville även ge möjligheterna både/och samt varken/eller; alternativ som i en komplex vardagsverklighet, och speciellt för ungdomar, verkade lika rimliga (Reimer, 1988b).

Ur tabell 1 framgår relationerna mellan de tolv samhällsmålen och några traditionella bakgrundsvariabler. Det första sex målen är materialistiska, de följande sex postmaterialistiska.

Ett första konstaterande är att korrelationerna över huvud taget är låga. Statistiskt sett 'förklarar' bakgrundsvariablerna inte särskilt mycket. Detta är emellertid inte förvånande. Det uttrycker enbart att de grundläggande värdeorienteringarna, som samhällsmålen är indikatorer på, i det stora hela är gemensamma för stora grupper av svenska folket, och det är i princip definitionen på grundläggande värdeorienteringar.

Tabellen visar emellertid också att istället för att falla i de - enligt Inglehart förväntade materialist/postmaterialist-grupperingarna, är de olika bakgrundsvariablerna antingen relaterade på samma sätt till både materialistiska och postmaterialistiska samhällsmål, eller enbart relaterade till enstaka samhällsmål: Lågutbildade värderar samtliga materialistiska och de flesta postmaterialistiska samhällsmål högre än vad högutbildade gör. Kvinnor anser samtliga postmaterialistiska mål men också sådana typiskt materialistiska samhällsmål som att bekämpa brottslighet och prisökningar som viktigare än vad män anser. Och när det gäller partisympatier, är det enbart två samhällsmål som är högt korrelerade: Borgerliga sympatisörer anser att ett starkt försvar är mycket viktigt, medan socialistiska sympatisörer betonar vikten av inflytande på arbetsplatsen.

När det gäller åldersvariabeln bör, enligt den postmaterialistiska hypotesen, andelen postmaterialister vara högst bland ungdomar. Tabell 1 visar emellertid att äldre människor inte bara anser de materialistiska målen som viktigare än vad yngre människor gör, men de anser även de postmaterialistiska målen vara viktigare. Med undantag för inflytande på arbetsplatsen är *samtliga* samhällsmål positivt relaterade till ålder!

Materialet i tabell 1 styrker således antagandet att ungdomar inte alls med självklarhet är på väg mot postmaterialistiska värde-orienteringar. Men frågan bör problematiseras ytterligare. Kan det vara så att ungdomar just i enkäter anser *allting* vara mindre viktigt än vad äldre människor gör? Eller tyder resultaten på att ungdomar inte har några värdeorienteringar alls? Som tidigare nämnts, ingick i SOM-formulären ytterligare en uppsättning värdefrågor, och med hjälp av denna kan vi empiriskt behandla de ovanstående frågorna samtidigt.

en andra uppsättningen värdefrågor är konstruerad av Milton Rokeach. Till tillnad från Ingleharts fråga, är Rokeachs uppsättning flerdimensionell. Den landar personliga värden med sociala, och den blandar instrumentella värden med nala (Rokeach, 1973,1979). I SOM-undersökningarna användes de arton finala värdena. Alla värden bedömdes på en femgradig skala.

tabell 2 18 värden. SOM 1986 (Produktmomentkorrelationer)

värde	Kön ¹	Ålder ¹	Utbildning	Hushålls- inkomst	Parti ¹	Klass
ett behagligt liv	-.02	-.21*	-.08*	.02	-.03	-.07*
miljötrygghet	.07*	-.04	-.03	.07*	.00	-.03
frihet	-.06	-.06	.05	.02	.08*	.01
älsning	.07*	.22*	-.14*	-.14*	.08*	-.05*
en jämvikt	.11*	.10*	.11*	.09*	.01	.09*
enlikhet	.16*	-.01	-.06	-.10*	-.25*	-.15*
enloshet	.04	.06	-.02	.01	.05	.06
enärlek	.07*	-.22*	.07*	.08*	.03	.03
enlycka	.06	-.21*	-.03	.02	-.01	-.04
enjutning	-.01	-.35*	.01	.06	-.03	-.03
en vännskap	.10*	-.14*	.01	.02	.02	.00
en älvaktning	.07*	.05*	.07*	.07*	-.03	.06
en älvförverkligande	.01	-.09*	.01	.04	-.05	.00
en socialt anseende	.07*	.07*	-.11*	-.05*	-.04	-.04
ett spännande liv	-.04	-.30*	.06	.02	.03	-.02
en vacker värld	.08*	-.04	-.10*	-.10*	-.05	-.04
en årt lands säkerhet	.10*	.14*	-.14*	-.04	.03	-.03
en värld i fred	.10*	.04	-.06	-.03	-.03	-.03
totalt svar	1528	1528	1527	1535	1253	1500

not: ¹ Se tabell 1.

* Signifikant vid .01-nivån.

tabell 2 visar korrelationerna mellan Rokeachs arton värden och traditionella bakgrundsvariabler. Det framgår tydligt att ungdomar, även i enkäter, kan anse vissa värden vara viktigare än vad äldre gör: Mer än hälften av de arton värdena är negativt relaterade till ålder. Mönstret är ganska distinkt. Det är å ena sidan *personliga* värden som är viktiga för ungdomar. Och det är å andra sidan värden riktade mot *omedelbarhet*.

Livsstilar: Distinktioner i det sociala rummet

Begreppet livsstil ingick inte inledningsvis i Internaliserad kulturs begreppsram. Efter hand har det emellertid visat sig vara nödvändigt att införliva begreppet för att få en större förståelse för de processer som projektet är intresserat av. För det första har det visat sig vara meningsfullt att studera de handlingsmönster som uppstår på basis av olika värdeorienteringar. Livsstil kan användas som samlingsnamn för dessa processer. Vidare kan det hävdas att livsstilar i dagens konsumtionssamhälle är mer frikopplade från en materiell bas än tidigare, och därför viktiga att studera. Och slutligen kan det hävdas att livsstilarna spelar en viktig roll i samhällsreproduktionen genom att upprätthålla distinktioner mellan olika grupper; distinktioner baserade på smak och avsmak (Bourdieu, 1984). Den första uppgiften blir därför att konstruera ett svenskt livsstilsfält som möjliggör dessa distinktioner.

Hur konstruerar man ett livsstilsfält med relevans för svenskt 1980-tal? Först måste påpekas att det rör sig om en *konstruktion*. Ett exakt och naturligt antal livsstilar kan knappast låta sig avtäckas. Därför är det rimligt att arbeta på flera nivåer: på en allmän nivå med ett litet antal livsstilar, och på en mer specifik nivå med ett större antal, mer detaljerade livsstilar. Vidare bör konstruktionerna styras av principen om *meningsfullhet*. Livsstilarna måste 'betyda' något, både i sig själva, men framför allt i relation till andra livsstilar.

De grundläggande principerna vid konstruktionen har varit att å ena sidan blottlägga motsättningen mellan 'distingerade' och 'odistingerade' livsstilar; distingrade inte i någon absolut mening, men enligt en common sense-uppfattning om att vissa aktiviteter är 'finare' att syssla med än andra. Å andra sidan har principen varit att blottlägga motsättningar *inom* de 'distingerade' och de 'odistingerade' livsstilarna.

På den allmänna nivån, vilket är den nivå vi kommer att hålla oss på här, har vi arbetat med fem 'rymder' av livsstilar, rymder som innehåller ett flertal internt homogena, men externt heterogena livsstilar. Två av dessa är 'distingerade', ekonomi och finkultur, medan tre är 'odistingerade', natur, hem och populärkultur. Livsstilarna har empiriskt konstruerats med hjälp av intresset för tio fritidsaktiviteter. Varje livsstil är uppbyggd av två aktiviteter. Ur tabell 3 framgår med hjälp av faktoranalys fem faktorer, som kan tolkas som fem livsstilar. Tabellen är baserad på svar från ungdomar mellan 15 och 29 år.

Tabell 3 visar klart fem distinkta livsstilar. De olika aktiviteterna som tillhör respektive livsstil laddar högt på 'sin' faktor, och lågt på övriga faktorer. Mönstret kunde knappast ha varit tydligare.

Ur tabellen framgår även korrelationerna mellan de fem livsstilarna och de bakgrundsvariabler som användes tidigare. Civilstånd och boendemiljö har lagts till.

tabell 3 Intresse för fritidsaktiviteter bland svenska ungdomar (15-29). SOM 1986
(Faktoranalys¹ och produktmomentkorrelationer)

aktiviteter	Faktor 1 (Hem)	Faktor 2 (Natur)	Faktor 3 (Populärkultur)	Faktor 4 (Ekonomi)	Faktor 5 (Finkultur)
bo i villa/eget hem	.90	.02	-.03	-.01	.06
grönsaksodling	.80	.23	.17	.07	.13
ökologisk mat	.21	.85	-.07	-.11	.09
plantor	.03	.77	.22	.30	.01
intressat på popmusik	.08	.00	.83	.00	.08
att utöva dans	.02	.09	.81	.02	-.02
teater	-.02	-.02	-.06	.84	.00
film	.06	.12	.07	.79	.03
läsa skönlitteratur	.00	-.10	-.02	.00	.86
att gå på teater	.05	.21	.07	.02	.80

Korrelationer ²	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4	Faktor 5	Antal svar
bo i villa	.16*	.15*	.13*	-.33*	.32*	454
grönsaksodling	.16*	-.02	-.35*	-.06	.01	454
ökologisk mat	.02	-.02	.00	.08	.21*	447
plantor	.04	-.07	.02	.05	.12*	409
intressat på popmusik	.01	.00	.00	.20*	.04	242
att utöva dans	-.12*	-.10	.10	.09	.10	430
teater	.24*	.01	-.23*	-.11*	.03	392
film	.02	.03	-.09	.03	.20*	454

not: ¹Principalkomponentanalys, Rotation=Varimax

² Se tabell 1

* Signifikant vid .01-nivån

Korrelationerna visar att några självklara, nödvändiga samband mellan valet av livsstil och socio-ekonomisk bakgrund knappast existerar.

En är den bakgrundsvariabel som uppvisar starkast samband med de fem livsstilar. Civilstånd och ålder - även inom denna snäva åldersgrupp - spelar också viss roll. De bakgrundsvariabler som tydligast 'borde' strukturera livsstilarna har mer marginell betydelse. Utbildning och inkomst är relaterade enbart till finkulturlivsstilen. Den andra 'distingerade' livsstilen, ekonomi, är mer relaterad till kön (män), partisympti (borgerliga) och civilstånd (ogift).

De tio aktiviteterna som har använts här är naturligtvis enbart indikatorer på, och komponenter i, ett helt levnadssätt. Relationerna till massmedier är ganska tydliga.

Två livsstilar, finkultur och populärkultur, har ett 'aktivt' förhållande till massmedier. Detta aktiva förhållande yttrar sig i 'smak' för vissa aktiviteter: Ungdomar i populärkulturlivsstilen ser många underhållningsprogram på TV och de går mycket på bio, medan ungdomar i finkulturlivsstilen tittar flitigt på kulturprogram. Men det yttrar sig också i 'avsmak' för andra aktiviteter, dvs ungdomar i populärkulturlivsstilen ser mindre på kulturprogram än vad ungdomar i andra livsstilar gör, och samma förhållande gäller för ungdomar i finkulturlivsstilen och deras relationer till TV-underhållning. Övriga livsstilar förhållande till massmedieaktiviteter är mer passivt, även om det t ex är en ganska stor sannolikhet att ungdomar i hemlivsstilen har tillgång till en videoapparat.

Sammanfattningsvis går det att konstatera att ungdomars placering i ett svenskt livsstilsfält är relaterat till, men inte på något sätt determinerat av, positionerna i den sociala rymden (här definierad utifrån utbildning och inkomst, jämför Bourdieu, 1984). Finkulturlivsstilen är mest relaterad till strukturell bakgrund. En hög utbildningsnivå verkar vara en närmast nödvändig - men inte tillräcklig - förutsättning för deltagande i denna livsstil. Ekonomi, den andra 'distingerade' livsstilen är mindre 'stängd'. Den lägre korrelationen till klassbakgrund än till partisympati tyder på att livsstilen innehåller en stor grupp ungdomar som förflyttar sig uppåt i den sociala rymden.

Värden och livsstilar: En helhet?

Hittills har värde- och livsstilsdiskussionerna hållits separat. Men utgångspunkten var att värden och livsstilar hänger ihop; att valet av livsstil i viss utsträckning är ett uttryck för underliggande värdeorienteringar som i sin tur påverkas av sättet att leva i vardagslivet. Här finns inte utrymme att utveckla dessa tankar i detalj. En empirisk exemplifiering av problematiken går emellertid att genomföra. I tabell 4 redovisas relationerna mellan de fem livsstilarna och Ingleharts tolv samhällsmål.

Genom att relatera livsstilarna till underliggande värdeorienteringar finner vi en dimension som inte återfinns om vi behandlar komponenterna separat, eller enbart i anslutning till traditionella socio-ekonomiska variabler. Det är knappast förvånande att ungdomar i hemlivsstilen är bekymrade över prisstegringar, eller att ungdomar i naturlivsstilen prioriterar en vacker miljö. Men det är t ex inte lika självklart att ungdomar i populärkulturlivsstilen - en grupp med fler kvinnor än män, och innehållande de allra yngsta i åldersgruppen - prioriterar materialistiska mål som ett starkt försvar mer än någon annan grupp.

Varken värdeorienteringar eller livsstilar kan deduceras ur socio-ekonomisk bakgrund. Denna bakgrund är inte statisk. Den beror av kontexten. Således 'betyder' en viss utbildningsnivå eller en viss klassbakgrund olika saker i kontexten av en ekonomi-livsstil jämfört med i en finkulturlivsstil. Ungdomars inriktning på personliga och omedelbara värden behöver inte nödvändigtvis ses som uttryck för en

tabell 4 Postmaterialistiska och materialistiska samhällsmål bland ungdomar (15-29) SOM 1986 (Produktmomentkorrelationer)

Samhällsmål	Livsstil ¹				
	Hem	Natur	Populärkultur	Ekonomi	Finkultur
Sträva efter en hög ekonomisk tillväxttakt	-.00	-.06	.12*	.25*	-.12*
Sträva på ett starkt militärt försvar	-.04	-.02	.16*	.14*	-.17*
Upprätthålla lag och ordning	.08	.09	.04	.05	-.09
Utekämpa prisstegringarna	.13*	.04	.02	-.08	.03
Upprätthålla en stabil ekonomi	.15*	.07	.11	.01	.03
Utekämpa brottslighet	.12*	.07	.09	.03	-.05
Upprätthålla den enskildes inflytande på arbetsplatsen och i den lokala omgivningen	.09	.06	.03	-.16*	.10
Upprätthålla mer resurser på att bevara den svenska landskapsmiljön	.07	.17*	-.05	-.01	.07
Upprätthålla enskilda människor större möjligheter att påverka politiska beslut	.07	.08	.03	-.19*	.12*
Upprätthålla kydda yttrandefriheten	.06	.06	.03	-.07	.17*
Upprätthålla att utveckla ett samhälle som är mindre opersonligt och mer mänskligt	.09	.03	-.03	-.12*	.15*
Upprätthålla att utveckla ett samhälle där våra idéer och tankar betyder mer än pengar	.07	.09	.02	-.19*	.19*

Antal svar 438

Anm: ¹ Se tabell 3

* Signifikant vid .01-nivån

ett utbredd narcissism. Dessa personliga och omedelbara värden kan i olika vardagliga miljöer betyda andra saker. För yngre generationer kan t ex det politiska på ett annat sätt än för äldre generationer vara intimt förbundet med det personliga och det omedelbara, och det kan ha både en radikal och en konservativ komponent (Reimer, 1989).

Det är i relation till sådana diskussioner som kopplingen värden/ livsstilar får sin relevans.

Litteratur

- Anshelm, Magnus (kommande) '*Struktur och regional kultur*'. Arbetsrapport. Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Bourdieu, Pierre (1984) *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge, Harvard University Press.
- Fjord Jensen, Johan (1988) 'Det dobbelte kulturbegreb - den dobbelte bevisthed', I H. Hauge och H. Horstbøll (red.): *Kulturbegrebets kulturhistorie*. Aarhus, Aarhus universitetsforlag, pp. 155-191.
- Inglehart, Ronald (1977) *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles among Western Publics*. Princeton, Princeton University Press.
- Inglehart, Ronald (1989) 'Observations on Cultural Change and Postmodernism'. I J. R. Gibbins (red.): *Contemporary Political Culture. Politics in a Postmodern Age*. London, Sage, pp. 251-256.
- Lööv, Thomas och Fredrik Miegel (1989) *The Notion of Lifestyle Some Theoretical Considerations*. Arbetsrapport nr. 15. Kommunikationssociologi, Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- MacIntyre, Alasdair (1962) 'A Mistake About Causality in Social Science'. I P. Laslett and W. G. Runciman (red.): *Philosophy, Politics and Society (Second Series)*. Oxford, Basil Blackwell, pp. 48-70.
- Pettersson, Thorleif (1988) *Bakom dubbla lås. En studie av små och långsamma värdeförändringar*. Institutet för framtidsstudier, Stockholm.
- Reimer, Bo (1988a) 'Internaliserad kultur'. I S. Holmberg och L. Weibull (red.): *SOM-undersökningen 1987*. Statsvetenskapliga institutionen och Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet, pp. 55-58.
- Reimer, Bo (1988b) 'No Values - New Values? Youth and Postmaterialism'. *Scandinavian Political Studies*, 11: pp. 347-359.
- Reimer, Bo (1989) 'Postmodern Structures of Feeling. Values and Life Styles in the Postmodern Age'. I J. R. Gibbins (red.): *Contemporary Political Culture. Politics in a Postmodern Age*. London, Sage, pp.110-126.
- Reimer, Bo and Karl Erik Rosengren (kommande) 'Cultivated Viewers and Readers: A Life-Style Perspective'. IN. Signorielli och M. Morgan (red.): *Advances in Cultivation Analysis*. Beverly Hills, Sage.
- Rokeach, Milton (1973) *The Nature of Human Values*. New York, The Free Press.
- Rokeach, Milton (ed.) (1979) *Understanding Human Values. Individual and Societal*. New York, The Free Press.

Rosengren, Karl Erik and Bo Reimer (1985) *Internaliserad kultur. Ett forskningsprogram om värden, individer och massmedier*. Arbetsrapport nr. 6. Avdelningen för masskommunikation, Göteborgs universitet.

Rosengren, Karl Erik and Bo Reimer (kommande) 'The Cultivation of Values By Media'. I S. Thomas, (red.): *Culture and Communication*, vol. IV. Norwood, Ablex.

Williams, Raymond (1981) *Keywords*. London, Flamingo.

KÄRNKRAFTSOPINIONEN

Sören Holmberg

ärnkraftsfrågan dog inte helt i och med folkomröstningen 1980. Den förde en nande tillvaro några år efter omröstningen, men fullständigt avpolitiserad blev en aldrig. Bland väljarna nämndes den fortfarande 1982 och 1985 som en viktig artivalsfråga av några få procent (2 procent 1982 och 1 procent 1985). I jämförelse led valet 1979 då kärnkraften var en het stridsfråga är detta naturligtvis låga siffror. id valet 1979 nämnde hela 26 procent av väljarna kärnkraften som en viktig fråga ör partivalet.¹

jernobyolyckan 1986 ändade abrupt kärnkraftsfrågans nästan totala törnrosa-ömn. De gamla motsättningarna mellan kärnkraftsanshängare och kärnkraftsmot-ändare revs upp igen. Kärnkraften blev ånyo en central konfliktfråga i svensk olitik. Visserligen ebbade de värsta svallvågorna efter Tjernobyolyckan snart ut. tt år efter katastrofen tycks kärnkraftsopinionen ha återgått till ungefär samma läge om före olyckan.² Men den nya kärnkraftsdebatten klingade inte ut i massmedierna ch bland beslutsfattare. En orsak till det är självfallet att den föreslagna inledningen å kärnkraftsavvecklingen närmar sig. Enligt regeringens planer skall de två först äktorena tas ur drift 1995-96.

Den nyväckta kärnkraftsdebatten är knappast någon dagsslända. Den kommer med ll sannolikhet att vara med oss de närmaste tjugo åren, till dess att kärnkraften är vvecklad eller inte avvecklad år 2010. En intressant fråga inför de närmaste årens ygamla kamp om kärnkraften blir då hur opinionsläget ser ut inför striden och hur ärnkraftsopinionen förändrats sedan folkomröstningen. Har opinionsstödet för vvecklingsbeslutet förstärkts eller försvagats under åttiotalet?

Det finns inte många jämförbara mätserier att tillgå om man vill studera hur ärnkraftsopinionen förändrats under 1980-talet. En av de få har samlats in inom amen för det svenska valforskningsprogrammet. Den har fördelen att vara lång den går ända tillbaka till 1976), men nackdelen att endast omfatta valåren. Opi- ionsskiften mellan valen registreras inte.

ntervjufrågan är enkel. Undersökningspersonerna ombeds att ange om de uppfattar ig själva som för eller mot kärnkraften eller om de inte har någon bestämd åsikt. två av 1970-talets större svängningar i kärnkraftsopinionen fångas upp av

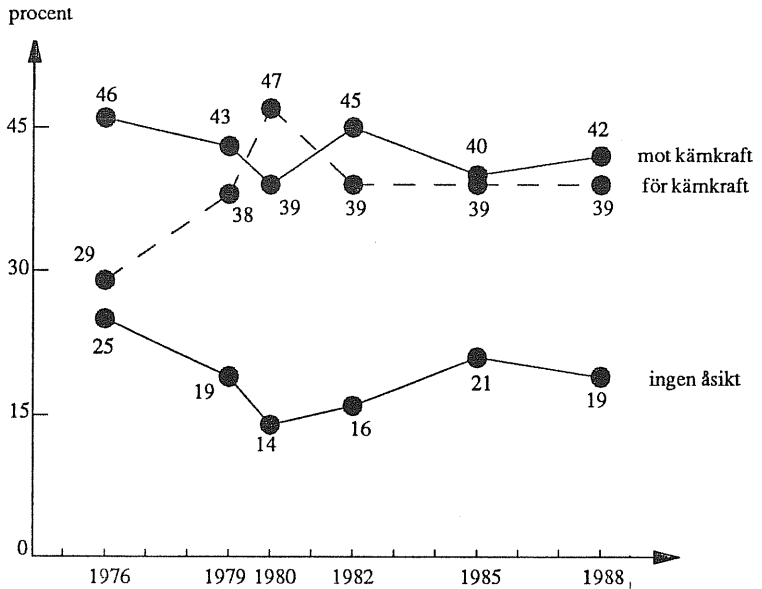

Holmberg och Gilljam (1987) s.37

Holmberg (1988) s. 6-13

Figur 1 För eller emot kärnkraft 1976-1988 (procent).

Fråga: "Det finns olika uppfattningar om kärnkraften som energikälla. Vilken är Din inställning? Är Du i huvudsak för eller emot kärnkraften eller har Du ingen bestämd åsikt i frågan?"

Anm: Resultaten för åren 1979-1988 är hämtade från valundersökningarna. 1976 års resultat kommer från en Sifo-undersökning som genomfördes i samarbete med Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg (se Holmberg, Westerståhl, Branzén *Väljarna och kärnkraften* (1977)). Intervjufrågan innehöll åren 1979-1985, specifikationen "... för eller emot att kärnkraften *utnyttjas som energikälla i Sverige* ..."

människors svar på frågan. Dels den som inträffade efter 1976 års val och som innebar att kärnkraftsanshängarna vann ökat stöd. Vi vet från andra undersökningar att det främst var moderata och folkpartistiska väljare som strömmade över till förespråkarlägret under denna period.³ Dels den snabba opinionsförskjutning till förmån för kärnkraftsanshängarna som inträffade mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980. Andra mätningar har visat att hela denna förändring skedde under

3 Holmberg och Asp (1984) s. 282ff

östen 1979, innan folkomröstningskampanjen kom igång. Under själva kampanjen förändrades inte styrkepositionerna nämnvärt mellan kärnkraftsanshängarna (linje 1 och linje 2) och kärnkraftsmotståndarna (linje 3).⁴ En dramatisk men kortvarig opinionssvängning som missas av kurvan i figur 1 är den tillfälliga ökningen av kärnkraftsmotståndet som inträffade under några få månader efter Harrisburgolyckan på våren 1979.⁵

Under 1980-talet tycks kärnkraftsopinionen ha varit mindre turbulent, åtminstone är det gäller hur människorna själva uppfattade sina positioner i kärnkraftsfrågan. Efter folkomröstningen, och det partityck i kärnkraftsvänlig riktning som den snarbar, återgick opinionen till vad den hade varit 1979, dvs till ett läge med något fler kärnkraftsmotståndare än kärnkraftsanshängare.⁶ Och det läget har sedan förblivit stabilt över valen 1982, 1985 och 1988.

Det måste betonas att den stabilitet som vi talar om gäller hur människor själva klassificerar sina kärnkraftsåsikter. Självklassificeringar är inte betydelselösa. De säger någonting om vad människor identifierar sig med. Men i detta fall får inte stabiliteten dölja det faktum att kärnkraftsdebatten inte gäller samma saker i slutet av 1980-talet som vid tiden för folkomröstningen. Det innebär bl a att vad som nämnas med att vara för respektive mot kärnkraften har förändrats något. I folkomröstningen klassificerade sig 91 procent av linje 1-väljarna och 75 procent av linje 2-väljarna som för kärnkraften medan 87 procent av linje 3-väljarna angav att de var mot kärnkraften.⁷ I slutet av 1980-talet är den enkla för/mot-grupperingen fortfarande relevant, men nu går skiljelinjen annorlunda. Idag är det människor som vill avveckla kärnkraften till 2010 eller snabbare som tenderar att definiera sig som mot kärnkraften (66 respektive 94 procent) medan de som vill använda inte avveckla kärnkraften eller åtminstone utnyttja den längre än till 2010 har en klar tendens att se sig själva som för kärnkraften (95 respektive 64 procent).⁸

Mätserien i figur 1 gäller endast valåren. Det gör att kortvariga opinionförändringar mellan valen inte kommer fram. Vi behöver mätserier byggda på tätare undersökningar för att exempelvis kunna studera vilka opinionseffekter Tjernobylyckan fick. En sådan tätare mätserie, som i sina tidigaste mätningar sträcker sig ända tillbaka till 1979, har samlats in av Sifo i samarbete med kärnkraftsindustrins utredningsorgan KSU (Kärnkraftsäkerhet och Utbildning AB).

4 Holmberg och Asp (1984) s. 285-286

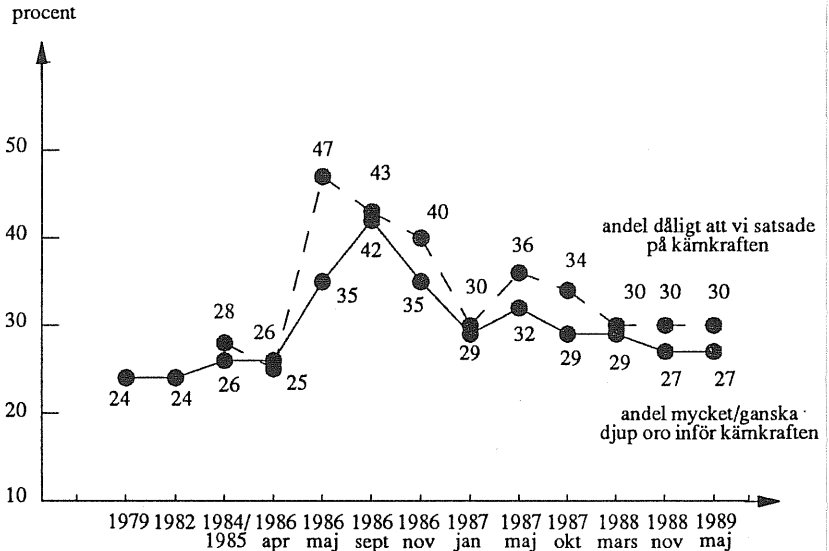
5 Holmberg (1988) s. 10, se också Holmberg och Petersson (1980) s. 253-255

6 Holmberg och Asp (1984) s.415-419

7 Holmberg och Asp (1984) s. 313

8 Resultat från 1988 års valundersökning.

Figur 2 Kärnkraftsopinionen 1979-1989 enligt två Sifomätserier (procent).

Anm: Resultaten bygger på data insamlade av Sifo/KSU (pressmeddelande 890522). Frågorna löd: "Med de erfarenheter vi nu har, tycker Du det var bra eller dåligt för landet att vi satsade på kärnkraften?" respektive "Händer det att Du blir orolig när Du tänker på kärnkraft"/"Hur djupt känner Du denna oro?" Tjernobylyolyckan inträffade den 26 april 1986 och blev känd i Sverige den 28 april.

En annan mätserie insamlad av Sifo/KSU med start 1984 är också användbar när det gäller att mer detaljerat studera hur kärnkraftsopinionen utvecklats under åttiotalet.⁹ Resultaten från de två mätserierna redovisas i figur 2.

Intervjufrågorna gäller människors grad av oro för kärnkraften respektive vad svensk folket så här i efterhand tycker om att vi i Sverige satsade på kärnkraften. Resultatkurvorna från båda frågorna visar på en mycket påtaglig Tjernobylyeffekt på kärnkraftsopinionen. Kärnkraftsmotståndet ökade med mellan 10 till 20 procentenheter de närmaste månaderna efter Tjernobylyolyckan. Varaktigheten blev dock begränsad. Enligt Sifo/KSU's siffror var opinionen i kärnkraftsfrågan tillbaka i samma läge som innan Tjernobyly redan i början av 1987.

9 Sifo pressmeddelande 1989-05-22 s. 5-6

fortsett från den kortvariga Tjernobyleffekten under 1986 visar resultaten av Sifo/KSU's mätserier samma stabila kärnkraftsopinion under åttiotalet som valundersökningarnas studier med den enkla för/mot-frågan. Sifo/KSU's undersökningar är ända fram till maj 1989. Om man får tro resultaten har opinionsläget i kärnkraftsfrågan inte förändrats sedan Tjernobyleffekten klingade av vid årsskiftet 1986/87. Oron för kärnkraften skall t ex ha hållit sig på en i stort sett oförändrad nivå under de senaste åren.

Denna bild av en stabil kärnkraftsopinion efter 1987 tror jag är felaktig. Kärnkraftsopinionen har inte varit oföränderlig sedan 1987. Den har tvärtom förskjutits i kärnkraftsvänlig riktning. Det märker man om man istället för att mäta mer grundläggande men också mer trogrörliga attityder som oro och självupplevda för/mot-klassificeringar studerar vad människor har för konkreta policyåsikter om kärnkraften. Det har vi gjort i SOM-undersökningarna och resultaten visar på en opinionsförskjutning i kärnkraftspositiv riktning efter 1987.¹⁰

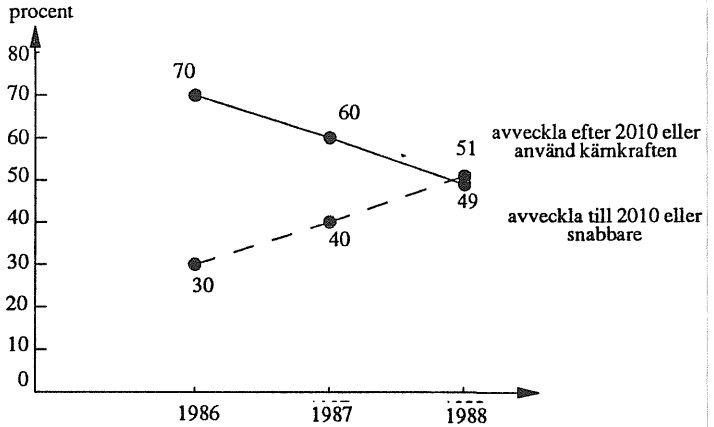
två olika intervjufrågor har använts. Båda gäller inställningen till kärnkrafts-avvecklingen 2010. Den ena är en detaljerad femställig fråga med svarsalternativ från "stoppa kärnkraften omedelbart" till "använd kärnkraften, avveckla den *inte*". Den andra är en bra/dåligt-förslagsfråga där undersökningspersonerna fick ta ställning till förslaget att "Behålla kärnkraften, även efter år 2010". Resultaten redovisas i figurerna 3 och 4.

Båda mätserierna visar på samma tendens. Andelen människor som går emot en kärnkraftsavveckling till 2010 har ökat under senare år. Kärnkraftsanhängarna har nämnt ökat stöd. Enligt en av SOM-mätningarna 1988 var andelen människor som ville använda kärnkraften längre än till 2010 tomt något större än andelen som stödde planen att kärnkraften skulle vara avvecklad senast 2010.¹¹

0 För en annan studie med resultat i samma riktning gjord av SCB, se Sten Johansson (1988) s.16.

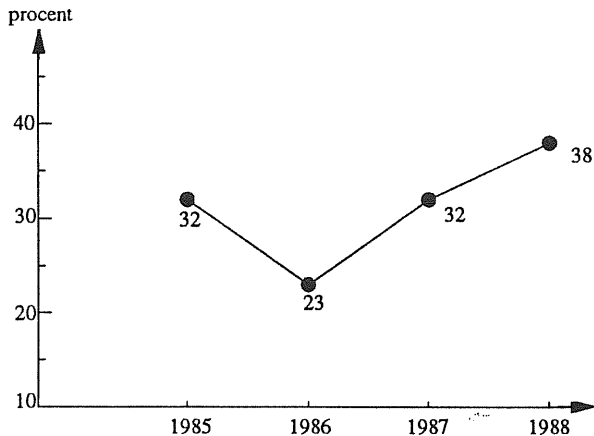
1 Resultaten i figur 3 har helt och hållet hämtats från SOM-studierna. Den femställiga intervjufrågan ställdes också i 1988 års valundersökning (besöksintervjuer) och gav då ett något mindre kärnkraftspositivt resultat (53 procent för att avveckla till 2010 eller snabbare mot 47 procent för att avveckla efter 2010 eller använda kärnkraften). Även förslagsfrågan i figur 4 ställdes i valundersökningen 1988 och änyo blev utfallet något mindre kärnkraftspositivt än i SOM-studierna - 34 procent bra förslag att använda kärnkraften efter 2010 i valundersökningen 1988 mot 38 procent i SOM'88. "Minoritet-opinionen", att vi skall behålla kärnkraften, får alltså mer stöd i de mer anonyma enkätstudierna än i besöksintervjustudierna, där trycket att svara socialt accepterat är starkare. För ett liknande resultat när det gäller telefonintervjuer se Holmberg (1988) s. 16

Figur 3 Avvecklingsopinionen 1986-1988 enligt SOM-mätningarna (procent).

Anm: Intervjufrågans formulering redovisas i tabell 1. Undersökningsspersoner utan åsikt i frågan är ej medtagna i analysen.

Figur 4 Andel människor som tycker det är ett bra förslag att använda kärnkraften, även efter år 2010 (procent).

Anm: Resultaten bygger på SOM-data för åren 1986-88 och på resultat från valundersökningen 1985. Samtliga intervjupersoner (inkl. vet ej) ingår i procentbasen.

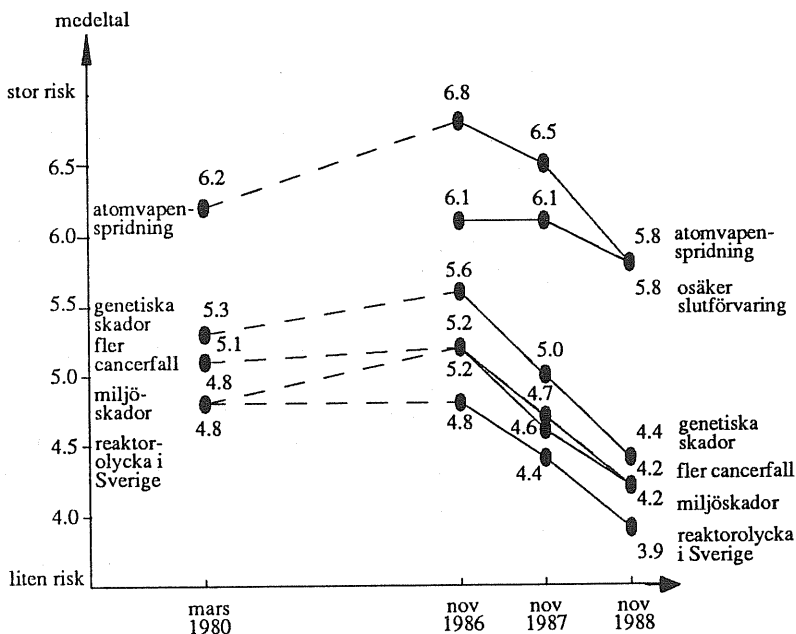

Att opinionen verkligen förändrats sedan 1987 syns också mycket tydligt om man tuderar människors riskbedömningar när det gäller kärnkraften. I figur 5 redovisas en serie mätningar kring hur svenska folket uppfattar olika risker med kärnkraften. Mätserien är extra intressant eftersom den går ända tillbaka till folkomröstningen 1980.

Resultaten är mycket entydiga. Människor upplevde kärnkraften som mer riskfylld på nästan alla områden omedelbart efter Tjernobyl än vid tiden för folkomröstningen. Den förhöjda riskuppfattningen var dock lika kortvarig som den förhöjda oro som Sifo/KSU registrerade. Redan 1987 var nivån på människors riskbedömningar tillbaka till eller lägre än vad de var 1980. Och utvecklingen har fortsatt sedan dess. Storleken på riskbedömningarna har på alla områden vi mätt

Figur 5 Riskbedömningar i kärnkraftsfrågan (medeltal).

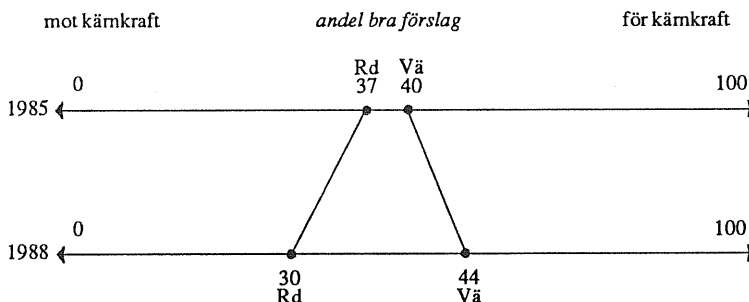
Fråga: "Vad anser Du om följande risker som diskuterats i samband med kärnkraften? Hur stor är enligt Din mening risken för ...":

Anm: Medeltalen kan variera mellan 1.0 (liten risk) och 10.0 (stor risk). Resultaten från 1980 kommer från Holmberg och Asps bok *Kampen om kärnkraften* och bygger på folkomröstningsundersökningen. Övriga resultat bygger på SOM-mätningarna. Avfallsfrågan fanns inte med i folkomröstningsstudien.

Figur 6 Åsiktsöverensstämmelse mellan riksdagsledamöter och väljare i kärnkraftsfrågan 1985 och 1988 (procent).

Påståendefråga: "Behålla kärnkraften, även efter 2010"

Anm: Resultaten kommer från valundersökningarna 1985 och 1988 och från valforskningsprogrammets enkätstudier med riksdagsledamöterna efter valen 1985 och 1988. Riksdagsmän och väljare utan åsikter i frågan (inkl. varken bra eller dåligt-svar) är ej medtagna i analysen.

(atomvapenspridning, genetiska skador, fler cancerfall, miljöskador, reaktorolycka i Sverige) blivit klart lägre idag än de var när folkomröstningen hölls 1980.

Opinionsutvecklingen under sent åttiotal har alltså gynnat kärnkraftsanhängarna. Det är intressant att notera att denna utveckling bland väljarna inte avspeglas i en motsvarande förändring bland de folkvalda. Snarare tvärtom. Bland riksdagsledamöterna är motståndet mot kärnkraften starkare efter 1988 års val än efter valet 1985 (se figur 6).¹² Resultatet är egentligen inte överraskande. Det var ju de kärnkraftsskeptiska partierna (c, vpk, mp) som gick fram 1988 medan de mest kärnkraftspositiva partierna (fp, m) förlorade.

12 Resultaten kommer från valforskningsprogrammets enkätstudier med de riksdagsledamöter som valdes i valen 1985 och 1988. För studien 1985 se Holmberg och Esaïasson (1988).

tabell 1 Riksdagsledamöternas och väljarnas åsikter om kärnkraftsavvecklingen (procent).

fråga: "1980 hade vi en folkomröstning om kärnkraften i Sverige. Efter folkomröstningen beslöt riksdagen att kärnkraften skulle avvecklas till år 2010. Vad är Din åsikt om kärnkraftens användning i Sverige?"

avvecklingsåsikt	riksdagsledamöter 1988	väljare 1988
toppa kärnkraften omedelbart	3	5
avveckla kärnkraften snabbare än till år 2010	21	15
avveckla kärnkraften till år 2010	47	27
avveckla kärnkraften men inte så snabbt som till år 2010	12	21
använd kärnkraften, avveckla den <i>inte</i>	15	20
ingen bestämd åsikt, vet ej	2	12
summa procent	100	100
totalt antal personer	336	2527
andel avveckla till 2010 eller snabbare	71	47
andel avveckla efter 2010 eller använd kärnkraften	27	41

anmärkning: Väljardata kommer från 1988 års valundersökning.

Effekten blev att åsiktsöverensstämelsen mellan väljare och valda försämrades i kärnkraftsfrågan. En mycket klar majoritet av de riksdagsmän som valdes 1988 (kring 70 procent) vill avveckla kärnkraften till 2010 eller snabbare. Motsvarande åsikt omfattar endast kring 45 procent bland de väljare som valde dem.¹³ Stödet för att använda kärnkraften längre än till 2010 är starkare i allmänna opinionen (kring 40-45 procent) än bland riksdagsmännen (kring 30 procent).

De här åsiktsskillnaderna återspeglas också i vad riksdagsmän och väljare tror om kärnkraftens framtid i Sverige. En klar majoritet (66 procent) av de riksdagsledamöter som valdes 1988 tror att kärnkraften kommer att vara avvecklad år 2010. Bland väljarna är det en lika klar majoritet (70 procent) som tror att kärnkraften *inte* kommer att vara avvecklad i Sverige år 2010.¹⁴

3. Väljardata för åsiktsöverensstämelseanalysen har hämtats från valundersökningarna. Om vi istället använder SOM-data blir åsiktsöverensstämelsen 1988 ännu något lägre, eftersom SOM-studierna ger en något mer kärnkraftspositiv bild av väljaropinionen än valundersökningarna. I SOM'88 är det till exempel endast 42 procent, inte 47 procent som i 1988 års valundersökning, som vill avveckla kärnkraften till 2010 eller snabbare.

4. Tron att kärnkraften inte kommer att avvecklas till 2010 har blivit allt vanligare bland svenska folket - från 64 procent 1986, över 67 procent 1987 till 70 procent 1988 (SOM-data).

Tabell 2 Tro om avvecklingen år 2010 (procent).

Fråga: "Tror Du personligen att kärnkraften kommer att vara avvecklad i Sverige år 2010?"

Avveckling år 2010	riksdagsledamöter 1988	väljare 1988
Ja, absolut	26	3
Ja, troligen	40	24
Nej, troligen inte	28	64
Nej, absolut inte	4	6
Vet inte/vill ej svara	2	3
Summa procent	100	100
Antal personer	336	1643
Andel ja	66	27
Andel nej	32	70

Anm: Väljardata kommer från SOM'88.

Opinionsläget kan sammanfattas så här. En klar riksdagsmajoritet vill avveckla kärnkraften till 2010 och tror att den kommer att lyckas med det. Väljarna är åsiktsmässigt mycket splittrade. Någon klar majoritetsopinion finns inte. När det gäller avvecklingsplanen tror dock de allra flesta att den inte kommer att vara genomförd 2010. Resultaten tyder på att tro och vilja har en tendens att gå hand i hand bland både riksdagsmän och väljare. De som vill se kärnkraften avvecklad tenderar att tro att så också kommer att ske medan de som inte vill ha en kärnkraftsavveckling till 2010 tenderar att tro att det inte blir någon avveckling.

Att önsketänkande av detta slag verkligen förekommer kan man lätt förvissa sig om genom att studera graden av samband mellan avvecklingsåsikter och avvecklingstro. Det sambandet är förfärande starkt, +.64 bland riksdagsmännen och +.33 bland väljarna (förfärande eftersom önsketänkande är någonting irrationellt). Svenska riksdagsmän och väljare, men speciellt riksdagsmännen, har en stark tendens att tro att det kommer att hända i kärnkraftsfrågan som de vill ska hända.¹⁵ Man ser den framtid man vill se.

Litteratur

Holmberg, Sören; Westerståhl, Jörgen; Branzén, Karl (1977) *Väljarna och kärnkraften*. Stockholm, Liber.

Holmberg, Sören; Petersson, Olof (1980) *Inomfelmarginalen*. Stockholm, Liber.

15 Att önsketänkande inte är någonting ovanligt bland riksdagsmän visas i Holmberg o. Esaiasson (1988) s.129-130.

- Iolmberg, Sören; Asp, Kent (1984) *Kampen om kärnkraften*. Stockholm, Liber.
- Iolmberg, Sören; Gilljam, Mikael (1987) *Väljare och val i Sverige*. Stockholm, Bonniers.
- Iolmberg, Sören; Esaiasson, Peter (1988) *De folkvalda*. Stockholm, Bonniers.
- Iolmberg, Sören (1988) *Svenska folkets åsikter om kärnkraft och slutförvaring efter Tjernobyl*. SKN-rapport 30.
- ohansson, Sten (1988) *Opinioner om vattenkraft och andra energifrågor i maj-juni år 1988*. SCB, Stockholm.
- Kärnkraftens avveckling - avfallshanteringen*. Sifo, Pressmeddelande 890522

MILJÖOPINIONEN UNDER ÅTTIOTALET

Martin Bennulf

Miljöpartiet bildades den 19:e september 1981. Partiet, som sedan 1985 kallar sig Miljöpartiet de gröna, lyckades i sitt tredje försök vid 1988 års val komma över rapsrocentsspärren och in i riksdagen. Varför har det i Sverige på mindre än ett decennium kunnat växa fram och väljas in i riksdagen ett parti som till skillnad från andra partier lägger nästan all tonvikt på miljöfrågor?¹

Den övergripande frågeställning är naturligtvis väldigt svår att besvara utommanande. Syftet med detta kapitel är också mer begränsat. Här sätts istället *miljöopinionen* i centrum för intresset. En någorlunda väl utvecklad miljöopinion kan ses som en förutsättning för att ett miljöparti skall kunna lyckas i ett val. Hur har miljöopinionen ändrats under 1980-talet? Ur vilka medborgargrupper har miljöopinionen växt fram?²

Studiet av miljöopinionen kan huvudsakligen inriktas åt två håll. För det första kan vi studera vilka sakfrågor i detta fall vilka miljöfrågor det är som förs fram på valordningen. För det andra kan vi studera miljöfrågornas uppmärksamhet. Hur många tycker medborgare och massmedier att miljöfrågan är? I denna studie fokuseras helt på den andra frågeställningen.³

Åttiotalets miljöopinion har inte uppstått ur tomma intet. Ett flertal faktorer kan sägas ligga bakom intresset för miljön. Jag skall kort beröra *några* sådana faktorer innan framställning fokuseras till miljöopinionen under åttiotalet.

Miljöpartiet och valet 1988 behandlas i Vedung (1988) samt i flertalet av kapitlen i Gilljam & Holmberg (1990). För en introduktion till miljöpartiet och andra gröna partier, se Parkin (1989); Müller-Rommel (1989).

Politiska sakfrågor som miljöfrågan (eller miljöfrågorna) kan sägas uppvisa en "livshistoria", där de från att vara i det närmaste ouppmärksammade blir mer och mer uppmärksammade och slutligen försvinner, se Gilljam (1988:8-14 och 234-235).

Med uppmärksamhet och viktighet avses här närmast det som i engelskspråkig litteratur benäms "saliency", se Gilljam (1988: 53-54).

En av grundbultarna i miljörelsens och de gröna partiernas ideologi är tanken på ekologisk balans. Ekologi som vetenskap startade mot slutet av 1800-talet med den tyska zoologen Ernst Haeckel. Miljörelsen använder begreppet ekologisk balans i dess normativa innebörd: det är inte bra att drastiskt störa ett ekologiskt system i balans.⁴

En annan grundbult i miljörelsens tänkande är idén om "scarce economics". Tanken är att jordens naturresurser inte är ousinliga. Mot slutet av 1960-talet bildades den så kallade Romklubben av den italienske affärsmannen Aurelio Peccei. Klubben ser som sin uppgift att verka för global ekologisk balans. Dess första rapport, *The Limits to Growth*, innehöll varningar om att gränsen för tillväxten kan vara nådd redan om ett par hundra år.⁵

När idéerna om ekologisk balans och "scarce economics" smälte samman lades grunden för miljörelsens och de gröna partiernas ideologiska tänkande.⁶

En annan viktig faktor bakom miljörelsens snabba genomslag på 1970-talet var naturligtvis de konkreta varningsropen om försurade sjöar, utrotningshotade djurarter och besprutning med DDT etc. Den verkliga klassikern på temat "Varning miljön är hotad" är Rachel Carsons bok *Silent Spring* som kom 1962 och i svensk översättning året därpå. Sveriges första genomgripande miljödebatt blev den så kallade kvicksilverdebatten 1965-1966.⁷

Ytterligare en viktig faktor bakom miljörelsens genomslag på 1970-talet var kärnkraftsfrågan som dominerades den politiska scenen under decenniet. Men 1970-talet hade började lugnt när det gällde kärnkraften. I stor enighet hade riksdagen åren 1970 och 1971 beslutat att bygga elva kärnkraftverk. År 1973 svängde opinionen och motståndet mot kärnkraft tog fart på allvar. Kärnkraftsdebatten kulminerade i och med regeringen Fälldins fall 1978 och folkomröstningen om kärnkraft 1980.⁸

---

4 Se Bramwell (1989:kap 1) för en introduktion till det "gröna tänkandet"; se även Passmore(1974); Philipsson (1984) belyser miljörelsens idéer genom intervjuer med medlemmar i miljögruppen Jordens Vänner.

5 Bramwell (1989:kap 1); Meadows, Meadows, Randers & Behrens III (1972).

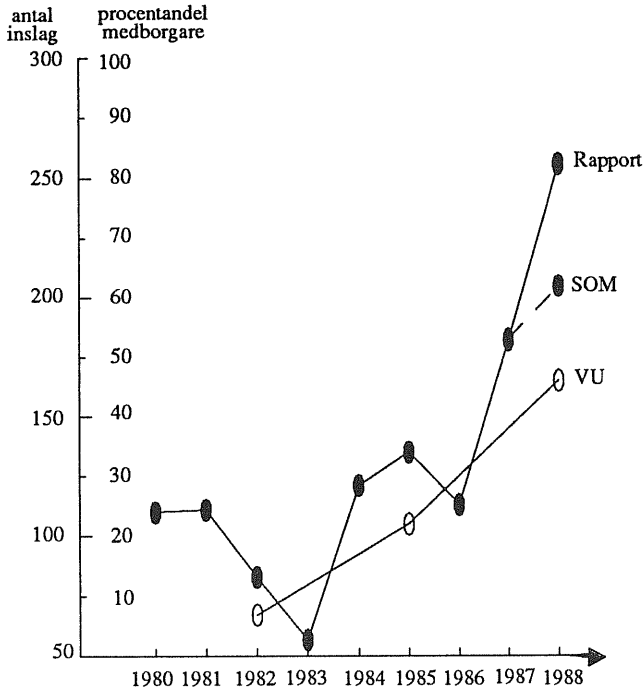
6 Bramwell (1989:kap 1).

7 Carson (1962); Se Graham (1979) för en diskussion kring mottagandet av Carsons bok, och G Löfroths förord i den svenska översättningen av Grahams bok för en diskussion kring mottagande i Sverige; Larsson (1984) presenterar framväxten av den svenska miljörelsen och de första svenska miljödebatterna.

8 Se Holmberg & Asp (1984) och Asp (1986) om folkomröstningen om kärnkraft samt Vedung (1979) om kärnkraften och regeringen Fälldins fall.

figur 1 Miljöopinionen 1980-1988. Antalet inslag om miljö i Rapport, andel medborgare som tycker miljö är en viktig samhällsfråga (SOM) och andelen väljare som tycker att miljö är en viktig partivalfråga (VU) (antal inslag och procent)

anm: Rapportkurvan är hämtad från Djerf Pierre (1989). SOM-kurvan visar andelen medborgare som anser att miljön är en viktig samhällsfråga. VU-kurvan visar andelen väljare av de som röstat på något parti som tyckte att miljön var en viktig sakfråga för partivalet. Den senare kurvan är hämtad från valundersökningarna (se Holmberg, 1984; Holmberg & Gilljam, 1987; Gilljam & Holmberg, 1990).

lyftet med denna studie är att beskriva utvecklingen av åttiotalets miljöopinion. Figur 1 innehåller tre olika kurvor. Dels en om antalet inslag om miljö i TV2:s Rapport under 1980-talet, dels två kurvor om andelen medborgare som anser att miljöfrågan är en viktig samhällsfråga. Kurvorna kan ses som mått på två viktiga komponenter av miljöopinionen. För det första hur stor uppmärksamhet miljön har fått i massmedierna och för det andra hur stor andel av medborgarna som bedömt miljön som en viktig politisk sakfråga.

Den första slutsats vi kan dra av resultaten är att miljöopinionen har blivit ett allt mer påtagligt fenomen i svensk politik. Låt oss skärskåda kurvorna en i taget.

Kurvan som visar massmediebildens galler endast Rapport, men skall här ses som en indikator på den allmänna trenden i samtliga massmedier. Tidigare forskning har visat att Rapport fungerar väl som "rikslikare" för utvecklingen i massmedierna.⁹ Antalet inslag om miljö i Rapport var 110 stycken år 1980 och ungefär lika många under 1981. År 1982 sjönk antalet för att nå åttiotalets "miljöbotten" 1983. Kurvan har sedan dess stigit och har uppnått en mycket hög nivå i slutet av åttiotalet. Det första stora uppsvinget skedde i mellanvalsperioden mellan 1985 och 1988. Uppgången för miljön började alltså *före* 1988 års valrörelse. Huvudtrenden för miljöfrågornas uppmärksamhet i massmedierna är stigande. En viktig komponent av miljöopinion har således ökat under åttiotalet.¹⁰

Medborgarnas bedömning av miljöfrågan som en viktig samhällsfråga har genomgått en liknande förändring. Vid valet 1982 var det 7 procent av väljarna som på en öppen intervjufråga angav att miljön var en viktig politisk sakfråga när de skulle välja parti. I samband med 1985 års val hade siffran stigit till 22 procent för att nå hela 46 procent vid 1988 års val.¹¹

SOM-undersökningarnas intervjufråga är mer allmän än den intervjufråga som valundersökningarna använder. Frågeformuleringen i SOM-enkätterna lyder: "Vilken eller vilka frågor eller samhällsproblem tycker Du är viktigast i Sverige idag? Ange högst tre frågor/samhällsproblem?"¹²

---

9 Kent Asp har genomfört ett flertal noggranna jämförelser mellan uppmärksamheten för olika frågor i Rapport och andra massmedier, se Asp (1988) för vidare referenser.

10 Djerf Pierre (1989) genomför en utförlig diskussion om "miljövalet" 1988 och miljöopinionens framväxt i massmedierna under åttiotalet. För en noggrannare analys av massmediedelen av figur 1 hänvisas till Djerf Pierres uppsats. Varför fick vi en så stor fokusering på miljöfrågorna i valrörelsen 1988? Djerf Pierre diskuterar följande möjliga förklaringar: journalistförklaringen - det var journalisterna som "blåste upp" miljöfrågan, verklighetsförklaringen - det var verkliga miljöproblem som föranledde uppmärksamheten, partiförklaringen - partierna ville föra upp miljöfrågan på den politiska dagordningen och väljarförklaringen - det faktum att väljarna fann miljön som en viktig samhällsfråga gjorde att även partier och massmedier "tvingades" uppmärksamma miljön.

11 Om sakfrågornas betydelse för partivalet 1982, 1985 och 1988, se Holmberg (1984:kap 6); Holmberg & Gilljam (1987:36-38); Gilljam & Holmberg (1990:kap 11 och kap 12)

12 I valundersökningarna är frågan formulerad: "Om Du tänker på valet i år. Är det någon eller några frågor som är viktiga för Dig när det gäller vilket parti Du tänker rösta på vid riksdagsvalet den ... september?".

Mätpunkterna från SOM-undersökningarna 1987 och 1988 ger också intressanta resultat. Andelen medborgare som uppfattade miljöfrågor som en angelägen samhällsfråga ökade från 53 procent 1987 till 62 procent 1988.

Ämför vi SOM-siffrorna med valundersökningarnas resultat kan vi dra tre slutsatser. För det första bekräftar resultaten från SOM-undersökningarna valundersökningarnas stigande trend för miljöfrågan. De olika frågeteknikerna ger resultat som pekar i samma riktning. För det andra kan vi, med ganska stor säkerhet, sluta oss till att nivån på miljöopinionen var högre 1987 än 1985. Uppgången för miljöfrågan hos medborgarna, liksom i massmedierna, hade ökat redan innan 1988 års valrörelse, och för det tredje finns det ett gap mellan andelen väljare som tycker att miljöfrågan är en viktig samhällsfråga och andelen väljare som tycker miljöfrågan är viktig för partivalet. Många väljare tycker alltså att miljön är en viktig fråga, men de anser inte nödvändigtvis att detta förhållande har betydelse för partivalet.

De tre kurvorna i figur 1 pekar i samma riktning. Miljöfrågan har erhållit mer och mer utrymme i såväl massmedier som i medborgarnas medvetande under åttiotalet. Detta faktum ger upphov till ett flertal frågeställningar. En av de mest relevanta är: I vilka medborgargrupper utvecklades miljöopinionen först, och vilka grupper följde sedan efter?

De medborgargrupper som redan 1982 ansåg att miljön var en viktig fråga kan ses som miljöfrågans "pionjärer", opinionsledarna, om man så vill medan de grupper som först 1988 talade om miljön som en viktig fråga är de som har påverkats eller följt efter. De senare grupperna kan antas vara påverkade dels av pionjärerna, dels av massmediernas ökade uppmärksamhet för miljöfrågorna och naturligtvis också av andra här inte undersökta opinionsbildande grupper, som t ex miljörörelsen och Greenpeace.

I tabell 1 presenteras andelen väljare som uppgav att miljön var en viktig fråga för partivalet vid riksdagsvalen 1982, 1985 och 1988 uppdelade i olika samhällsgrupper. Den fjärde kolumnen i tabellen visar förändring i miljöopinionen från 1982 till 1988.

Låt oss börja med 1982 års resultat. I vilka grupper återfanns miljöopinionens pionjärer - miljöopinionsbildarna? Svaret är förhållandevis entydigt. Det var bland de mest politiskt intresserade, bland högutbildade, bland tjänstemän i mellanställning, bland jordbrukare och bland studerande som miljöpionjärerna i första hand återfanns 1982. Till dessa sociala grupper kan läggas fyra partipolitiska grupper: vpk:s, centerpartiets, kds' och framförallt miljöpartiets väljare. En stor del av de väljare som 1982 röstade på "det gröna blockets" partier var också en del av miljöopinionens pionjärer.

Tabell 1 Andel medborgare i olika samhällsgrupper som ansåg att miljön var en viktig partivalfråga 1982, 1985 och 1988 (procent)

samhällsgrupp	1982	1985	1988	förändring 82-88
politiskt intresse				
mycket intresserad	11	26	48	+37
ganska intresserad	7	26	51	+44
inte särskilt intresserad	7	20	42	+35
inte alls intresserad	2	7	29	+27
läser om politik				
aldrig	2	9	30	+28
någon gång	7	22	46	+39
ofta	9	28	48	+39
varje dag	7	22	48	+41
partival				
vpk	14	43	68	+54
s	3	16	41	+38
c	14	38	59	+45
fp	6	22	46	+40
m	4	13	34	+30
kds	23	32	46	+23
mp	63	84	91	+28
utbildning				
låg	4	19	40	+36
medelhög	8	21	49	+41
hög	13	29	53	+40
yrke				
industriarbetare	3	20	37	+34
övrig arbetare	5	22	41	+36
lägre tjänsteman	8	24	51	+43
mellan tjänsteman	11	30	54	+43
högre tjänsteman	8	24	45	+37
småföretagare	6	18	46	+40
jordbrukare	10	30	50	+40
studerande	13	32	55	+42
ålder				
18-30 år	8	24	50	+42
31-40 år	8	25	51	+43
41-50 år	7	26	48	+41
51-60 år	7	21	41	+34
61-70 år	5	17	45	+40
71-80 år	4	12	28	+24
kön				
män	5	21	43	+38
kvinnor	9	23	50	+41
samtliga	7	22	46	+39

Anm: Resultaten är hämtade från valundersökningarna 1982, 1985 och 1988. Effektmåttet är beräknat procentandel som nämnt miljö 1988 minus procentandel som nämnt miljö 1982.

Bedömningen att miljöfrågan var en viktig samhällsfråga var inte längre ett exklusivt fenomen 1988. Stora andelar väljare i alla samhällsgrupper ansåg nu att miljön var en viktig fråga. I vilka medborgargrupper har uppmärksamheten på miljöfrågorna vuxit snabbast? Huvudintrycket från tabellen är tämligen entydigt. Miljöintresset har vuxit ungefär lika snabbt i samtliga undersökta samhällsgrupper. Detta innebär att miljöopinionens pionjärer behåller sitt försprång gentemot andra samhällsgrupper.

Inom ramen för huvudmönstret med likaväxande miljöuppmärksamhet återfinns dock vissa skillnader. I följande grupper har miljöintresset ökat mest under åttiotalet: bland politiskt intresserade medborgare, bland medborgare som dagligen läser om politik i tidningarna, bland medborgare med medelhög eller hög utbildning, bland tjänstemän och studerande, bland yngre människor och bland kvinnor.

I tre grupper har uppmärksamheten på miljöfrågorna vuxit påtagligt långsamt. Det gäller de äldre medborgarna, medborgare som uppger sig vara ointresserade av politik samt medborgare som aldrig läser om politik i tidningarna.

Resultaten ger oss möjlighet att teckna en snabb skiss av miljöopinionens utveckling i Sverige. På 1960-talet startade varningsropen om att miljön var hotad. Olika "elitgrupper" började föra fram budskapet om att miljön var en viktig fråga inför framtiden. Budskapet spred sig till de politiska beslutsfattarna. Vid en undersökning om angelägna framtidsfrågor nämnde en tredjedel av 1969 års riksdagsledamöter miljön som ett viktigt problemområde. Den breda allmänheten gav dock ännu så länge miljöfrågorna en begränsad uppmärksamhet. Bland 1968 års väljare var det bara 4 procent som nämnde miljön på motsvarande intervjufråga om viktiga framtidsfrågor.¹³

På 1970-talet blev olika miljöorganisationer aktivare, större och mer effektiva. Kärnkraften växte fram som en stor miljöanknuten politisk stridsfråga, och budskapet om att miljön var hotad spred sig i allt vidare kretsar.

Vid åttiotalets början var ändå inte miljöopinionen särskilt starkt utvecklad hos allmänheten. I samband med 1982 års val var det bara 7 procent av väljarna som uppfattade miljön som en viktig partivalsfråga. I detta läge var det enbart ett antal "elitgrupper" som såg miljön som en viktig samhällsfråga: politiskt intresserade, högutbildade, miljöaktivister, riksdagsmän m fl. Men så kom den ökande uppmärksamheten för miljöfrågorna i massmedierna och likaså den ökande miljöoron bland medborgarna. Vid slutet av åttiotalet, i SOM-undersökningen 1988, var det hela 62 procent av medborgarna som angav att miljöfrågan var en viktig samhällsfråga.

---

13 Holmberg & Esaiasson (1988:212).

Hur har opinionsbildningen i miljöfrågor gått till? Svaret på denna fråga är avhängigt av vilket synsätt vi anlägger på opinionsbildningsprocessen. Vi kan i huvudsak tänka oss tre modeller, som Peter Esaiasson kallat opinionsbildningsmodellen, opinionsspeglingsmodellen och omgivningsmodellen.¹⁴ Enligt opinionsbildningsmodellen tänker vi oss att partierna och olika "elitgrupper" agerar opinionsledare, och uppfattningar sprider sig efterhand till allmänheten. Opinionsspeglingsmodellen, å andra sidan, innebär att opinionen startar hos allmänheten för att sedan återspeglas i de beslutande församlingarna. Enligt omgivningsmodellen tänker vi oss att externa faktorer såsom t ex utvecklingen av de "objektiva" miljöproblemen och massmediebehandlingen av frågorna påverkar åsiktsbildningen hos både medborgarna och beslutsfattarna.

Analyserna i detta kapitel kan inte entydigt peka ut en av dessa modeller som den "riktiga" förklaringen bakom åttiotalets miljöopinion. Det finns uppgifter som pekar på att mekanismer från alla tre modellerna varit verksamma.

Men större delen av åsiktsbildningen har sannolikt gått via omgivningsmodellen (miljöproblemen har förvärrats och denna "bild" har förmedlats via massmedier och opinionsledare) och opinionsbildningsmodellen. Olika opinionsledare och politiskt välinformerade grupper av medborgarna har gått före och drivit på opinionen. Miljön var inte en bred folklig fråga från början. Den har blivit det först mot slutet av åttiotalet.

Men även opinionsspeglingsmodellen får ett visst stöd av resultaten. Ungdomar och kvinnor var tidigt ute i miljöopinionen. Dessa grupper brukar inte räknas till de resursstarka opinionsledande grupperna. De "höga" siffrorna bland ungdomar och kvinnor 1982 tyder på att en del av miljöopinionen växt fram hos "folket".

Mekanismer från samtliga tre opinionsbildningsmodeller har således varit verksamma när det gäller framväxandet av åttiotalets miljöopinion. Huvuddelen av impulserna till en ökad miljöoro har kommit från omgivningen och opinionsledarna, men vissa impulser har också kommit ifrån allmänheten.

Litteratur

- Asp, Kent (1986) *Mäktiga massmedier. Studier i politisk opinionsbildning*. Stockholm, Akademitratur.
- Asp, Kent (1988) "Politisk journalistik. Studier i mediernas partiskhet och makt". I Carlsson, Ulla (red) *Forskning om journalistik Nordicom-nytt/Sverige* 4-88, pp. 7-51.
- Bramwell, Anna (1989) *Ecology in the 20th Century A History*. New Haven och London, Yale University Press.
- Carson, Rachel (1962) *Silent Spring*. Reading, Penguin Books (12:e upplagan 1986).

---

14 Holmberg & Esaiasson (1988:220-226).

- Djerf Pierre, Monika (1989) *"Miljövalet. Mediernas dagordning i valet 1988"*. Uppsats för IX Nordiska konferensen för masskommunikationsforskning i Borgholm 20-23 augusti.
- Gilljam, Mikael (1988) *Svenska folket och löntagarfonderna. En studie i politisk åsiktsbildning*. Lund, Studentlitteratur.
- Gilljam, Mikael; Holmberg, Sören (1990) *Rött blått grönt. Stockholm, Bonniers*.
- Graham, Frank Jr (1971) *Efter tyst vår*. Stockholm, Tidens förlag.
- Holmberg, Sören (1984) *Väljare i förändring*. Stockholm, Liber förlag.
- Holmberg, Sören; Asp, Kent (1984) *Kampen om kärnkraften. En bok om väljare, massmedier och folkomröstningen 1980*. Stockholm, Liber förlag.
- Holmberg, Sören; Esaiasson, Peter (1988) *De folkvalda. En bok om riksdagsledamöterna och den representativa demokratin i Sverige*. Stockholm, Bonniers.
- Holmberg, Sören; Gilljam, Mikael (1987) *Väljare och val i Sverige*. Stockholm, Bonniers.
- Jarsson, Peter (1984) "Miljörörelsen". I Friberg Mats & Galtung Johan (red) *Rörelserna*. Stockholm, Akademitext, pp. 249-263.
- Meadows, Donella H.; Meadows, Dennis L.; Randers, Jørgen; Behrens, III William W. (1972) *Tillväxtens gränser*. Stockholm, Bonniers (svensk översättning).
- Müller-Rommel, Ferdinand (red) (1989) *New Politics in Western Europe. The Rise and Success of Green Parties and Alternative Lists*. Colorado, Westview Press.
- Parikin, Sara (1989) *Green Parties. An International Guide*. London, Heretic Books Ltd.
- Passmore, John (1974) *Man's Responsibility for Nature. Ecological Problems and Western Traditions*. New York, Charles Scribners Sons.
- Philipsson, Sten (1984) *Med naturen som referenspunkt. Om livsåskådningar i miljörörelsen*. Lund, Doxa.
- Wedung, Evert (1979) *Kärnkraften och regeringen Fälldins fall*. Ystad, Rabén & Sjögren.
- Wedung, Evert (1988) "Grönt för miljöpartiet". *Politica*, nr 4, pp. 432-447.

BOENDEMILJÖ OCH POLITISKT DELTAGANDE

Ulf Bengtsson

Kortedala skall bli ett föredöme". Denna rubrik fanns att läsa i Göteborgs-Tidningen torsdagen den 25 maj 1989. Som läsare blir man inte speciellt upphetsad av vare sig den redaktionella eller den textmässiga utformningen av rubriken. Om man, not förmodan, fångas av rubriken och läser vidare i den femspaltiga texten, får man klart för sig att Göteborgs kommun under tre och ett halvt år satsat pengar på att inför en förestående sanering av en stadsdel, försöka hitta en modell som gav stadsdelens invånare en möjlighet att aktivt delta i den kommunala planeringen. Vän av ordning ställer sig naturligtvis frågan: varför satsade man pengar på detta och vad blev resultatet? Svaret är vare sig enkelt eller givet. Denna uppsats är ett försök att kortfattat sammanfatta några resultat rörande medborgarnas möjligheter att delta i stadsförnyelseplaneringen i Kortedala.

Empiriskt material

Analysen av medborgardeltagandet i stadsförnyelseplaneringen sker med hjälp av data insamlade inom en utvärdering av projektet 'Lokal utveckling i Kortedala' (Bengtsson, 1987). Det empiriska materialet består av tre olika undersökningar. För det första två enkäter som sänts ut till representativa urval av 500 invånare i Kortedala och Södra Biskopsgården under 1985 och 1988. Samma frågor ställdes vid bägge tillfällena, vilket gör det möjligt att analysera skillnader över tid i och mellan stadsdelarna. För det andra deltog utvärderingsprojektet i SOM-undersökningen 1986, som bestod av ett riksrepresentativt urval av ca 2500 personer (Holmberg - Weibull, 1987). I denna undersökning fick vi möjlighet att ställa samma frågor om medborgardeltagandet som ställts till invånarna i Kortedala och Södra Biskopsgården. Detta innebär att medborgardeltagandet kan analyseras på ett mer generellt sätt än vad som annars vore fallet. Visst datamaterial från valundersökningarna 1985 och 1988 har också ställts till förfogande för analys. Empiriskt kommer studien av medborgardeltagandet ske både från *input-sidan* och från *output-sidan*. Inputsidan innehåller t ex följande frågor. Vilka är de bakomliggande sociala, socioekonomiska, organisatoriska eller mänskliga faktorer som bestämmer deltagandets nivå och omfattning? Påverkar t ex utbildning, inkomst, partimedlemskap, boendetyp mm deltagandet förutsättningar och omfång? Studiet av outputsidan innehåller en beskrivning och analys av det faktiska deltagandets omfång i Kortedala före, under och efter projektet genomförande, jämfört med deltagandet i kontrollstadsdelen Södra Biskopsgården och deltagandet i det riksrepresentativa urvalet.

Kommunal stadsförnyelseplanering och medborgardeltagande

Planeringen av den gemensamma miljön är en gemensam angelägenhet. Förändringar av miljön måste därför planeras under sådana former att de som berörs - här invånarna i Kortedala - får möjlighet att delta i planeringen. Allmänt torde gälla att de som berörs inte har expertkunskaper i kommunal planering. Detta faktum ställer höga krav på planeringsorganisation, på planeringsprocessen, på informationens kvalitet och på former för deltagande. Planering och deltagande har varit föremål för ett flertal större och mindre forskarinsatser under 70- och 80-talet (Fog, 1983; Wikforss, 1984). Forskarna tog snabbt upp ett ämnesområde från den aktuella debatten som sköt fart efter utredningen om den kommunala demokratin (SOU 1975:41). Utredningen betonade nödvändigheten av att planeringsprocessen var utformad så att den gav invånarna möjlighet till insyn och medverkan. Genom att samtidigt poängtera vikten av fortsatt utvecklingsarbete inom området skapade man också grogrund för både kommunala initiativ och ny forskning (Fog, 1983). Slutsatserna av den forskning om planering och medborgardeltagande som gjorts kan sammanfattas i tre punkter. Då kunskapen om planeringsprocessen var bristfällig på några punkter är flera av rapporterna för det första rena beskrivningar av processen, varvid man granskat om medborgarna haft möjlighet eller ej att delta i planeringen. Undersökningarna visar att det finns ett antal positiva möjligheter att förändra processen, men samtidigt ett antal hinder (Wikforss, 1984; Eklund - Ekman, 1987). En andra slutsats är att då medborgardeltagandet ökar är det i huvudsak redan engagerade som ökar omfattningen på sitt deltagande. Förhållandevis få "nya" människor deltar. De som deltar är, om man hårdrar bilden, välutbildade medelålders män. För det tredje, slutligen, har man endast i enstaka fall lyckats med att engagera mer än 15 procent av människorna inom ett geografiskt område (Miller, 1988).

Maktutredningen visar att medborgarnas vilja att delta är kopplad dels till tidigare erfarenheter av försök att utöva inflytande, dels till den materiella situationen, främst om man äger eller hyr sin bostad. De som hyr sin bostad anser sig generellt ha mindre möjligheter att påverka sin boendesituation jämfört med de som äger sin bostad. Det finns också en relativt stor kategori av dem som hyr sin bostad som är missnöjda med sin boendesituation, men som ingenting gjort för att försöka påverka densamma. Inom denna grupp finns en stor kategori av vad man kallar 'tyst vanmakt'. Generellt gäller också att de som bor på landsbygden anser sig ha större möjligheter att påverka sin boendesituation än stadsbor (Petersson - Westholm - Blomberg, 1988:55-57). Ovanstående slutsatser är intressanta då boendesituationen i Kortedala är sådan att ca 78 procent (avser 1988) hyr sin bostad. I en storstadsstadsdel med drygt tre fjärdedelar hyreslägenheter torde det vara intressant att se vilka effekter detta har för förutsättningarna för och det faktiska deltagandet i kommunal planering.

Deltagande kommer i denna rapport att mätas via valdeltagande samt de aktiviteter v individer, enskilt eller i grupp, som har till syfte att påverka den kommunala planeringen och kommunala beslut. I projektet 'Lokal utveckling i Kortedala' tänks deltagandet ske inom det representativa systemet. Men flera undersökningar har visat att deltagande utanför det representativa systemet också är av intresse vid nätningar och analyser av det totala deltagandets omfång. Man kan tänka sig en situation där deltagandet inom det representativa systemet ligger på en förhållandevis stabil nivå, medan däremot det utomparlamentariska deltagandet ökar. För att också kunna analysera ett sådant deltagande, består undersökningen av deltagandet av frågor som tänks täcka bägge dessa aspekter.

Analysen i denna rapport kommer dock att läggas på deltagandet inom det representativa systemet. En ambition är att, utifrån det empiriska materialet, föra ett kortfattat resonemang kring det rationella i att inte delta i den typ av kommunal planering som skett i Kortedala. Detta resonemangs omfattning är givetvis beroende av de empiriska resultaten av studien. Man kan teoretiskt tänka sig att det finns flera källor till att inte delta i kommunal planering. För det första måste man vara medveten om skillnaden mellan deltagande i planering av beslut och deltagande i beslut. Om medborgarna inte anser att deras medverkan i kommunal planering har genomslag i beslutens innehåll, så faller en av förutsättningarna för deltagande; utan en innehållslig koppling mellan deltagande, planering och beslut är sannolikt inte medborgarna intresserade av att delta i det representativa systemet. Utomparlamentariska aktioner eller nya intressegruppsbildningar kan bli följden av detta. För det andra kan man tänka sig att medborgarna i stadsdelen är relativt nöjda med den utformning den kommunala servicen och de kommunala besluten har idag. Varför då påverka? För det tredje kan icke-deltagande motiveras utifrån aspekten att man inte har tid eller ork att delta. I prioriteringen mellan olika sysslor kan deltagandet i kommunal planering få ett lågt värde. För det fjärde kan intresset begränsas till den egna bostaden eller det egna huset. Om inte genomgripande förändringar föreslås av den omedelbara omgivningen anses det inte viktigt att vara med och påverka. Tidigare undersökningar har visat att det är förändringar av den egna boende- eller livssituationen som får medborgarna att delta i någon väsentlig utsträckning. För det femte finns det med all sannolikhet i Kortedala en kategori invånare som ser boendet i Kortedala som ett steg i en boendekarriär. Man väljer således Kortedala som bostadsort under en begränsad tid då t ex hyrorna passar för en viss inkomst. Boendet är således från början tidsbegränsat, vilket torde innebära att intresset för att delta i kommunala beslut och kommunal planering i Kortedala är begränsat.

Den frågeställning som jag avser belysa i denna rapport är, utifrån ovanstående resonemang följande. *Är omfattningen på deltagandet, både valdeltagande och annat deltagande, lägre i storstadsstadsdelarna Kortedala och Södra*

Biskopsgården jämfört med riket i övrigt? Om så är fallet, vilka förklaringar kan man tänka sig till detta?

Informationsinsatser

En av förutsättningarna för att projektet 'Lokal utveckling i Kortedala' skulle kunna agera var att information spreds främst till de boende om hur projektet arbetade och genom vilka kanaler intressen kunde kanaliseras. I inledningsskedet hölls en rad informationsmöten med de kommunala förvaltningar som inte var representerade i projektet. Syftet var dels att presentera projektet, dels att etablera kontakter för fortsatt samråd i ärenden om Kortedala. Vidare hölls informationsmöten med bostadsföretagen och föreningslivet i Kortedala. Medlemmarna i projektet fick också möjlighet att delta och presentera projektet i möten med företagarföreningen, hyresgästföreningen, kontaktkommittéer, Konsum Väst m fl organisationer. Man etablerade på detta sätt kontakter med nyckelpersoner som på ett eller annat sätt verkade i stadsdelen. Under hösten 1985 startades arbetet med att organisera stormöten med befolkningen. Stadsdelen delas av detta skäl in i åtta delområden. Avsikten var att möten skulle hållas i vart och ett av dessa områden. Information om mötena spreds dels genom 'flygblad' dels genom att kallelser sattes upp i samtliga trappuppgångar i respektive område. Syftet med mötena var att tala om vad som hände i projektet, stimulera till diskussion om t ex ombyggnadsplaner samt att ta fram ett underlag från invånarna om områdesvisa riktlinjer för ombygg-

Tabell 1 Sammanfattning av deltagandet i boendemöten november 1987.

Delområde	Antal hushåll	Befolkning från 12 år och uppåt	Antal deltagare	Deltagande i procent
Nymåne/Assared	672	1266	29	2,3
Månad	974	1328	23	1,7
Krönet	1100	1771	53	3,0
Fotavtrycket	615	897	19	2,0
Kalender	1556	2250	32	1,5
Januari	1220	1827	44	2,5
Advent	1404	2418	12	0,5
Torget	934	1254	27	2,0
Totalt	8475	13011	239	2,0

Källa: Lekblad, 1988.

nationer/renoveringar. En andra omgång informationsmöten med de boende hölls under hösten 1987. Mötena organiserades efter samma principer som vid första tillfället. Men syftet var annorlunda. Dels presenterades de åtgärder som hade tagits fram utifrån invånarnas förslag och dels fick varje mötesdeltagare ett diskus-

sionsunderlag samt förslag till projektets slutrapport, den lokala utvecklingsplanen. I detta förslag rymdes synpunkter som framkommit under projektets gång. Från den andra omgången möten finns uppgifter om deltagandets omfattning i de olika områdena (se tabell 1).

Deltagandet är inte speciellt omfattande. Om man istället sätter den övre gränsen till 20 år i respektive delområde, stiger deltagandet till ca 5 procent. Men informationsmöten är endast en form av informationsöverföring och procentsiffrorna skall inte ses som en slutgiltig nivå av deltagande, eftersom olika människor företrar olika former av deltagande eller samråd. Projektet försökte arbeta efter 'en sammansatt informationsstrategi', vilken finns uttryckt redan i ansökningar till forskningsråd (Bengtsson, 1987). Huruvida denna sammansatta informationsstrategi förverkligades eller ej är en fråga som inte behandlas i denna uppsats. Det kan endast konstateras att projektet utöver ovanstående använt sig av utställningar, tryckalster, presskontakter och i något fall av kabel-TV, lokalradio och närradio. Forskarna i projektet har också samlat information genom flera enkätundersökningar till stadsdelens invånare.

Valdeltagande och boendemiljöns betydelse

Valdeltagandet i riket som helhet var i riksdagsvalet 1985 89,9 procent och 1988 86,0 procent. I stadsdelarna Kortedala och Södra Biskopsgården var valdeltagandet 1985 85,6 respektive 84,3 procent samt 1988 80,7 respektive 78,4 procent (samtliga siffror rör riksdagsvalet). Således ett valdeltagande som både 1985 och 1988 väsentligen underskrider riksgenomsnittet, ca 5 procentenheter lägre i Kortedala och något mer i Södra Biskopsgården. Valdeltagandet i Göteborg var i riksdagsvalet 1985 och 1988 88,6 respektive 84,6 procent. Intressant att notera är att det inom stadsdelen Kortedala finns en kraftig variation mellan olika valdistrikt. Valdeltagandet varierar 1985 mellan 91,2 och 78,1 procent och 1988 ligger variationen mellan 88,6 och 73,5 procent. De högre siffrorna är hänförliga till valdistrikt där andelen egna hem är dominerande. En närmare analys av fördelningen av partiernas röster 1985 och 1988 visar att (s) och (vpk) är överrepresenterade i både Kortedala och Södra Biskopsgården jämfört både med riket som helhet och med Göteborg. I motsvarande mån är de borgerliga partierna underrepresenterade. Kortedala var för övrigt socialdemokraternas starkaste fäste i Göteborg vid valet 1985. 1988 visar ett liknande utfall, dock inte med Kortedala 'i topp'. Kortedala och Södra Biskopsgården har alltsedan stadsdelarna tillkommit varit starka socialistiska fästerna med regelmässigt över 60 procent av rösterna.

Från valundersökningen 1985 kan vi också konstatera att det bland dem som hyr sin bostad finns en överrepresentation av andelen socialistiska röster jämfört med riket som helhet (Holmberg -Gilljam, 1987). Om vi går ett steg vidare och ser på boendeformens och upplåtelseformens betydelse för partivalet (tabellerna 2 och 3) kan vi konstatera följande. Centerpartiet har en betydligt större andel av sina väljare

Tabell 2 Boendeform, upplåtelseform och partival 1985 (procent).

Boendeform	Partival							Summa procent	Antal intervjuade
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp		
Lantgård/villa									
Äger	2	29	38	13	14	2	2	100	260
Hyr	3	31	29	12	23	1	1	100	89
Villa/radhus									
Äger	4	41	8	19	23	3	2	100	1037
Hyr	5	43	7	18	22	3	2	100	170
Lägenhet									
Äger	6	52	8	16	17	-	1	100	27
Hyr	9	50	4	15	18	2	2	100	700

Källa: Holmberg-Gilljam, 1987 samt Valundersökningen 1985.

Tabell 3 Partiernas väljare fördelade efter boendeform och upplåtelseform 1985 (procent).

Boendeform	Partival							Samliga röstande
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp	
Lantgård/villa								
Äger	4	7	37	8	7	9	14	10
Hyr	2	2	10	3	4	2	2	4
Villa/radhus								
Äger	27	39	31	47	47	50	43	41
Hyr	7	7	5	7	9	9	7	7
Lägenhet								
Äger	11	13	9	11	9	2	4	11
Hyr	49	32	8	24	24	28	30	28
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100	101
Intervjuade	132	1102	267	423	504	58	44	2533
Andel äger	42	59	76	66	64	60	61	62
Andel hyr	58	41	24	34	36	40	39	38

Källa: Valundersökningen 1985.

som bor på lantgård eller villa utanför städerna samt att de till stor del äger sin bostad. Väljare som bor i hyreslägenheter stödjer i stor utsträckning något av de socialistiska partierna. Bland de som bor i villor eller radhus i småhusområden finns en övervägande sympati för de borgerliga partierna. En viss politisk betydelse kan det ökande villaboendet under 1970-talet ha haft för väljarnas sympatier då vissa

samband kan konstateras mellan boendestruktur, dvs boendemiljö och upplåtelseform, och partisympatier (Holmberg, 1981 och 1984). Vidare är vpk det enda parti som 1985 hade en större andel väljare som hyrde sin bostad än som ägde den. Centerpartiet är tillsammans med vpk de partier som avviker mest från genomsnittet; centern har den största andelen boende på landsbygd och som äger sin bostad medan vpk har den lägsta andelen ägande av bostaden bland sina röstande.

Boendeförhållanden i Kortedala och Södra Biskopsgården

Bostadsbebyggelsen i Kortedala är typisk för 1950-talet. Två- och tre rumslägenheter dominerar i området. Bostäderna ägs till tre fjärdedelar av allmännyttan och är hyreslägenheter. Endast några få av lägenheterna är bostadsrätter. I Kortedala finns också några småhusområden. Södra Biskopsgården byggdes i början av 1960-talet och har en högre andel större lägenheter (3-4:or) än Kortedala. Ägandeförhållandena är dock likartade; ca tre fjärdedelar är hyreslägenheter och resterande småhus eller bostadsrätter.

Tabell 4 Boendetid i staddelen/orten i Kortedala och Södra Biskopsgården 1985 och 1988 samt i riket (SOM 86) (procent).

	Längre än		1-5år	Mindre än		Summa procent	Antal svarande
	10år	6-10år		1år			
Kortedala 85	61	10	17	12	100	308	
Kortedala 88	53	12	18	17	100	302	
S.Biskopsg.85	60	11	16	13	100	300	
S.Biskopsg.88	47	11	24	18	100	295	
Riket (SOM 86) varav	73	12	12	3	100	1596	
landsbygd	73	11	12	4	100	298	
mindre tätort	70	13	14	3	100	625	
större tätort	74	12	10	4	100	689	

En av de intressanta frågeställningarna är huruvida stabiliteten i boendet är en förutsättning för medborgerligt deltagande. Tanken är således att ju längre man bott i en stadsdel eller på en viss ort, desto mindre benägen är man att flytta därifrån och därför intresserar man sig i större utsträckning för vad som sker i ens omedelbara omgivning, t ex för bostaden och bostadsområdet. Tabellerna 4 och 5 visar att stabiliteten i boendet är lägre i Kortedala och Södra Biskopsgården jämfört med riket. Ca 85 procent av medborgarna i riket har bott mer än 5 år i samma bostad. Motsvarande siffra för göteborgsstadsdelarna är ca 70 procent 1985 och ca 60 procent 1988. Andelen som bott mindre än ett år i sin lägenhet har också ökat i

Kortedala och Södra Biskopsgården från 1985 till 1988. Boendetiden på orten eller i stadsdelen har också betydelse för om man funderar på att flytta (tabell 5). Skillnaderna mellan riket och de två storstadsstadsdelarna är relativt små; endast bland de som bott mindre än 1 år i sin bostad finns märkbara skillnader.

Tabell 5 Boendetid i stadsdelen/orten och funderingar på flyttning i Kortedala och Södra Biskopsgården 1985 och 1988 samt i riket (SOM 86) (procent).

Boendetid		Funderat på flyttning		Summa procent	Antal svarande
		Ja	Nej		
Längre än					
10 år	Kortedala 85	34	66	100	185
	Kortedala 88	22	78	100	154
	S.Biskopsg.85	41	59	100	175
	S.Biskopsg.88	42	58	100	132
	Riket (SOM 86)	37	63	100	1162
6-10år	Kortedala 85	41	59	100	32
	Kortedala 88	40	60	100	35
	S.Biskopsg.85	61	39	100	33
	S.Biskopsg.88	48	52	100	31
	Riket (SOM 86)	48	52	100	189
1-5 år	Kortedala 85	48	52	100	51
	Kortedala 88	48	52	100	54
	S.Biskopsg.85	54	46	100	48
	S.Biskopsg.88	50	50	100	72
	Riket (SOM 86)	50	50	100	188
Mindre än					
1 år	Kortedala 85	49	51	100	38
	Kortedala 88	38	62	100	48
	S.Biskopsg.85	54	46	100	39
	S.Biskopsg.88	44	56	100	50
	Riket (SOM 86)	35	65	100	57

Medborgardeltagande

Deltagandenivån i den kommunala planeringen analyseras framgent med ett för analysen skapat *additivt index*, där de i indexet ingående variablerna kan anta värdena noll eller ett. Följande variabler ingår i indexet.

1. Medlemsskap I: Medlem i partipolitisk organisation.
2. Medlemsskap II: Medlem i organisation/förening som aktivt försöker påverka närmiljön eller frågor som rör stadsdelen (ej partipolitisk org.)
3. Påverkan: Individ som ensam eller tillsammans med andra *direkt* försökt påverka någon/några kommunala frågor.

Det additiva indexet kan för varje enskild individ anta värden från noll till tre. Noll innebär ingen aktivitet, tre aktivitet på samtliga variabler. Tabell 6 visar den procentuella fördelningen på de i indexet ingående variablerna.

Tabell 6 Medlemmar i politisk parti, medlemmar i närmiljö- och boendeförening samt om man direkt försökt påverka någon kommunal fråga i Kortedala och Södra Biskopsgården 1985 och 1988 samt i riket (SOM 86) (procent).

	Medlem i något politiskt parti	Medlem i närmiljö- eller boendeförening	Direkt försökt påverka
Kortedala 85	7	6	2
Kortedala 88	7	10	4
S.Biskopsg.85	9	6	5
S.Biskopsg.88	8	8	5
Riket (SOM 86)	12	13	18

De i indexet ingående variablerna har lägre värden i Kortedala och Södra Biskopsgården jämfört med riket. Framförallt är det väsentligt färre i göteborgsstadsdelarna som direkt försökt påverka någon eller några kommunala frågor. En viss ökning av medlemsantalet i icke-partipolitiska organisationer och i andelen

Tabell 7 Deltagarindex i Kortedala och Södra Biskopsgården 1985 och 1988 samt i riket (SOM 86) (procent).

	Ingen aktivitet	Indexvärde			Summa procent	Antal svarande
		I	II	III		
Kortedala 85	87	9	3	1	100	308
Kortedala 88	85	11	3	1	100	327
S.Biskopsg.85	82	15	2	1	100	306
S.Biskopsg.88	85	12	2	1	100	309
Riket (SOM 86)	68	22	8	2	100	1612
varav						
landsbygd	63	25	10	2	100	298
mindre tätort	69	21	7	3	100	625
större tätort	71	20	8	1	100	689

som direkt försökt påverka någon kommunal fråga kan konstateras i Kortedala mellan 1985 och 1988. Det additativa indexet på deltagande ges i tabell 7.

Den totala nivån på deltagandet ligger lägre i göteborgsstadsdelarna jämfört med riket. Resultaten från riket visar vidare att aktiviteten minskar med storleken på den ort man bor i; ju större ort/stad, desto lägre deltagande (liknande resultat presenteras av Westerståhl-Johansson, 1981). Det finns vissa skillnader mellan de två mät-tillfällena 1985 och 1988. En viss ökad aktivitet kan skönjas i Kortedala medan aktiviteten i Södra Biskopsgården minskat något. I tabell 8 nedan presenteras några av de bakomliggande egenskaper som kan tänkas förklara skillnaderna i aktivitet.

Tabell 8 Deltagarindex fördelat på olika åldersgrupper och utbildningsnivå i Kortedala och Södra Biskopsgården 1985 och 1988 samt i riket (SOM 86).

		Ingen aktivitet	Indexvärde			Summa procent	Antal svarande
			I	II	III		
Åldersgrupper							
16-29 år	Kortedala 85	89	9	2	-	100	96
	Kortedala 88	85	14	1	-	100	88
	S.Biskopsg.85	88	11	1	-	100	88
	S.Biskopsg.88	90	10	-	-	100	71
	Riket (SOM 86)	78	17	4	1	100	657
30-49 år	Kortedala 85	90	8	1	1	100	122
	Kortedala 88	87	12	1	-	100	101
	S.Biskopsg.85	74	20	4	2	100	124
	S.Biskopsg.88	82	13	3	2	100	109
	Riket (SOM 86)	61	27	10	2	100	543
50-75 år	Kortedala 85	85	10	5	-	100	90
	Kortedala 88	85	9	5	2	100	136
	S.Biskopsg.85	82	14	3	1	100	94
	S.Biskopsg.88	85	12	2	1	100	129
	Riket (SOM 86)	69	19	9	3	100	412
Utbildningsnivå							
Låg	Kortedala 85	86	9	4	1	100	157
	Kortedala 88	85	10	3	2	100	176
	S.Biskopsg.85	83	13	3	1	100	142
	S.Biskopsg.88	84	12	2	-	100	172
	Riket (SOM 86)	71	20	7	2	100	675
Mellan	Kortedala 85	89	9	2	-	100	101
	Kortedala 88	81	19	-	-	100	70
	S.Biskopsg.85	78	20	2	-	100	111
	S.Biskopsg.88	87	12	1	-	100	73
	Riket (SOM 86)	69	22	7	2	100	662
Hög	Kortedala 85	88	8	4	-	100	50
	Kortedala 88	88	9	3	-	100	35
	S.Biskopsg.85	69	23	4	4	100	53
	S.Biskopsg.88	74	20	3	3	100	32
	Riket (SOM 86)	55	29	13	3	100	275

två generella slutsatser kan dras. Det är personer mellan 30-45 år som är mest kommunalpolitiskt aktiva. Vidare ökar aktiviteten med ökad utbildning. Kortedala kiljer sig, åtminstone 1985, delvis från detta mönster. De mest aktiva i Kortedala är dels de som är mellan 50-75 år dels de som är lågutbildade. Skillnaderna mellan 1985 och 1988 ligger däri att aktiviteten i Kortedala ökat något under perioden. Närmast är det yngre samt mellan- och högutbildade som ökat sina aktiviteter. De intressantaste jämförelserna finns dock även här mellan riket och de två göteborgsstadsdelarna. Medelålders och högutbildade har en väsentligt högre aktivitet i riket än i Kortedala och Södra Biskopsgården.

Varför inte deltagande?

Avslutningsvis skall jag ta upp frågan om skälen till varför man inte deltar. Tabell 9 visar att ungefär en fjärdedel av medborgarna i Kortedala och Södra Biskopsgården både 1985 och 1988 var ointresserade av att delta i kommunal planering. Andelen ointresserade har minskat i de bägge stadsdelarna. I Kortedala med ca 15 procentenheter och i Södra Biskopsgården med ca 10 procentenheter. Istället har kategorin av individer som uppger att de visserligen är intresserade men de kan/vill ej deltaga ökat i motsvarande mån. En lägre andel ointresserade kan konstateras i SOM-undersökningen 1986.

Tabell 9 Personer som är intresserade respektive inte intresserade av att deltaga i kommunal planering i Kortedala och Södra Biskopsgården 1985 och 1988 samt i SOM-86 (procent).

	Ja, intresserad av att deltaga	Nej, intresserad men kan/vill inte	Nej, ointresserad av att deltaga	Summa procent	Antal svarande
Kortedala 85	41	32	27	100	296
Kortedala 88	26	47	27	100	314
.Biskopsg.85	39	37	24	100	290
.Biskopsg.88	30	47	23	100	297
riket (SOM 86)	44	41	14	100	1559

Skälen till att inte deltaga i kommunal planering varierar inte speciellt mellan SOM-undersökningen och mättillfället 1985 i Kortedala och Södra Biskopsgården (se tabell 10). Den väsentliga skillnaden finns mellan 1985 och 1988 i de bägge stadsdelarna. En väsentligt lägre andel är 1988 nöjda med kommunens service jämfört med 1985. En halvering av antalet nöjda kan konstateras i både Kortedala och Södra Biskopsgården. Samtidigt kan vi också konstatera att de som anger att det inte tjänar någonting till att försöka påverka ökat med ca 10 procentenheter i bägge stadsdelarna. Ökningen ligger framför allt hos individer som anger

att de inte kunnat eller orkat deltaga samt hos de som säger att de inte känner till hur kommunen fungerar och därför inte tar kontakt eller försöker påverka den kommunala planeringen.

Tabell 10 Skäl till att inte deltaga i kommunal planering bland de som angivit att de ej deltagit i planeringen i Kortedala och S. Biskopsgården 1985 och 1988 samt i riket (SOM 86) (procent).

	Nöjd med kommunens service	Känner inte till hur kommunen fungerar	Tjänar ingenting till	Inte kunnat/ orkat	Summa procent	Antal svarande
Kortedala 85	40	21	26	13	100	274
Kortedala 88	21	39	18	22	100	259
S.Biskopsg.85	38	18	31	12	99	246
S.Biskopsg.88	15	38	22	25	100	262
Riket (SOM 86)	33	18	24	25	100	1336

Någonting har hänt mellan 1985 och 1988 i de bägge stadsdelarna Kortedala och Södra Biskopsgården. 1988 är det förvisso en högre andel individer som deltagit i Kortedala, men en väsentlig förändring kan konstateras. En större andel är 1988 ointresserade av kommunal planering än 1985. Vidare finns en klar försämring i attityderna till kommunens service i bägge stadsdelarna. *Skälen* till dessa förändringar kommer att analyseras i annat sammanhang.

Litteratur

- Bengtsson, Ulf (1987) *Lokal utveckling i Kortedala. En tillkomststudie*. Licentiatuppsats Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs Universitet.
- Eklund, Lars; Ekman, Inga-Lill (1987) *Lokala nämnden. En kunskapsöversikt*. Arbetslivscentrum, Stockholm.
- Fog, Hans (1983) *Forskning om kommunal planering från 50-tal till 90-tal*. G10:1983.BFR
- Holmberg, Sören (1981) *Svenska väljare*. Stockholm, Liber.
- Holmberg, Sören (1984) *Väljare i förändring*. Stockholm, Liber.
- Holmberg, Sören; Gilljam, Mikael (1987) *Väljare och val i Sverige*. Stockholm, Bonniers.
- Holmberg, Sören; Weibull, Lennart (red.) (1987) *SOM-undersökningen 1986*. Rapport 1987:1, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Lekblad, Bo (1988) *Kortedalaprojektet. Informationsaspekterna och medborgarinflytandet villkor i ett stadsdelförsök i Göteborgs kommun*. Projektarbete i informationsteknik Göteborgs universitet, ht 1988.

Miller, Thomas (1988) *Consulting citizens in Sweden. Planning participation in context.* D10:1988. BFR.

Petersson, Olof; Westholm, Anders W.; Blomberg, Göran (1988) *Medborgarnas makt.* Stockholm, Carlssons.

SOU 1975:41

Stjernqvist, Nils S.; Magnusson, Håkan M. (1988) *Kommunal självstyrelse och jämlika kommuner.* Ds 1988:48. Civildepartementet, Stockholm.

Westerståhl, Jörgen; Johansson, Folke (1981) *Medborgarna och kommunen.* Ds Kn 1981:12.

Wikforss, Örjan W. (1984) *Samråd i praktiken.* T15:1984. BFR.

DEN OFFENTLIGA SEKTORNS GRÄNSER Svenska folkets åsikter om förslag till privatisering.

Lennart Nilsson

en demokrati skall det ytterst vara medborgarna som i val stakar ut gränserna för de beslut som politikerna skall fatta. Det kan antingen ske genom att väljarna tar tällning till vad regeringen åstadkommit under den gångna valperioden i förhållande till vad oppositionen säger att den skulle uträttat, eller också till de program för det framtida handlandet som läggs fram inför valet. Valsedelns är dock ett rubbigt instrument för påverkan. Människor tar inte bara ställning till partiernas positioner i dagspolitikens sakfrågor. Bilder av hur samhället är beskaffat och hur det kunde och borde vara utformat ger utrymme för ideologisk röstning.

Dagspolitikens sakfrågor kan emellertid inte reduceras till en enda dimension, även om Sverige enligt valforskarna utgör vänster-högerdimensionens förlovade land. Flera dimensioner och sakfrågornas olika angelägenhetsgrad gör att väljarna bedömer partierna från olika utgångspunkter.

Även om politikerna alltså inte ur valresultaten kan utläsa bestämda riktlinjer för de beslut som måste tas, förmedlar rösterna ändå ett budskap av missnöje eller illfredsställelse med den förda politiken och önskemål och förhoppningar inför framtiden. Medborgarna i allmänhet saknar tid, kunskap och intresse att ta ställning till alla de frågor som passerar politikernas föredragningslistor. Däremot har de allra flesta väljare ett allmänt förhållningssätt till breda frågeområden och bestämda uppfattningar i vissa frågor som är angelägna för dem.

Ett centralt frågespektrum under 1980-talet utgör avvägningen mellan offentligt och privat. I denna uppsats skall svenska folkets åsikter om den offentliga sektorns storlek och inställningen till förslag till förskjutningar av den offentliga sektorns gränser analyseras. Svenska folkets uppfattningar om den offentliga sektorn har avlästs i två typer av undersökningar, dels valundersökningarna 1982, 1985 och 1988, dels SOM-undersökningarna 1986, 1987 och 1988.

Den offentliga sektorns storlek

I väljarundersökningarna under åttiotalet har ett representativt urval av svenska medborgare i åldern 18-80 år vid besöksintervjuer fått ta ställning till förslaget att minska den offentliga sektorn. Samma fråga har också ställts i SOM-undersökningarnas postenkäter 1986-88 som vänt sig till ett representativt urval svenskar mellan 15-75 år. Resultaten för båda mätserierna redovisas i tabell 1.

Tabell 1 Svenska folkets åsikter om den offentliga sektorns storlek i valundersökningarna (VU) 1982, 1985 och 1988 samt i SOM-undersökningarna 1986, 1987 och 1988 (procent).

Minska den offentliga sektorn	Mycket bra förslag	Ganska bra förslag	Varken		Mycket dåligt förslag	Vet inte	Summa procent	Antal svars-personer	Opinionsbalans: andel dåligt förslag minus andel bra förslag
			bra eller dåligt förslag	Ganska dåligt förslag					
VU 1982	15	23	8	25	20	9	100	2824	+7
VU 1985	16	26	9	24	18	7	100	2782	0
SOM 1986	18	19	24	17	15	7	100	1624	-5
SOM 1987	19	18	22	15	19	7	100	1653	-3
SOM 1988	21	19	22	17	16	5	100	1604	-8
VU 1988	14	22	17	24	17	6	100	2528	+5

Anm: I valundersökningarna 1982 och 1985 användes formuleringen "Spelar ingen större roll" som mittenalternativ.

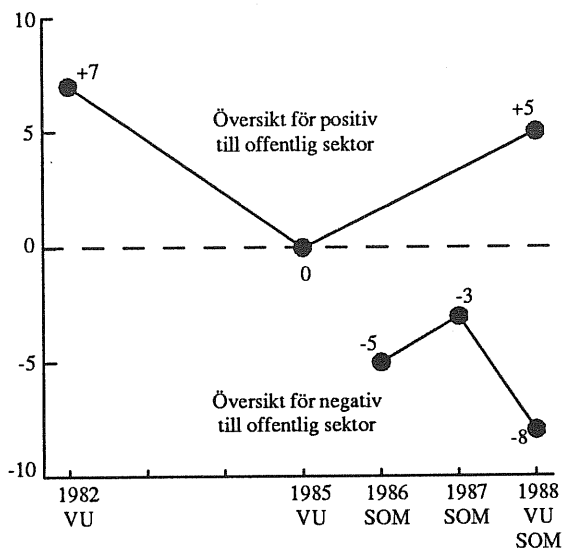
Väljarnas åsikter om den offentliga sektorn uppvisar stor stabilitet under åttiotalet. Vid 1982 och 1988 års val är det något fler som motsätter sig en minskning av den offentliga sektorn än som är för en sådan förändring. Vid valet 1985 med debatten om systemskifte är det jämnt mellan de två åsiktslägren. Även SOM-undersökningarna redovisar stor stabilitet. Jämfört med väljarundersökningarna framträder dock en något mera kritisk syn på den offentliga sektorn. Vid samtliga tre mätiillfällen råder övervikt för de som vill minska den offentliga sektorn.

Resultaten från de två undersökningsserierna kan sammanfattas i figur 1. Siffrorna i figuren visar balansmättet, som redovisar andel positiva till den offentliga sektorn minus andel negativa.

Skillnaderna mellan resultaten från de två undersökningarna kan bara till en mindre del förklaras av olika åldersgrupper i undersökningarna. I valundersökningarna ingår 18 till 80-åringar och i SOM-undersökningarna 15 till 75 åringar. För 1988 då bägge undersökningarna för första gången genomfördes samma år är balansmättet för den gemensamma åldersgruppen 18 till 75 år, VU +4 och SOM -7. Det är en minskning med två enheter, men en differens på elva enheter kvarstår.

Partifördelningen bland de som uppgivit hur de röstat i riksdagsvalet 1988 uppvisar små skillnader i de två undersökningarna och kan inte ligga bakom skillnaderna i resultaten. En tredje tänkbar förklaring är att undersökningstekniken med personintervjuer i valundersökningarna och postenkäter i SOM-undersökningarna kan

Figur 1 Svenska folkets åsikter om den offentliga sektorn vid valen 1982, 1985 och 1988 (VU) samt 1986, 1987 och 1988 (SOM-und.) (balansmätt).

anm: Svarsalternativen framgår av tabell 1. Balansmättet visar andelen dåligt förslag minus andelen bra förslag.

vara av betydelse; bl a är andelen som väljer det neutrala mittalternativet större i enkätundersökningarna.

Den offentliga sektorn vid en viss tidpunkt är summan av vad som har beslutats och genomförts på många olika områden. De offentliga insatserna är resultatet av beslut på olika nivåer under en lång följd av år. Ingen beslutsinstans kan samlat ta ställning till den offentliga sektorn som helhet. Mot bakgrund av den existerande avvägningen mellan offentligt och privat har politikerna i uppgift att besluta i konkreta sakfrågor som i många fall kan innebära förskjutningar.

Under 1950- och 1960-talen handlade den politiska debatten om en expansion av den offentliga sektorn med förslag om utbyggnad på olika områden. Förslagen under 1980-talet har främst avsett en minskning med privatisering och avreglering som centrala begrepp.

Privatisering används, dels som samlad benämning på alla förslag att minska den offentliga sektorn, dels i den avgränsade betydelsen förslag att minska den offentliga verksamheten.

Vid en analys av människors inställning till den offentliga sektorns storlek vid 1982 års val prövade Gilljam och Nilsson två typer av förklaringsfaktorer; dels faktorer kopplade till *egenintresse* (konsument, skattebetalare, offentliganställd) dels faktorer knutna till *allmänintresse* (partisynpati, vänster-högerinställning, kön). Författarna sammanfattade resultaten sålunda:

"Förklaringsmodellerna har visat att människors inställning till den offentliga sektorn i första hand bestäms av faktorer knutna till deras *allmänintresse*. För såväl socialistiska som borgerliga sympatisörer är blocksympati och vänster-högerinställning tillsammans den klart mest betydelsefulla förklaringsfaktorn. Könstillhörigheten bidrar desutom till att förstärka allmänintressets förklaringskraft. *Egenintresset* i termer av anställning och inkomst är emellertid också det en betydelsefull förklaringsfaktor främst bland personer med borgerliga sympatier. Allmänintresset är den viktigaste förklaringen till människors åsikter om den offentliga sektorn. Men egenintresset saknar definitivt inte betydelse."

Dessa huvudresultat från den tidigare undersökningen bildar utgångspunkten för den följande analysen av svenska folkets inställning till privatisering.

Privatisering

Det offentliga ansvar för olika verksamheter, som innebär produktion av tjänster och varor kan innebära att staten/kommunerna i egen regi driver och/eller ekonomiskt stödjer verksamheter. Gränserna mellan offentligt och privat illustreras i figur 2 med utgångspunkt från dimensionerna finansiering och ägande/ledning av verksamheten.

Privatiseringsförslagen under åttiotalet har inte i första hand inneburit krav på att gå från helt offentliga lösningar i fält I till helt privata lösningar i fält IV. Det som diskuterats har i stället varit övergångar från fält II till fält IV och från fält I till fält III. Exempel på den först nämnda typen av övergång är det samlade borgerliga förslaget inför 1988 års val om utförsäljning av statliga företag och ett av de statliga affärsverken (Vattenfall). Affärsverken och de statliga och kommunala aktiebolagen är offentligt ägda organisationer, men de är huvudsakligen privatfinansierade genom att de avgifter/priser som tas ut vid försäljning av varor och tjänster skall täcka kostnaderna för verksamheten.

Den andra huvudformen av privatisering som diskuterats är övergångar från fält I till fält III. Utmärkande för denna är att ägande/ledning av verksamheten skall överföras i privata händer med bibehållen offentlig finansiering. Exempel från barnomsorgen kan illustrera förslag om privatisering som hamnar inom fält III:

Figur 2 Offentligt respektive privat ansvar för och stöd till verksamhet.

Finansiering Ägande/ledning	Offentlig	Privat
Offentligt	I	II
Privat A. Ideella organisationer B. Klienter C. Personal D. Kommersiella företag	III A B C D	IV

- A. Ideella organisationer som driver daghem
- B. Föräldrakooperativ
- C. Daghem som drivs av personalen som grupp
- D. Pysningen AB.

Jppsalamodellen med ersättning till dagmammor även för vård av egna barn representerar inte någon privatisering, utan är en fråga inom fält I som handlar om grunderna för ersättningen för den kommunalt anställda.

Med utgångspunkt från den aktuella politiska debatten har ett representativt urval av svenska folket via SOM-undersökningarna fått ta ställning till förslag om förändringar av den offentliga sektorns gränser på följande områden:

Från fält I till fält III: - Låta föreningar svara för driften av kommunala fritidsanläggningar
 - Bedriva mera av sjukvården i privat regi
 - Öka antalet privata skolor
 - Låta privata företag svara för äldreomsorg.

Från fält II till fält IV: - Överföra statliga affärsverk t ex Televerket i privata händer.

Från fält IV till fält II: - Överföra banker och försäkringsbolag i samhällets ägo.

I ett av dessa förslag (fritidsanläggningar) anges att överföringen skall ske till föreningar (företrädare för brukare), i två frågor (sjukvård och skolor) anges inte vem som skall ta över, och i ett förslag (äldreomsorg) preciseras att privata företag skall tillåtas svara för verksamheten. Förslag om förskjutningar från fält III till fält I har uteslutits då de ej varit aktuella i den politiska debatten under åttiotalet. Däremot har förslag om förändringar i bägge riktningarna mellan fält II och fält IV tagits med ett socialiseringsförslag (banker och försäkringsbolag) och ett privatiseringsförslag (statliga affärsverk).

Resultaten från de två undersökningarna 1987 och 1988 är i det närmaste identiska. Trots en mycket livlig politisk debatt om privatisering av offentlig verksamhet under valrörelsen 1988 har det inte skett några opinionsförändringar. I slutet av åttiotalet är opinionsläget stabilt.¹

---

1 Det bör nämnas att mellan 19 och 29 procent ej tagit ställning för eller emot de olika förslagen.

tabell 2 Åsikter om olika verksamheter bör skötas av stat och kommun eller av privata företag, föreningar eller enskilda, 1987 och 1988 (procent och balansmått).

		Mycket bra förslag	Ganska bra förslag	Varken bra eller dåligt förslag	Ganska dåligt förslag	Mycket dåligt förslag	Vet ej	Summa procent	Opinions- balans: andel bra förslag minus andel dåligt förslag
socialisera/privatisera affärsverksamhet (Fält II-IV)									
verföra banker och försäkrings- bolag	1988	6	14	27	24	27	2	100	-30
	1987	5	13	27	25	27	3	100	-34
statens samhällets företag									
verföra statliga företag ex Tele- verket, i privata företag	1988	15	21	21	21	20	2	100	-5
	1987	14	22	22	19	21	2	100	-4
privatisera offentligt finansierad verksamhet (Fält I-III)									
statliga före- ningar svara för driften / kommu- nala fritids- anläggningar	1988	22	42	22	8	4	2	100	+52
	1987	20	39	23	10	7	1	100	+42
statliga företag privat regi									
statliga an- stalter pri- vatisera skolor	1988	10	20	25	21	22	2	100	-13
	1987	8	19	27	21	23	2	100	-17
statliga privata företag vara för dramat- teatern	1988	8	18	22	23	27	2	100	-24
	1987	8	20	21	21	28	2	100	-21

Antal: Antalet svars personer uppgick 1987 till 1 616 och 1988 till 1 575.

En majoritet av svenska folket är motståndare till en socialisering av banker och försäkringsbolag men det finns å andra sidan inget stöd för att privatisera statliga företagsverksamheter som till exempel Televerket. De som motsätter sig en utförsäljning av företagsverksamheterna har en övervikt i opinionen.

I frågor om privatisering av offentligt finansierad verksamheter som fritidsanläggningar, skolor, omsorg och vård varierar inställningen från en mycket stark uppslutning bakom förslaget att föreningar skall sköta idag kommunal fritidsanläggningar till ett klart avståndstagande från att privata företag skall få svar för äldreomsorg.

På de vid sidan om barnomsorgen mest omdebatterade områdena, sjukvården och skolan, är bilden mera splittrad. 1988 är opinionsövertikten för de som vill driva mer av sjukvården i privat regi (balansmått + 13) lika stor som den för de som motsätter sig en ökning av antalet privata skolor (balansmått -13). Det är dock frågor om små skillnader. Stödet för privat sjukvård har ökat något samtidigt som motståndet mot privatskolor minskat något mellan 1987 och 1988.

Parti och ideologi

Det är väl dokumenterat i tidigare undersökningar att det finns ett samband mellan partisympati och inställning till den offentliga sektorn. Men hur ser detta samband ut för olika typer av privatisering, och hur stora är skillnaderna mellan partierna och partiblocken 1988?

Det är också av intresse att undersöka sambandet mellan vänster-högerposition och inställning till privatisering och avreglering. Eftersom det föreligger starkt samband mellan partisympati och ideologisk vänster-högerinställning är den intressanta frågan om sambandet med vänster-högerinställning också föreligger inom partiernas väljargrupper.

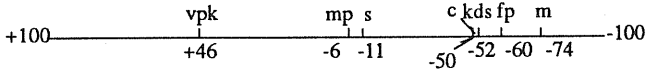
Inställningen till förändringar av den offentliga sektorn uppvisar ett mycket starkt samband med partisympati. I fem av de sex undersökta områden intar de fem gamla riksdagspartierna sina traditionella positioner på vänster-högorskalan dvs vpk s c fp m. Det genomsnittliga värdet för miljöpartiets sympatisörer hamnar mellan värdena för de två blockens väljargrupper i fyra av frågorna. I den partipolitiskt okontroversiella frågan om överförandet av ansvaret för driften av kommunala fritidsanläggningar modifieras huvudmönstret genom att s-sympatisörer, mp-sympatisörer och fp-sympatisörer intar samma position. I socialiseringsfrågan är genomsnittsvärdet för mp-sympatisörerna något mindre negativt än värdet för s-sympatisörerna. Kds-anhängarna hamnar i två av frågorna (affärsverken och äldreomsorgen) tillsammans med miljöpartiets sympatisörer mellan blocken, men i övriga privatiseringsfrågor intar kds-sympatisörerna borgerliga positioner. Det sistnämnda gäller även inställningen till den offentliga sektorns storlek.

Huvudresultatet är detsamma som i SOM-undersökningen 1987 (se Nilsson och Strömberg 1988). I 1987 års undersökning varierade dock den inbördes ordningen mellan de borgerliga partiernas väljargrupper något.

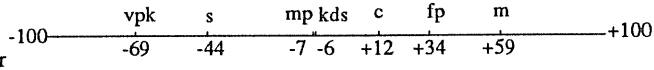
Figur 3 Partitillhörighet och åsikter om privatisering 1988 (balansmätt).

Socialisera/privatisera affärsverksamhet

verföra banker och
försäkringsbolag i
statens ägo

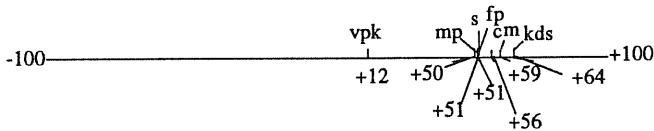

verföra statliga
företag t ex Tele-
verket i privata händer

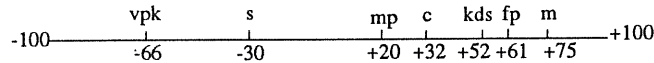

Privatisera offentligt finansierad verksamhet

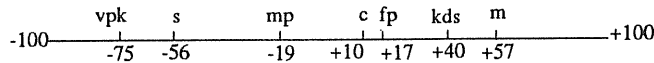
åta föreningar svara
för driften av kom-
munala fritidsanlägg-
ningar

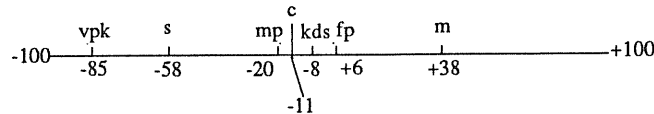
ödriva mer av sjuk-
vården i privat regi

öka antalet privata
företag

åta privata företag
vara för äldreom-
råden

anmärkning: Balansmättet visar andelen bra förslag minus andelen dåligt förslag. För socialiseringsförslaget redovisas +100 till vänster och för privatiseringsförslagen +100 till höger

Det finns ett starkt motstånd mot en socialisering av bank- och försäkringsväsendet. Det är bara bland vpk:s sympatisörer som det finns en majoritet för. I frågan om privatisering av statliga affärsverk med Televerket som exempel, går det en klar skiljelinje mellan å ena sidan vpk- och s-sympatisörerna och å andra sidan de borgerliga partiernas sympatisörer. En majoritet av socialdemokraternas och vpk's anhängare är emot en privatisering.

När det gäller förslag om privatisering av offentligt finansierad verksamhet är de partipolitiskt okontroversiellt att överföra ansvaret för kommunala fritidsanläggningar till föreningar. Inom samtliga partier finns stöd för detta på väljarplanet. Omvänt finns det ett motstånd mot privatisering inom äldreomsorgen. Bara bland folkpartiets och moderata samlingspartiets sympatisörer finns en svag respektive stark övervikt för privat äldreomsorg.

När det gäller privatisering inom sjukvården och skolan står de två partiblockens väljargrupper mot varandra. I slutet av åttiotalet äger dragkampen om offentlig eller privat sjukvård rum på den borgerliga halvan med en mycket stark majoritet bland m- och fp-sympatisörerna för mera av privata lösningar; även bland c- och mp-anshängarna finns en övervikt för privatiseringar. I skolfrågan förs kampen på den socialistiska halvan med en klar majoritet mot privatskolor bland de socialistiska men också bland miljöpartiets sympatisörer.

Av de som tillfrågades i SOM-undersökningen 1988 uppger drygt en tredjedel (36 procent) att de stod till vänster, knappt en tredjedel (31 procent) till höger och en tredjedel (33 procent) i mitten på vänster-högerskalan. De politiska partierna fångar upp och företräder olika delar av detta åsiktspektrum, men alla större partier hämta sympatisörer från mer än en av dessa grupper.

Partiernas förankring i de olika åsiktsgrupperingarna redovisas i figur 4. Partierna storlek har angivits vertikalt. Inom partierna har åsiktsgruppernas relativa ande mätts ut. För varje åsiktsgrupp har angivits balansmått för inställningen till förslaget att minska den offentliga sektorn. I samtliga fall, där det med hänsyn till gruppernas storlek ansetts försvarbart att beräkna procentandelar, ökar stödet för förslaget att minska den offentliga sektorn med förskjutningar åt höger inom partierna.

Vid de 48 parvisa jämförelser mellan grupper inom partierna som är möjliga att göra i de sex privatiseringsfrågorna ger 44 stöd för hypotesen om ett samband mellan vänster-högerinställning och åsikter om privatisering inom parti.²

2 För s och mp gäller det två jämförelser i varje fråga, (mellan V och M samt mellan M och H), för c, fp, m och kds är det bara komparation mellan M och H som är möjlig medan vpk-gruppen är alltför homogen i detta avseende för att medge en analys av åsiktsriktningar inom partiet.

Figur 4 Inställning till den offentliga sektorn bland de olika partierna med vänster-, mitten- respektive högeråsikter (balansmått).

Parti	Procent-fördelning	Ideologisk position			
		Vänster	Mitten	Höger	
SP	5	V (+57)			M
S	44	V (+27)		M (+7)	H (-21)
MP	8	V (+24)	M (-13)	H (-35)	
C	10	V	M (-27)	H (-35)	
FP	13	V	M (-18)	H (-47)	
SDS	3	V	M (-27)	H (-54)	
DN	16	M (-24)	H (-65)		
Summa	procent 100	--			
Totalt		V (+30)	M (-10)	H (-51)	
		36 %	33 %	31 %	

Notera: Ideologisk position har uppmätts genom en fråga om subjektiv vänster-högerposition: "Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras in på en vänster-högerskala. Var någonstans skulle Du placera Dig själv på en vänster-högerskala?" Svartalternativen var V (Klart till vänster och Något till vänster), M (Varken till vänster eller höger) och H (Något till höger och Klart till höger). Balansmättet anger andelen med positiv inställning till den offentliga sektorn minus andelen med negativ inställning.

Åsiktsskillnaderna är störst bland miljöpartiets sympatisörer. När medelvärdet för partiets sympatisörer i flertalet frågor hamnar mellan de två partiblockens väljargrupper, beror det inte på att miljöpartiets anhängare är samlade kring en mittenposition, utan på att samtliga åsikter finns representerade inom partiet. Bara i frågan om föreningars övertagande av fritidsanläggningar är de olika vänsterhögergrupperingarna inom miljöpartiet överens om färdriktningen.

Könstillhörighet

Att vara kvinna i åttiotalets Sverige kan ge upphov till ett förhållningssätt till samhället och dess service, som skiljer sig från mannens och som inte låter sig förklaras enbart av det direkta utbytet av samhällets tjänster. Även i dessa analyser är det intressant att konstanthålla för partisympati och inriktad uppmärksamheten mot sambanden inom partiernas väljargrupper.

Vid en analys av inställningen till den offentliga sektorn baserad på 1982 års väljarundersökning konstaterades att kvinnor var något mera positivt inställda till den offentliga sektorn än män. Balansmättet för kvinnor uppmättes till +20 och för männen till -5. Vidare uppmärksammades att könsskillnaden var störst bland borgerliga väljare.

Även 1988 visar analyserna av SOM-undersökningens material att det föreligger en könsskillnad i inställningen till den offentliga sektorns storlek (kvinnor +1 och män -16) men skillnaden är något mindre än 1982. Bland socialistiska sympatisörer är skillnaden dock densamma som för sex år sedan. Bland de borgerliga är skillnaderna väsentligt mindre än tidigare. 1988 uppmättes för kvinnor (-38) och män (-51). Motsvarande värden i början på åttiotalet var (-8) för kvinnor och (-51) för män. Det är alltså framförallt de borgerliga kvinnorna som idag är åsiktsmässigt mera lika de borgerliga männen.

I frågorna om privatisering är skillnaderna mellan kvinnors och mäns inställning genomgående mycket små, både totalt och inom partiblocken. I den mån det föreligger skillnader är kvinnorna mera positivt inställda till den offentliga sektorn och mera negativa till privatiseringar. Det enda undantaget utgör äldreomsorgen där kvinnorna är mera positiva till att företag skall få gå in. Det gäller både socialistiska och borgerliga kvinnor. Inom ett flertal av partierna är också kvinnorna något mera positiva än männen till privata lösningar inom sjukvården, men totalt sett föreligger ingen skillnad mellan könen.

Vid en jämförelse mellan socialistiska och borgerliga kvinnor är det stora skillnader i deras inställning till den offentliga sektorn och till förslag om privatisering, men vid en jämförelse med männen inom respektive partiblock föreligger det inga systematiska skillnader mellan blocken.

ränserna för den offentliga sektorn

venska folkets åsikter om den offentliga sektorn har trots en mycket intensiv debatt inte genomgått några större förändringar under åttiotalet. Av de som har en uttalandeprefatning sluter hälften upp bakom den offentliga sektorns nuvarande omfattning, och den andra hälften vill se en minskning. Förskjutningar som aktualiserats har omfattar allt gällt privatisering och avreglering. Förslagen till privatisering avser, dels utförsäljning av statlig och kommunal affärsverksamhet, dels överförande av ledande/ledning av offentligt finansierad verksamhet till privata händer.

venska folket avvisar en socialisering av banker och försäkringsbolag, men å andra sidan finns det inte heller stöd för att i privat regi driva Televerket och andra statliga affärsverk. I fråga om äldreomsorgen är en klar majoritet motståndare till att företag skulle få gå in, och det finns också en övervikt emot flera privatskolor. Däremot har ödet för privata lösningar inom sjukvården ökat, och på detta område finns idag en övervikt för att driva mera i privat regi. Uppslutningen bakom att föreningar skall vara för driften av fritidsanläggningar är mycket stor.

edömningen av de samlade offentliga insatserna och förslagen till privatisering är hög grad bestämd av människornas partisynpaty och ideologisk vänsterögrinställning. Vidare är kvinnor något mera positiva till den offentliga sektorn än män.

litteratur

- Gilljam, Mikael; Nilsson, Lennart (1985) Svenska folkets åsikter om den offentliga sektorn i två förklaringsansatser. *Statsvetenskaplig tidskrift* nr. 2.
- Holmberg, Sören; Gilljam, Mikael (1987) *Väljare och val i Sverige*. Stockholm, Bonnier.
- Holmberg, Sören; Weibull, Lennart (red.) (1987) *SOM-undersökningen 1986. Genomförande. Deltagande. Huvudresultat*. Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören; Weibull, Lennart (red.) (1988) *SOM-undersökningen 1987*. Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Swen, Leif (1988) *Det gemensamma bästa. Om egenintresset och allmänintresset i västerländsk politik*. Stockholm, Carlssons.
- Andqvist, L J (1988:1-19) The concept of privatization. Towards a concept for comparative policy analysis. *The Journal of Public Policy* vol. 8.
- Vallfors, S (1989) *Vem älskar välfärdsstaten? Attityder, organiserade intressen och svensk välfärdsolitik*. Arkiv avhandlingsserie 30.

enkätfrågorna om privatisering och avreglering som analyserats i denna uppsats har arbetats tillsammans med Lars Strömberg. Karin Björkqvist och Martin Bennulf har svarat på datakörningarna. Sören Holmberg har ställt material från valundersökningarna 1982-1988 till förfogande. Mikael Gilljam m fl har läst och kommit med värdefulla synpunkter.

ÅTTIOTALET'S HÖGERVIND

Sören Holmberg

yktet om vänster-högerdimensionens död är betydligt överdrivet. Den gamla vänster-högerkonflikten lever i själva verket i högönskelig välmåga. Konkurrenten ån nya konfliktdimensioner har visserligen ökat, speciellt från den nya gröna dimensionen. Men fortfarande i slutet av 1980-talet är vänster-högerkonflikten en central motsättning på alla nivåer i svensk politik. Bland väljarna t ex var åsikter i lika vänster-högerfrågor de som var klarast kopplade till röstningen även i "niljövalet" 1988.¹

Opinionsutvecklingen i vänster-högerfrågor är alltså minst lika viktig att följa idag som på 1950- och 60-talen. I själva verket är det viktigare att följa vänster-högeropinionen på 1980-talet eftersom åsiktsröstningen har ökat och kopplingen mellan väljarnas vänster-högerattityder och partival är starkare idag än för 20-30 år sedan.² Den mest centrala indikatorn på väljarnas vänster-högeråsikter är hur väljarna själva uppfattar var de står någonstans på den ideologiska vänster-högerskalan. Väljarnas självuppskattade positioner på skalan är viktiga därför att de är de som är allra starkast kopplade till partivalet.³

Vänster-högeropinionen kan dock inte enbart studeras på det subjektiva planet. Väljarnas ideologiska självuppfattningar måste också relateras till mer objektiva åsikter i olika sakfrågor, annars kan vi inte veta vad väljarna lägger i begreppen vänster och höger. I det följande skall vi se på tre saker:

-) Hur väljarnas självuppskattade vänster-högerpositioner har förändrats under 1980-talet.
-) Hur väljarnas åsikter har förskjutits i ett antal konkreta vänster-högerfrågor.
-) Hur väljarnas subjektiva vänster-högeråsikter hänger samman med åsikter i olika politiska sakfrågor, med olika mänskliga värden och med olika livsstilar.

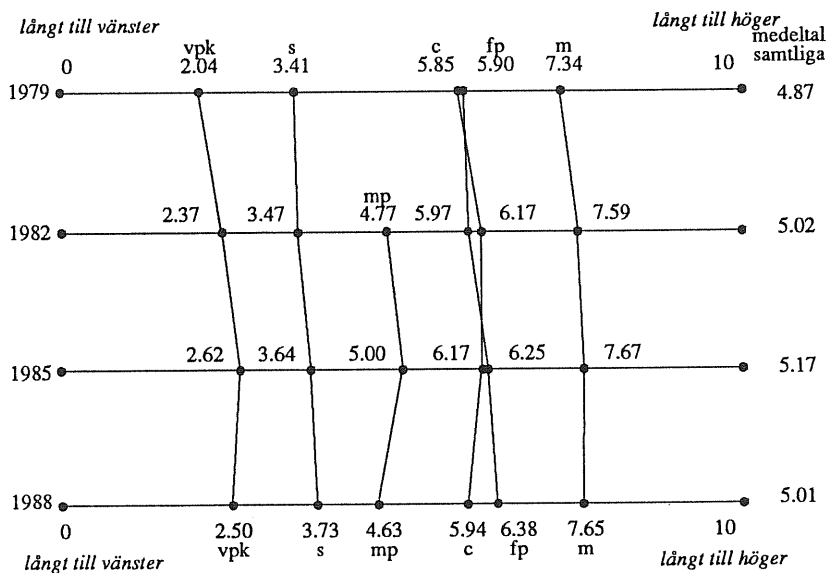
Korrelationen (η) mellan ett vänster-högerindex och partival 1988 var .72. Inga andra typer av sakfrågeåsikter, gröna eller andra, kom i närheten av ett så starkt samband. Se Gilljam (1990).

Gilljam (1990) och Holmberg och Gilljam (1987) s.288-295.

Korrelationen (η) mellan självuppskattad vänster-högerposition och partival var .73 i 1988 års valundersökning.

Vi börjar med hur väljarna placerat sig själva på vänster-högerskalan under 1980-talet. Resultaten i figur 1 visar hur intervjupersonerna i valundersökningarna 1979, 1982, 1985 och 1988 placerade sig själva på en skala från 0 (långt till vänster) till 10 (långt till höger). Siffrorna är medelvärden för de olika partiernas väljargrupper.

Figur 1 Väljarna placerar sig själva på en vänster-högerskala vid valen 1979-1988 (medeltal).

Anm: Resultaten bygger på resultat från valundersökningarna 1979-1988. Intervjupersonerna fick placera sig på en skala från 0 (långt till vänster) till 10 (långt till höger). En förändring på cirka 0.10 enheter i hela väljarkåren är signifikant på 0.05-nivån. Antalet intervjupersoner håller sig kring 2 500 vid varje val.

Resultaten för hela valmanskåren visar på en förhållandevis klar högerförskjutning av opinionen mellan 1979 och 1985 (från ett medeltal på 4.87 till 5.17). Samma högerförskjutning återfanns också inom vart och ett av partiernas väljargrupper. Samtliga partiers väljare placerade sig längre till höger 1985 än 1979. Slutsatsen är tämligen klar. Det blåste ideologisk högervind bland väljarna under tidigt åttiotal, åtminstone om vi kan tro på vad väljarna själva sa.

Opinionsutvecklingen under det sena åttiotalet är inte lika lättolkad. Visserligen förskjuts hela valmanskårens åsiktsmedeltal något åt vänster mellan 1985 och 1988, men förändringen är relativt måttlig (från 5.17 till 5.01), och viktiga väljargrupper

om s- och fp-väljare fortsatte att förskjutas åt höger efter 1985. De väljare som underade att placera sig mer till vänster 1988 än 1985 var framförallt väljare som ödde vpk, c eller mp i valet 1988.

En försiktig slutsats kunde vara att höger vinden börjat mojna, men ännu inte ersatt av någon klar vänstervind. Att höger vinden verkligen försvagats på det subjektiva planet råder det dock knappast någon tvekan om. I SOM-undersökningarna återfinns också en slags vänster-högerskala där människor ombeds att placera sig själva, och resultaten från den skala pekar även de på att höger vinden avtagit (se tabell 1). Andelen personer som placerar sig till vänster eller till höger på skalan är ungefär lika stor, men det är vänsterandelen, inte högerandelen, som vuxit något under de senaste åren. Andelen människor som uppfattar sin ideologiska position till vänster har ökat från 33 procent 1986 till 34 procent 1988 samtidigt som andelen som uppfattar sig till höger minskat från 31 till 29 procent. Förändringen är liten, men går i samma riktning som resultaten från valundersökningarna.

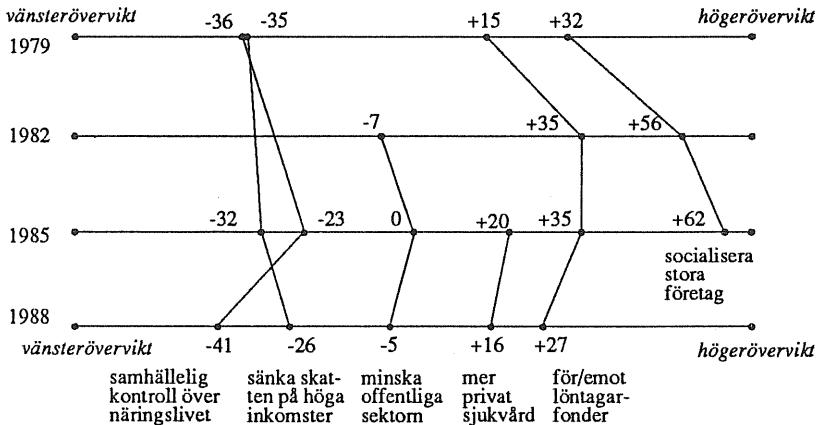
Tabell 1 Subjektiv vänster-högerposition i SOM-undersökningarna 1986-1988 (procent).

Fråga: "Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras in på en vänster-högerskala. Var någonstans skulle Du placera in Dig själv på en sådan skala?"

Vänster-högerplacering	SOM 86	SOM 87	SOM 88
Placert till vänster	12	11	11
Ågot till vänster	21	21	23
Ingen åsikt till vänster eller höger	32	32	32
Ågot till höger	23	24	21
Placert till höger	8	8	8
Ute ur skalan	4	4	5
Samtliga procent	100	100	100
Antal svarspersoner	1624	1673	1643
Netto förskjutning vänster	+2	0	+5

Väljarnas självplaceringar speglar inte bara någon efemär subjektivism. De terspeglar någonting mer substansfullt. Analyserar vi opinionsutvecklingen i ett antal vänster-högerfrågor som gäller ekonomi, social fördelningspolitik och samhällsorganisation visar det sig att resultaten i stora stycken liknar dem vi fann när det gällde väljarnas subjektiva vänster-högerplaceringar. I vänster-högerfrågor om gällde ekonomi och statens inflytande över det privata näringslivet försköts

Figur 2 Väljarnas åsikter i ett antal ekonomiska vänster-högerfrågor 1979-1988 (balansmått).

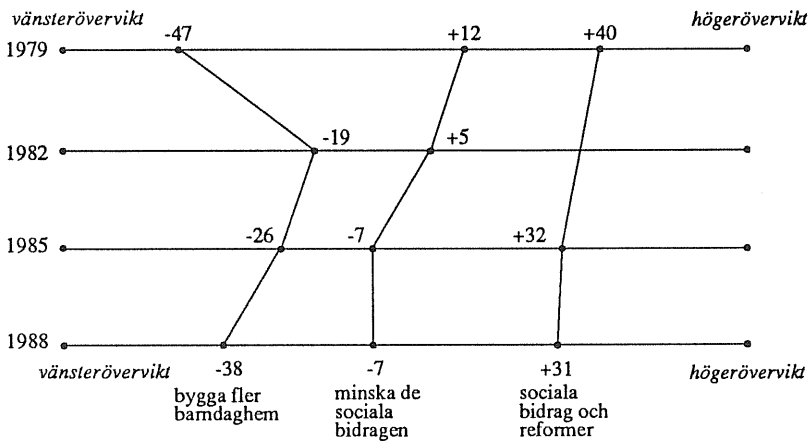
Anm: Resultaten kommer från valundersökningarna 1979-1988. Balansmättet visar andelen med högeråsikt minus andelen med vänsteråsikt. Ju högre plusvärde desto mer höger och ju högre minusvärde dest mer vänster. Resultaten är beräknade med samtliga personer som har fått respektive intervjufråga som procentbas. Intervjufrågan om samhällelig kontroll över näringslivet hade följande formulering: "De ledande i bankerna och industrin får alldeles för mycket inflytande, om inte samhället har möjlighet att kontrollera det privata näringslivet" (instämmer/motsatt åsikt). Frågan om kollektiva löntagarfonder gällde huruvida svarspersonerna var för eller emot eller om de inte hade någon bestämd åsikt. Övriga intervjufrågor ingick i en svit av frågor där svarspersonerna fick ange om ett förslag var bra eller dåligt eller om det inte spelade någon större roll om det genomfördes

opinionen klart åt höger under 1980-talets första år. Den förskjutningen har enligt våra resultat inte fortsatt efter 1985. Snarare kan man iakttä en viss vänsterförskjutning mellan 1985 och 1988.⁴

4 Förändringsvindarna ser likadana ut om vi ser på resultaten från två frågor om inställningen till olika framtida samhällen som funnits med i valundersökningarna sedan 1980. De frågor det gäller handlar om inställningen till att satsa på ett socialistiskt samhälle respektive ett samhälle med mer privat företagsamhet och marknadsekonomi. Intervjupersonerna kunde svara med hjälp av en skala från 0 (mycket dåligt förslag) till 10 (mycket bra förslag). Medelvärdena har varit följande under perioden 1980-1988: Socialistiskt samhälle 4.03 1980, 2.93 1982, 3.13 1985 och 3.61 1988. Samhälle med mer privat företagsamhet och marknadsekonomi 6.11 1980, 6.43 1982, 6.56 1985 och 6.16 1988. I båda fallen kan vi iakttä en åsiktsmässig högerförskjutning i början av åttiotalet och en viss vänsterförskjutning efter 1985.

är det gäller sociala fördelningsfrågor såg mönstret annorlunda ut. Den klara gervind, som vi från andra studier vet blåste i sociala frågor under 1970-talet, har bytts i en svag vänstervind under 1980-talet. Opinionen har alltså inte förskjutits höger i fördelningspolitiska frågor under 1980-talet.⁵ En familjepolitisk fråga undan dock under en period genomgick samma opinionsförändringar åt höger som ekonomiska vänster-högerfrågorna är frågan om barndaghemsutbyggnaden. Under början av åttiotalet minskade opinionsstödet klart för en utbyggnad av barndaghemmen för att åter öka mot slutet av årtiondet. En högervind har ersatts av en vänstervind i barndaghemsfrågan. Om vi nu skall använda vänstergerberget i detta sammanhang, vilket inte är självklart.

Figur 3 Åsiktsförändringar i sociala frågor 1979-1988 (balansmått).

Notera: Balansmättet visar andelen högerinställning till sociala reformer och social bidrag minus andelen vänsterinställning. Resultaten är beräknade med samtliga personer som har fått respektive intervjufråga som procentbas. Intervjufrågan om sociala reformer och sociala bidrag och stöd åt medborgarna hade följande lydelse: "Det har gått så långt med sociala reformer här i landet att staten i fortsättningen hellre borde minska än öka bidrag och stöd åt medborgarna" (instämmer/motsatt åsikt). Intervjufrågan om att minska de sociala bidragen och att bygga fler barndaghem ingick i en svit av frågor där svarepersonerna fick ange om ett förslag var bra eller dåligt eller om det inte spelade någon större roll om det genomfördes. Frågan om att minska de sociala bidragen ställdes första gången 1980 (i folkomröstningsundersökningen) inte 1979

Holmberg och Gilljam (1987) s. 263-267. Se också Gilljam och Nilsson (1985), Himmelstrand (1985), Hadenius (1986) och Svallfors (1989).

För det är åsikter om makt och ekonomi, inte åsikter om fördelningspolitik och sociala frågor, som bäst definierar vad som är vänster och höger för väljarna. Resultaten i tabell 2 visar tydligt att det är åsikter om löntagarfonder, socialism, statens inflytande över näringslivet och privatisering av den offentliga sektorn som är starkast kopplade till väljarnas självuppskattade vänster-högerpositioner.

Även väljarnas åsikter om sociala bidrag, vårdnadsersättning, barndaghem och inkomstskillnader har klara samband med de subjektiva vänster-högerplaceringarna, men inte lika starka som är fallet för de ekonomiska och maktpolitiska frågorna.

Analysen i tabell 2 visar också vilka sakfrågor i svensk politik som endast är svaga eller inte alls kopplade till vänster-högerdimensionen bland väljarna. De frågorna är framförallt gröna frågor om miljö och kärnkraft, men även frågor om moral och om flyktingar. När det gäller gröna frågor håller sig korrelationerna med vänster-högerattityderna kring +.10 till +.20. Plustecknet anger att väljare till vänster tenderar att vara något grönare än väljare till höger.⁶ Skillnaden skall dock inte överdrivas. Sambandet är svagt.

Sambanden mellan väljarnas subjektiva vänster-högerplaceringar och åsikter i olika konkreta sakfrågor har varit mycket stabila under hela 1980-talet. Vid valet 1979 var det, precis som 1988, ekonomiska och maktpolitiska frågor som uppvisade starkast åsiktssamband med väljarnas självuppskattade vänster-högerplaceringar. Väljarnas "definition" av vad som är kärnan i vänster-högerkonflikten har inte ändrats under åttiotalet. Möjligen kan en viss försvagning spåras i kopplingen mellan väljarnas subjektiva vänster-högerpositioner och åsikterna i de gamla klassiska frågorna om statens inflytande över näringslivet och storleken på de sociala bidragen.⁷ Om vänster-högerdimensionen håller på att ömsa skinn bland väljarna och få ett nytt innehåll går processen mycket långsamt.

Väljarnas självuppskattade vänster-högerplaceringar hänger inte fritt i luften. De är fortfarande kopplade till åsikter i olika konkreta sakfrågor, framförallt med åsikter i ekonomiska maktfrågor. Den traditionella tolkningen av dessa samband är att väljarnas ideologiska vänster-högerattityder är med och strukturerar åsikterna i de mer konkreta frågorna. Väljarnas vänster-högerinställning påverkar åsiktsbildningen i politiska stridsfrågor. Men vad rör röraren? Vad orsakar vänster-högerattityderna?

6 Om den nya gröna dimensionen bland svenska väljare se Bennulf (1990) och Holmberg (1990).

7 I 1979 års valundersökning var eta-korrelationen mellan subjektiv vänster-högerposition och inställningen till samhällets kontroll av det privata näringslivet .57. Vid valet 1988 var den .45. Motsvarande siffror för frågan om sociala reformer och minskade sociala bidrag var .46 1979 och .40 1988.

tabell 2 Åsiktssamband mellan väljarnas självuppskattade vänster-högerpositioner och inställningar i olika sakfrågor (eta och r).

Sakfråga/förslag	korrelation med subjektiv vänster- högerposition	
	eta	r
Avskaffa löntagarfonderna	.69	-.61
Satsa på ett socialistiskt samhälle	.61	+.60
Satsa på ett samhälle med mer privat företagsamhet och marknadsekonomi	.59	-.58
Sälja statliga företag och affärsverksamhet till privata köpare	.56	-.54
Bedriva mer av sjukvården i privat regi	.50	-.47
Öka antalet privatskolor	.49	-.48
Minska den offentliga sektorn	.47	-.45
Samhället har möjlighet att kontrollera det privata näringslivet	.45	+.43
Satsa på ett samhälle med större inkomstskillnader mellan människor	.41	-.39
0. Gått för långt med sociala reformer: minska bidrag och stöd åt medborgarna	.40	-.39
1. Vårdnadsbidrag vs. utbyggd föräldraförsäkring	.40	-.36
2. Minska de sociala bidragen	.39	-.38
3. Minska inkomstskillnaderna i samhället	.39	+.38
4. Sänka skatten på höga inkomster	.37	-.36
5. Införa sextimmars arbetsdag för alla förvärvsarbetande	.35	+.34
6. Ansöka om svenskt medlemskap i den Europeiska Gemenskapen EG	.34	-.33
7. Bygga fler barn daghem	.30	+.29
8. Minska försvarsutgifterna	.29	+.28
9. Tillåta reklam i svensk TV	.26	-.25
0. Satsa på ett samhälle som utnyttjar avancerad teknik som datorer och industrirobotar så att produktionen blir effektivare	.25	+.21
1. Satsa på ett samhälle med hög ekonomisk tillväxt och hög produktivitet	.25	-.16
2. Förbjuda kemiska bekämpningsmedel i jordbruket	.23	+.22
3. Minska u-hjälpen	.23	-.20
4. Behålla kärnkraften, även efter år 2010	.23	-.19
5. Stoppa bilismen i innerstäderna	.21	+.20
6. Öka det ekonomiska stödet till invandrarna så att de kan bevara sin egen kultur	.21	+.20
7. Ta emot färre flyktingar i Sverige	.21	-.18
8. Satsa på ett miljövänligt samhälle även om det innebär låg eller ingen ekonomisk tillväxt	.15	+.12
9. Höja bensinskatten kraftigt för att förbättra miljön	.14	+.13
0. Förbjuda alla former av pornografi	.14	+.12
1. Slutförvaring av det högaktiva avfallet: inte åtkomligt eller åtkomligt	.14	-.08

Ämne: Resultaten kommer från SOM-undersökningen 1988 (fr. 6, 22, 29 och 30) och från 1988 års valundersökning (övriga sakfrågor). Den subjektiva vänster-högerpositionen mäts i SOM-studierna på en femgradig skala och på en elvgradig skala i valundersökningarna. Eta är ett icke-linjärt sambandsmått som kan variera mellan .00 till 1.00. Analyserna har genomförts med subjektiv vänster-högerposition som oberoende variabel och sakfrågeåsikterna som beroende variabler. Pearson's r är ett linjärt korrelationsmått, där positiva värden (+) i vårt fall innebär att ett förslag/åsikt är förknippat med en ideologisk vänsterposition medan negativa värden (-) är förknippade med högerposition.

Från tidigare forskning vet vi att väljarnas yrkesställning spelar en roll. Arbetare tenderar att ligga till vänster om företagare t ex. Partitillhörigheten är också betydelsefull. Partierna påverkar sina sympatisörer. Väljare har en tendens att anamma sina partiers ideologiska ståndpunkter.⁸ Dessa kända samband skall inte ytterligare elaboreras i detta sammanhang. Istället skall vi se på två andra tänkbara orsaksfaktorer bakom väljarnas vänster-högeråsikter. De faktorerna är människors inställning till olika grundläggande mänskliga värden och människors olika livsstilar. Vi börjar med de grundläggande värdena.

Resultaten i tabell 3 visar i vilken utsträckning som svenska väljares självuppskattade vänster-högerpositioner är strukturerade av ett antal grundläggande mänskliga värden. De värden som utnyttjas ingår i den amerikanske sociologen Milton Rokeachs värdeskala.⁹

Resultaten är entydiga. Väljarnas vänster-högerattityder är i mycken liten grad strukturerade av inställningen till mänskliga värden av typen självaktning, frihet, rikedom, familjetrygghet, kärlek och makt. Det enda av Rokeachs värden som uppvisar något samband av betydelse var inställningen till värdet jämlikhet. Väljare till vänster tyckte det var ett viktigare värde än väljare till höger ($r=+.31$). Franska revolutionens andra centralvärde, frihet, var inte lika omstritt.¹⁰ Det beraktades som lika viktigt oavsett ideologisk vänster-högerposition ($r=-.02$).

Bland värdena med starkast (=minst svaga) samband med vänster-högerattityderna sågs jämlikhet, en ren värld, en värld i fred och rättvisa som viktigare av vänstern än av högern medan det var tvärtom för värdena rikedom, teknisk utveckling, landets säkerhet och makt. De uppfattades som viktigare av högermänniskor än av vänstermänniskor. Det sammanfattande intrycket av alla de svaga sambanden i tabell 3 är dock att inställningen till den typ av mänskliga värden som återfinns i Rokeachs värdeskala inte har mycket att göra med väljarnas ideologiska vänster-högerpositioner. Majoriteten av värdena befinner sig på ett så allmänt plan att de är politiskt okontroversiella.

Människors livsstilar manifesterade via olika fritidsaktiviteter tycks heller inte vara någon central orsaksfaktor bakom väljarnas olika vänster-högeråsikter. Resultaten i tabell 4 visar mycket tydligt att det i de allra flesta fall inte existerar några samband

8 Holmberg (1981) s. 355-362 och Holmberg (1984) s. 216-224.

9 Se Rokeach (1973). För en analys av Rokeachs värden utifrån svenska data, se Reimer (1989).

10 Frihet och jämlikhet var de ursprungliga slagorden för franska revolutionen 1789. Broderskap lades till senare. Se Hansson (1989) s. 11-20.

Tabell 3 Åsiktssambanden mellan grundläggande mänskliga värden och väljarnas subjektiva vänster-högerpositioner (eta, r och procent).

värde	korrelation med subjektiv vänster-högerposition		procentandel mycket viktigt
	eta	r	
Jämlikhet	.34	+.31	48
En ren värld	.13	+.13	80
Rikedom	.13	-.10	7
En värld i fred	.13	+.10	88
Rättvisa	.12	+.11	76
Teknisk utveckling	.11	-.07	21
Makt	.09	-.04	5
Landets säkerhet	.08	-.06	68
Visdom	.08	-.02	29
0 Inre harmoni	.07	+.03	75
1 Självaktning	.06	+.04	42
2 Ett spännande liv	.06	-.03	21
3 Frälsning	.06	-.02	9
4 Socialt anseende	.06	.00	15
5 Kärlek	.05	+.05	75
6 En vacker värld	.05	+.05	57
7 Hälsa	.05	+.04	91
8 Lycka	.05	+.01	67
9 Ett liv fullt av njutning	.05	+.01	23
0 Självförverkligande	.05	.00	26
1 Ett behagligt liv	.04	-.04	52
2 Familjetrygghet	.04	+.04	80
3 Frihet	.04	-.02	82

anm: Resultaten kommer från SOM-undersökningen 1988. Värdena ingår i Milton Rokeachs värdeskala. Undersökningspersonerna fick på en femgradig skala från "mycket viktigt" till "inte alls viktigt" ange hur viktiga var och en av ovanstående värden var för dem själva. Positiva (+) r-värden anger att värdet i fråga är kopplat till en ideologisk vänsterposition medan negativa (-) r-värden visar att värdet är anknutet till en högerposition. Eta-analyserna har genomförts med de olika värdena som oberoende variabler.

nellan olika livsstilar/aktiviteter och självuppskattad vänster-högerposition. Korrelationerna håller sig kring noll. De svaga samband som finns är dock inte helt intressanta. De hjälper till att karaktärisera vänster- och högermänniskor i den svenska väljarkåren.

Tabell 4 Samband mellan livsstil och subjektiv vänster-högerposition (eta, r och procent).

livsstil/fritidsaktivitet	korrelation med subjektiv vänster-högerposition		procentandel någon gång i månaden eller oftare
	eta	r	
1 Köpt eller sålt aktier/fondandelar	.19	+.17	3
2 Gått på restaurang på kvällen	.16	+.14	16
3 Gått på muséer eller utställningar	.16	+.13	7
4 Deltagit i miljö- eller fredsdemonstration	.16	-.06	0
5 Besökt gudstjänst eller religiöst möte	.14	+.13	11
6 Arbetat övertid	.13	+.08	43
7 Spelat på tips, lotto eller V65	.12	-.11	48
8 Gått på teater eller konsert	.12	+.11	5
9 Bett till Gud	.10	+.09	25
10 Sysslat med trädgårdsarbete	.09	+.06	58
11 Sysslat med individuell motion eller idrott	.09	+.06	56
12 Läst veckotidningar	.09	-.01	64
13 Köpt eller sålt antikviteter eller konst	.08	+.08	1
14 Diskuterat politik	.08	+.03	42
15 Bjudit hem någon på middag	.07	+.06	42
16 Extraknäckt	.07	+.05	12
17 Sett på video	.07	+.05	42
18 Sysslat med lagidrott eller motion i grupp	.07	+.05	28
19 Gått på bio	.07	+.02	14
20 Gått på föreläsning eller debattafon	.07	+.01	7
21 Spelat musikinstrument eller teater	.06	+.06	14
22 Snickrat, tapetserat eller målat hemma	.06	+.04	17
23 Varit på diskotek eller danslokal	.06	+.04	23
24 Tecknat, målat, skrivit poesi eller dagbok	.06	+.02	22
25 Idkat friluftsliv (skog, hav, sjö)	.06	+.01	61
26 Gjort något extra för familjen	.05	+.03	55
27 Läst någon bok	.04	+.01	48
28 Deltagit i studiecirklar eller kurser	.04	.00	20

Anm: Resultaten kommer från SOM-undersökningen 1988. Livstils- eller aktivitetsfrågorna ingick i ett frågebatteri, där undersökningsfrågorna på en sjugradig skala från "ingen gång" till "flera gånger i veckan" för varje aktivitet fick ange: "Hur ofta har Du under de senaste 12 månaderna utövat ...?" Positiva r-värden (+) visar att ifrågavarande aktivitet är vanligare bland människor med ideologisk högerposition medan negativa (-) r-värden anger att aktiviteten är vanligare bland människor till vänster. Eta-analyserna har genomförts med de olika livsstilarna/aktiviteterna som oberoende variabler.

De flesta av de aktiviteter som ingick i 1988 års SOM-undersökning var mer vanligt förekommande bland högermänniskor än bland vänstermänniskor.¹¹ Orsaken är nedan sannolikhet att majoriteten av de undersökta fritidsaktiviteterna på olika sätt är resurskrävande. Och högermänniskorna tenderar i genomsnitt att ha tillgång till något mer av de resurser som krävs (utbildning, god ekonomi).

De aktiviteter som var starkast kopplade till vänster-högerattityderna var sådana verksamheter som att ha köpt eller sålt aktier, gått på restaurang under kvällstid eller besökt något museum. I samtliga fall var människor till höger mer aktiva än människor till vänster. De enda två aktiviteter bland dem vi undersökte 1988 som uppvisade något större aktivitet till vänster än till höger var deltagande i miljö- och fredsdemonstrationer och spel på tips, lotto eller V65. Resultatens disparata karaktär illustrerar hur förhållandevis ointressanta människors livsstilar och fritidsaktiviteter är när det gäller att analysera väljarnas ideologiska vänster-högerpositioner.

Yrkeställning, åsikter i ekonomiska maktfrågor och partitillhörighet är fortfarande på sent 1980-tal de viktigaste korreleten/orsakerna till väljarnas vänster-högeråsikter. Det är möjligt att en förändring är på gång - att fritidslivet, inte yrkeslivet, och nygamla mänskliga värden kommer att betyda mer i framtiden. Om något sådant är på gång har det dock ännu inte avsatt några tydligare spår i åsiktsbildningen. Vänster-högerdimensionen har under åttiotalet i allt väsentligt behållit sin gamla karaktär bland väljarna.

Litteratur

- Bennulf, Martin Det gröna genombrottet. I M. Gilljam och S. Holmberg, *Rött Blått Grönt*. (Stockholm, Bonniers 1990).
- Gilljam, Mikael; Nilsson, Lennart (1985) Svenska folkets åsikter om den offentliga sektorn - två förklaringsansatser. *Statsvetenskaplig tidskrift* nr 2.
- Gilljam, Mikael Sex förklaringar till partivalet. I M. Gilljam och S. Holmberg, *Rött Blått Grönt*. (Stockholm, Bonniers 1990).
- Hadenius, Axel (1986) *A Welfare State in Crisis?* Stockholm, Almqvist & Wiksell.
- Hansson, Sven-Ove (1989) *Om frihet, jämlikhet, broderskap*. Stockholm, Tiden.
- Himmelstrand, Ulf (1985) Opinioner, sakfrågor och förtroende. *Sociologisk forskning* nr 2-3.
- Holmberg, Sören (1981) *Svenska väljare*. Stockholm, Liber.
- Holmberg, Sören (1984) *Väljare i förändring*. Stockholm, Liber.

---

11 För tidigare analyser av livsstil och politik på väljarnivå se Holmberg (1987) s. 34 och 46. Se också maktutredningens analys i Petersson, Westholm och Blomberg (1989) s.241-253.

- Holmberg, Sören (1987) Valforskningen respektive Kärnkraftsprojektet. I S. Holmberg och L. Weibull *SOM-undersökningen 1986*. SOM-rapport 1, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören; Gilljam, Mikael (1987) *Väljare och val i Sverige*. Stockholm, Bonniers.
- Holmberg, Sören Partiernas profiler. I M. Gilljam och S. Holmberg, *Rött Blått Grönt*. (Stockholm, Bonniers 1990)
- Petersson, Olof; Westholm, Anders; Blomberg, Göran (1989) *Medborgarnas makt*. Stockholm, Carlssons.
- Reimer, Bo (1989) Postmodern Structures of Feeling. Values and Life Styles in Postmodern Age. In J.R. Gibbins (ed) *Politics and Contemporary Culture. New and Old Politics*. London, Sage.
- Rokeach, Milton (1973) *The Nature of Human Values*. New York, Free Press.
- Svallfors, Stefan (1989) *Vem älskar välfärdsstaten*. Lund, Arkiv.

PARTILEDARNA SITTER SÄKERT?

Peter Esaiasson

Anställningstryggheten för partiledarna är starkt begränsad. Under efterkrigstiden har de fem traditionella riksdagspartierna bytt ledare sammanlagt 21 gånger. De allra flesta ledarskiftena -16 stycken - har genomförts under den senaste 25-årsperioden. Det finns alltså fog för påståendet att kraven på partiledarna har ökat över tid. Ett annat sätt att uttrycka saken är att partiernas tålmod har minskat.

Anledningarna till att partiledarna har avgått varierar. Vid fem tillfällen har avgången framtvingats av plötsliga dödsfall eller allvarliga sjukdomar. Tre partiledare har frånträtt sin post av åldersskäl. En - Per Ahlmark - tröttnade på det hårda politikerlivet.¹

Vanligast är dock att partiledarskiftena föregås av motgångar på valdagen. Inte mindre än 15 av de 21 bytena (71 procent) har föregåtts av en valförlust för partiet ifråga. Mönstret är särskilt tydligt inom folkpartiet och moderaterna där 9 av 11 ledarskiftena tillkommit efter elektoral motgångar. Leif Cassel, själv kandidat till att efterträda Jarl Hjalmarson 1961, konstaterar i sina memoarer att högerpartiet alltid är redo att kasta partiledaren överbord efter dåliga val, "liksom de gamla svearna blotade sina kungar i händelse av missväxt". Mia Leche-Löfgren, hustru till Eliel Löfgren som ledde liberalerna på tjugotalet, talar för sin del om "det liberala partiledarskapets traditionella ättestupa."²

-
- 1 De fem partiledare som drabbats av dödsfall eller allvarliga sjukdomar är Per Albin Hansson (1946), Axel Pehrsson-Bramstorp (bf) (1949), Sven Linderot (k) (1949), Olof Palme (1986) och Karin Söder (1986). Tage Erlander (1969), Gunnar Hedlund (1971) och Gösta Bohman (1981) avgick av åldersskäl. För en närmare redogörelse för de ofta mycket dramatiska partiledarskiftena sedan slutet av 1800-talet, se Esaiasson (1990a).
  - 2 Cassel (1973:169), Leche-Löfgren (1941:265). Per Ahlmark och Gösta Bohman är ensamma bland ledarna för folkpartiet och moderaterna om att ha avgått efter framgångsval.

Kraven på partiledarna är emellertid inte så obarmhärtiga att en valförlust automatiskt leder till hans avgång. Det finns exempel på att partiledare har fortsatt efter både tre och fyra tillbakagångar i rad. Avgörande för partiledarnas framtid är ett samspel mellan faktorer som faktiskt valresultat, förväntat valresultat, bedömningar av partiledarnas kapacitet och popularitet, tonläget i eftervalsdiskussionerna, journalisternas inställning, förekomsten av lämpliga alternativ, tradition inom partiet och partiledarnas egna ambitioner.³

Mandatperioden inför det senaste riksdagsvalet 1988 illustrerade partiledarnas tuffa arbetsvillkor. På kort tid genomfördes inte mindre än *fyra* ledarskiften. Olof Palme, Thorbjörn Fälldin, Karin Söder och Ulf Adelsohn lämnade av olika anledningar sina partiledarposter. Ingvar Carlsson, Olof Johansson och Carl Bildt fick göra valrörelsedebut som ledare för socialdemokraterna, centerpartiet respektive moderaterna. Situationen komplicerades än mer av miljöpartiets speciella arrangemang i ledarfrågan. Språkrören Birger Schlaug och Eva Goës hade mandat att tala för partiet men saknade de traditionella partiledarnas inflytandepositioner över partiets politik.

Det följande kapitlet skall ägnas åt en diskussion kring partiledarnas ställning inför nästföljande riksdagsval 1991. Fanns det efter 1988 års val några tecken på kommande ledarkriser eller är det rimligt att tro på en lugnare mandatperiod? Resonemanget grundas på en granskning av partiledarnas popularitetsställning i oktober/ november 1988, en tidpunkt då valresultatets politiska konsekvenser började utmejslas och den ansvarsutkrävande eftervalsdebatten hunnit sätta sig i medborgarnas medvetande.

Att mäta popularitet

Partiledarnas popularitetsställning har mätts och skattats på en rad olika sätt genom åren. Opinionsinstitut över hela västvärlden använder ofta frågeformuleringar om huruvida de aktuella politikerna *inger förtroende*. En liknande teknik är att fråga hur partiledarna *sköter sitt arbete*. Tanken är att mäta populariteten med utgångspunkt från väljarnas värdering av en egenskap hos partiledarna (att vara förtroendeingivande respektive duglig).

Opinionsinstitutens teknik har fördelen att vara inarbetad - i Sverige har Sifo byggt upp en förnämlig mätserie sedan 1968 - men den är inte invändningsfri. Förmågan

---

3 Gunnar Hedlund inledde sin partiledarkarriär med fyra smärre förluster i rad 1950-1956 (från 12.3 till 9.4 procent). Olof Palme och Thorbjörn Fälldin fortsatte båda efter tre förluster på sjuttio- och åttiototalen. (Fälldin avgick dock efter den fjärde tillbakagången 1985 och två av Palmes förluster var inte större än att han kunde sitta kvar som statsminister.) Per Albin Hansson fick avsluta sin bana med tre förluster i rad 1942-1946, om än från ett rekordhøgt utgångsläge med egen socialdemokratisk majoritet i 1940 års val.

att inge förtroende och att sköta arbetet är bara två av flera aspekter när väljarna utvärderar partiledarna. Det är t ex fullt tänkbart att hysa förtroende för en partiledares person utan att för den skull ha en positiv inställning till honom som partipolitiker. Det är också tänkbart att gilla en partiledare på andra grunder än att han är förtroendeingivande och duglig (han kan vara inspirerande, ha tilltalande åsikter, ett fördelaktigt yttre etc). Ett teoretiskt tillfredsställande popularitetsmått måste väga samman alla upptänkliga komponenter i väljarnas värdering av partiledarna.⁴

[statsvetenskapliga sammanhang används sedan slutet av sextiotalet en enkel teknik för att komma tillrätta med sammanvägningsproblematiken. Intervjupersonerna ombeds att placera ut partiledarna på en skala där låga siffror står för ogillande och höga siffror för gillande. Den amerikanska benämningen 'sympatitermometern' (The Feeling Thermometer) beskriver rationaliteten bakom tillvägagångssättet. Mätinstrumentet ger ett sammanfattande mått på partiledarnas popularitet oavsett vilka kriterier som ligger till grund för evalueringen.

SOM-undersökningens version av sympatitermometern är hämtad från det svenska valforskningsprogrammet och innehåller 11 skalsteg. Intervjupersonerna ombeds placera partiledarna och även partierna på en skala från -5 (ogillar starkt) till +5 (gillar starkt) med en nollpunkt som representerar en neutral inställning (varken gillar eller ogillar). Frågekonstruktionen innebär att partiledarnas popularitet kan variera mellan -5 och +5. En fördel med tekniken är att den gör det lätt att analysera partiledarnas *relativa* popularitet (andelen väljare som ger högst poäng åt respektive partiledare oavsett nivån på betygsättningen). Sådana jämförelser mellan partiledarna är mindre meningsfulla med opinionsinstitutens intervjufrågor om olika egenskaper (alla eller ingen av partiledarna kan anses förtroendeingivande).⁵

Partiledarnas popularitetsställning efter 1988 års val

Vad ger då SOM-undersökningens material för bild av partiledarnas popularitetsställning efter 1988 års val? Hur klarade sig debutanterna Ingvar Carlsson, Olof Johansson, Carl Bildt och Birger Schlaug jämfört med de mer erfarna Lars Werner, Bengt Westerberg och Alf Svensson?

4 Popularitet betraktas i det följande som ett *aggregerat* begrepp. Partiledarnas popularitet är lika med summan av de enskilda väljarnas *värderingar* av dem (se vidare Esaiasson, 1985:13-22).

5 Sympatitermometern introducerades av Sören Holmberg i samband med 1979 års väljarundersökning (Holmberg, 1981:124-45).

Det politiskt kanske intressantaste sättet att undersöka opinionsställningen är att utgå från den *relativa* populariteten. Så länge en partiledare tillskrivs högre poäng än sina kollegor är det mindre väsentligt att han är populär i absolut mening (dvs att han får höga popularitetspoäng). Resultaten i tabell 1 visar partiledarnas andel förstapreferenser inom partiernas olika väljargrupper i oktober/november 1988, strax efter valet.⁶

Tabell 1 Partiledarnas popularitetsställning efter 1988 års riksdagsval - väljarnas förstapreferenser (procent)

	Lars Werner	Ingvar Carlsson	Olof Johansson	Bengt Westerberg	Carl Bildt	Alf Svensson	Birger Schlaug
vpk-väljare	82	27	9	4	3	6	6
s-väljare	22	89	11	10	4	7	9
c-väljare	8	8	80	13	9	16	4
fp-väljare	9	15	20	88	19	14	4
m-väljare	12	11	15	34	77	13	4
kds-väljare	4	11	13	11	7	93	5
mp-väljare	39	38	37	31	15	25	58
Samtliga väljare	24	49	24	27	21	16	13

Anm: Siffrorna i tabellen är förstapreferenser och visar hur stora andelar av partiernas väljargrupper som värderade de olika partiledarna högst (82 procent av vpk-väljarna gav högst popularitetspoäng åt Lars Werner osv.) Raderna summerar till mer än 100 pga *delade* förstapreferenser (två eller flera partiledare tilldelades högst popularitetspoäng). Antalet svarspersoner uppgår till mellan knappt 50 (kds-väljare) och drygt 600 (s-väljare).

Det dominerande intrycket är att partiledarna lyckades väl med att samla sina väljares sympatier. Samtliga partiledare hade en relativt stark popularitetsställning bland de egna väljarna, och det förekom inga allvarliga inbrytningar i andra partiers väljargrupper. Det främsta undantaget från regeln är språkröret Birger Schlaug. Endast drygt hälften (58 procent) av miljöpartiets väljare gav Schlaug sin förstapreferens (de traditionella partiledarna samlade 77-93 procent av förstapreferenserna inom det egna partiet). Det är dock inte säkert att Schlaugs svaga

6 För en utförligare analys av popularitetsutvecklingen i samband med 1988 års val, se Esaiasson (1990b).

ställning berodde på någon personlig impopularitet. Opinionsproblemet kan också ses som en konsekvens av den ovanliga språkrörsfunktionen. Om förmodandet är korrekt kommer språkrören även i framtiden få svårt att konkurrera popularitetsmässigt med de traditionella partiledarna.⁷

Den partiledare som hade allra starkast stöd bland de egna var Alf Svensson. Så gott som samtliga kds-väljare (93 procent) gav Svensson sin förstapreferens, och bland centerväljarna var han den mest uppskattade partiledaren efter Olof Johansson (dock bara 16 procent förstapreferenser). Ingvar Carlsson stod stark bland s-väljarna (89 procent) men hade svårare att göra sig gällande bland borgerliga väljare. Att Carlsson hade överlägset flest förstapreferenser i hela valmanskåren (49 procent) beror till största delen på stödet från socialdemokratiska väljare.

Bengt Westerberg bibehöll en stark popularitetsställning bland fp-väljarna efter 1988 års val. Westerberg gjorde också en förhållandevis kraftig inbrytning bland m-väljarna (34 procent förstapreferenser). Lars Werner intog en mellanposition vad beträffar popularitetsställningen inom det egna partiet (82 procent förstapreferenser).

De båda borgerliga partiledardebutanterna Olof Johansson och Carl Bildt hade relativt svagare popularitetsstöd än övriga partiledare bland sina egna väljare (80 respektive 77 procent). Johansson hade dock lättare än Bildt att attrahera väljare utanför det egna partiet. Carl Bildt, ledaren för det största borgerliga partiet, hade färre förstapreferenser i valmanskåren som helhet än centerledaren Olof Johansson och t o m än vpk-ledaren Lars Werner (21, 24 respektive 24 procent).

Hur ser då popularitetsställningen ut om vi undersöker *nivån* på väljarnas värdering av partiledarna och inte som hittills relaterar värderingen av de olika partiledarna

---

7 Både Birger Schlaug och miljöpartiets andra språkrör Eva Goës fick låga popularitetssiffror redan i en Sifo-mätning från december 1987. Miljöpartisterna gav Schlaug medelbetyget 3.48 och Goës 3.21 på en skala från 1-5. Det lägsta betyget av de traditionella partiledarna fick Carl Bildt (3.70 bland m-väljarna). SOM-undersökningen var det enda tillfället där sympatitermometern prövades på sju partiledare/talesmän. I den traditionella väljarundersökningen (besöksintervjuer) och i valforskningsprogrammets speciella panelstudie (telefonintervjuer) ingick inte Alf Svensson och Birger Schlaug i frågebatteriet. En jämförelse visar att de olika undersökningarna ger i stort sett samma resultat för de fem traditionella partiledarna. Lars Werner och Bengt Westerberg kommer något bättre ut i SOM-materialet än i övriga undersökningar medan Olof Johansson har en relativt starkare position i valforskningsprogrammets båda undersökningar. Huruvida avvikelserna beror på skilda datainsamlingsmetoder eller på faktiska opinionsförskjutningar - SOM-undersökningen genomfördes några veckor efter de övriga undersökningarna - är svårt att säga. Om valforskningsprogrammets delundersökningar, se Gilljam och Holmberg (1990: kap 1).

till varandra? (medeltal istället för förstapreferenser). Resultaten i tabell 2 visar partiledarnas genomsnittliga popularitetspoäng inom partiernas väljargrupper.

Tabell 2 Partiledarens popularitetsställning efter 1988 års riksdagsval - genomsnittliga popularitetspoäng.

	Lars Werner	Ingvar Carlsson	Olof Johansson	Bengt Westerberg	Carl Bildt	Alf Svensson	Birger Schlaug
vpk-väljare	+3.63	+1.90	-0.16	-2.18	-3.75	-2.13	-0.22
s-väljare	+1.10	+3.89	+0.03	-1.11	-3.35	-1.19	-0.44
c-väljare	-0.48	-0.20	+3.44	+1.03	+0.41	+0.83	-0.38
fp-väljare	-1.22	-0.11	+1.26	+3.28	+0.49	+0.18	-1.24
m-väljare	-1.47	-1.43	+1.05	+1.83	+3.05	+0.13	-1.87
kds-väljare	-0.61	+0.22	+1.62	+1.37	+0.18	+4.25	-0.37
mp-väljare	+0.69	+0.72	+0.85	-0.08	-1.89	-0.12	+2.01
Samtliga väljare	+0.24	+1.30	+0.78	+0.25	-1.17	-0.35	-0.55

Anm: Resultaten visar partiledarnas genomsnittliga popularitetspoäng på SOM-undersökningens sympatiermometer (11 skalsteg, från -5 till +5).

Några större förändringar märks inte när väljarnas känslor för partiledarna får flöda fritt. Alf Svensson och Ingvar Carlsson hade det starkaste stödet bland de egna väljarna och Birger Schlaug var den minst uppskattade ledarpersonen (genomsnittliga popularitetspoäng +4.25, +3.89 respektive +2.01).

Den största skillnaden jämfört med förstapreferenserna gäller Bengt Westerberg. Folkpartiledaren fick lägre popularitetspoäng av de egna väljarna än både Lars Werner och Olof Johansson (+3.28 jämfört med +3.63 och +3.44). I valmanskåren som helhet var Olof Johanssons popularitetspoäng betydligt högre än Bengt Westerbergs (+0.78 jämfört med +0.25 och +0.24 för Lars Werner).

Carl Bildts svaga popularitetsställning utanför det egna partiet framstår tydligare med medeltalsmättet. Folkpartiets och centerns väljare värderade Olof Johansson respektive Bengt Westerberg betydligt högre än moderatledaren. Bland socialdemokraternas och vpk:s väljare fick Bildt starkt negativa popularitetspoäng (-3.35 respektive -3.75). Carl Bildt var också den ledarperson som väckte största aversion i valmanskåren som helhet (-1.17 jämfört med -0.55 för Birger Schlaug och -0.35 för Alf Svensson).

nga stormsvalor

Den huvudsakliga slutsatsen av popularitetsgranskningen är att samtliga partiledare kunde räkna med relativt god uppslutning från de egna partisympatisörerna hösten 1988. Situationen är faktiskt den mest enhetliga som registrerats sedan popularitetsnätningarna introducerades i väljarundersökningarna mot slutet av sjuttioalet. Vid amtliga tidigare tillfällen har minst en partiledare tvingats notera allvarligt svikande väljarstöd.

Efter 1979 års val hade moderatledaren Gösta Bohman betydande opinionsstöd bland center- och folkpartiväljarna (49 och 55 procent förstapreferenser jämfört ned 56 och 58 procent för Thorbjörn Fälldin respektive Ola Ullsten). Hösten 1985 itövade Bengt Westerberg en aktningvärd dragningskraft på center- och även moderatväljarna. De allra allvarligaste popularitetsproblemen hade Ola Ullsten efter folkpartiets stora förlustval 1982. Moderatledaren Ulf Adelsohn registrerades lå för över hälften av fp-väljarnas förstapreferenser och även Thorbjörn Fälldin konkurrerade med Ola Ullsten (Adelsohn 55 procent, Ullsten 39 procent och Fälldin 17 procent bland fp-väljarna).

Hösten 1988 fanns det inga popularitetsmässiga stormsvalor om kommande edarkriser. Om enbart popularitetsställningen får avgöra sitter partiledarna säkert inför riksdagsvalet 1991. Det skulle i så fall bli den första mandatperioden utan partiledarskiftet sedan femtioalet.

Litteratur

- Cassel, Leif (1973) *Så vitt jag minns*. Stockholm, Askild & Kämekull.
- Esaiasson, Peter (1985) *Partiledarna inför väljarna. Partiledarnas popularitet och betydelse för valresultatet*. Statsvetenskapliga institutionens forskningsrapporter 1985:4, Göteborgs universitet.
- Esaiasson, Peter (1990a) *Svenska valkampanjer 1866-1988. Studier i opinionsbildningens historia*.
- Esaiasson, Peter (1990b) 'Folket tycker om partiledarna'. I Gilljam, Mikael och Holmberg, Sören (red) *Rött Blått Grönt. En bok om 1988 års val*. Stockholm, Bonnier Fakta.
- Gilljam, Mikael och Holmberg, Sören (red) *Rött Blått Grönt. En bok om 1988 års val*. (Stockholm, Bonnier 1990).
- Holmberg, Sören (1981) *Svenska väljare*. Stockholm, Liber.
- Leche-Löfgren, Mia (1941) *Så var det då 1900-1940*. Stockholm, Lars Hökerbergs Bokförlag.

KU-UTFRÅGNINGARNA I TV

Folke Johansson

Den 15 december 1987 beslöt riksdagen att tillåta utskotten att hålla öppna sammanträden när det gällde att inhämta information. Beslutet innebar en förändring av riksdagsordningen, vilken tidigare stipulerade att utskotten alltid skulle sammanträda inom stängda dörrar. Även före beslutet kunde dock utskotten om särskilda skäl ansågs föreligga besluta att andra än ledamöter, suppleanter och utskottets tjänstemän skulle få vara närvarande. Det fanns heller inget hinder för utfrågningar eller inhämtande av upplysningar från t ex tjänstemän i statliga verk eller från enskilda personer. Den väsentliga förändringen var att allmänheten, direkt eller via massmedia, nu kunde följa delar av utskottens verksamhet. Däremot förelåg inte något hinder för utskotten att även fortsättningsvis besluta att utfrågningar omkring en viss fråga, ofta utfrågning av viss person, skulle hållas inom stängda dörrar.

Frågan om öppna utskottsutfrågningar, ofta med koppling till den term som används för motsvarande utfrågningar i USA s k *hearings*, hade debatterats länge före beslutet. Frågan var föremål för diskussion i författningsutredningen under tidigare delen av sextioalet och har sedan dess varit aktuell i samband med olika diskussioner om författningsreformer.¹ Möjligen bidrog till det slutliga beslutet det förhållandet att ledamöter ibland efter sammanträden bakom stängda dörrar gick direkt ut och meddelade väntande journalister vad som avhandlats. Sekretessen var därmed borta samtidigt som den bild som gavs kanske inte uppfattades som riktig av alla ledamöter. I åtminstone något fall har enligt ledamöts egen uppgift avsikten med medieframträdandet varit att driva fram beslut om öppna sammanträden.² Det är dessutom otvivelaktigt så att öppna utfrågningar är tänkt som en del i en policy avsedd att bredda såväl massmedias som allmänhetens intresse för riksdagen.

Utfrågningar i KU

Den första offentliga utfrågningen ägde rum i Utrikesutskottet den 2 februari 1988. Frågan gällde u-landsbiståndet och utskottet ställde frågor till statsrådet Hjelm-Wallén och till representanter för SIDA, Röda Korset och Rädda Barnen. Utfrågningarna direktsändes i TV och radio. De tilldrog sig också visst intresse från många närvarande åhörare. Den andra utfrågningen ägde rum omkring två veckor senare i Konstitutionsutskottet och gällde Stig Berglings rymning. KU kan sedan

1 Uppgift från ledamöten och sekreteraren i Författningsutredningen, J. Westerståhl.

2 Uttalat av KU-ledamöten Anders Björck i intervju i TV.

genom utfrågningarna i Ebbe Carlsson-affären sägas ha dominerat bilden. Genom den uppgift KU har att granska regeringens fögderi blir det här nästan med nödvändighet ett särskilt stort inslag av personcentrering. En stor del av arbetet gäller enskilda statsråds åtgärder. Det är ett område som uppfyller flertalet av de krav som brukar ställas för att något skall ha högt nyhetsvärde.³

Uppläggningsen av KU:s utfrågningar har också varit föremål för en del diskussion. Framför allt har det hävdats att de ger utrymme för alltför mycket politisk taktik. Oppositionen tar tillfället i akt att misstänkliggöra regeringens åtgärder. En annan synpunkt är att ledamöter från olika partier ofta upprepar frågor som ställts redan tidigare. Kritiker hänvisar till motsvarande utskottsfröör i USA. Där är det inte sällan specialiserade jurister som sköter en stor del av själva utfrågningarna. Samtidigt finns det en avsevärd andel jurister med egen erfarenhet av domstolsfröör även bland ledamöterna i utskotten. Den grundläggande frågan blir egentligen vilken syn man skall ha på en utfrågning på KU:s område. Skall man betona det rättsliga inslaget eller skall man betona det politiska inslaget. Avsikten är inte att utveckla denna frågeställning här.

Denna studie har två andra syften. Det ena är att ge en bild av i hur stor omfattning allmänheten följde TV-bevakningen av KU-utfrågningarna. Det andra är att undersöka vilken syn allmänheten hade på utfrågningarnas genomförande. I båda fallen ingår jämförelser mellan olika grupper med syftet att ge en förklaring till vad som bestämmer intresse och reaktion.

Konstitutionsutskottet i TV

I enkätundersökningen SOM 88 ställdes frågor till allmänheten om TV-bevakningen av utfrågningen i juli 1988 av bl a det tidigare statsrådet Leijon. Utfrågningarna gällde vad som egentligen skett i samband med bokförläggare Ebbe Carlssons spaningar rörande Palmemordet. Efter en kort inledande beskrivning och referens till den aktuella utfrågningen, ställdes följande fråga: "Hur mycket såg Du av TV:s sändningar och reportage från denna utfrågning?" Formuleringen innefattar alltså både direktsändningar på dagtid och olika former av sammanfatningar i nyhetssändningar. Svartalternativen framgår i tabell 1. Eftersom frågorna ställdes flera månader i efterhand, bedömdes det inte vara möjligt att fråga mer specificerat om hur mycket man tittat. Av samtliga som besvarat enkäten säger sig sex procent ha sett allt eller i stort sett allt som sändes i TV. Ytterligare trettio procent säger sig ha sett ganska mycket. Svartalternativet "nästan inget" är formulerat med utgångspunkten att det bör ha varit svårt att totalt undvika att se något. Detta svar kan därför uppfattas ligga nära att man inte sett något alls.

---

3 Jfr diskussion i Westerståhl, J., Johansson, F., Bilden av Sverige (SNS 1985).

Något över två tredjedelar av befolkningen uppgav att de sett åtminstone någon del av utfrågningarna. Denna andel måste ses dels mot att frågan ställts relativt långt i efterhand, dels mot att det rör sig om en omfattande sändningstid som sträcker sig över en längre period. En möjlig jämförelsepunkt är tittande på andra sändningar med politisk anknytning, t ex partiledarutfrågningarna inför valen 1985 och 1988. I dessa fall har 63 respektive 69 procent av samtliga väljare sett åtminstone någon del av utfrågningarna.⁴ Partiledarutfrågningarna är numera något av en 'institution' och lertalet väljare känner väl till att de förekommer. När andelen som sett på KU-utfrågningarna är lika hög eller något högre, beroende på hur man tolkar svaren på frågan, kan slutsatsen bara bli en enda. Intresset för att se på KU-utfrågningarna näste beskrivas som mycket stort.

Tabell 1 Omfattning av TV-tittande på KU-utfrågningarna sommaren 1988 efter social tillhörighet (procent).

	Sett allt /i stort sett allt	Sett ganska mycket	Inte sett särskilt mycket	Sett nästan inget	Kommer ej ihåg	Summa procent	Antal personer
Totalt	6	30	34	28	2	100	1561
Kön							
Män	6	30	33	29	2	100	762
Kvinnor	7	30	34	26	3	100	831
Ålder							
15-18	1	17	24	45	13	100	132
19-25	2	20	36	39	3	100	193
26-45	3	25	38	33	1	100	609
46-65	8	39	36	16	1	100	449
56-75	19	44	22	12	3	100	217
Utbildning							
Låg	8	32	33	24	3	100	505
Medel	6	31	33	27	3	100	604
Hög	5	28	35	31	1	100	491
Yrkesgrupp							
Arbetare	5	29	35	29	3	100	726
Jordbrukare	5	24	34	30	6	100	79
Egen företagare	5	32	27	33	3	100	128
Tjänstemän	8	32	33	25	1	100	425
Högre tjänstemän	9	32	35	23	1	100	177

⁴ Holmberg, S., Gilljam, M., Väljare och Val i Sverige. (Bonniers 1987) sid 59. För 1988 års val muntliga uppgifter från M. Gilljam.

Nästa steg är att se på om tittandet var lika stort i alla delar av befolkningen. Man kan betrakta tittandet på KU-utfrågningarna som i första hand en konsumtion av nyheter. Men man kan också betona den politiska aspekten och se tittandet som gränsande till ett slags politiskt deltagande. Ett sätt att bedöma tittandets huvudsakliga karaktär är att se vilka grupper som tittade mer respektive mindre än andra och försöka se om mönstret stämmer bäst med motsvarande skillnader när det gäller nyhetskonsumtion respektive när det gäller politiskt deltagande. I tabell 1 redovisas uppdelningar efter ett antal av de egenskaper som normalt har betydelse för åtminstone endera slaget av aktivitet.

Man kan konstatera att det inte finns några skillnader mellan män och kvinnor. Däremot är sambandet mellan tittande och ålder mycket påtagligt. Det var de äldre som såg mest. Om man ser till andelen som sett 'ganska mycket' eller mer, är den 18-22 procent för de yngsta. Bland svarande i äldsta åldersgruppen är motsvarande andel hela 63 procent, alltså omkring tre gånger så stor. Tillgången på tid är en väsentlig faktor. Det visar sig klart när man går ett steg vidare och finner att inte bara ålderspensionärer utan också förtidspensionärer och personer som arbetar hemma är överrepresenterade bland tittarna på KU-utfrågningarna.

Tittandet är något högre bland dem som enbart har obligatorisk utbildning och avtar sedan i svag takt med ökande utbildningsnivå. Om man kontrollerar för ålder förändras dock det negativa sambandet med utbildning till ett mycket svagt positivt samband. En uppdelning efter yrkesgrupper (kategoriseringen anknuten till familj/hushåll) visar att framförallt jordbrukare och arbetare tittat något mindre än övriga. Också här ligger en tolkning med utgångspunkt i möjligheten att disponera sin tid nära till hands. En idé om att videoinnehav skulle innebära mer tittande genom att man blev oberoende av sändningstiden får däremot inget stöd. I den mån det finns någon skillnad mellan dem som har video respektive inte har video, så går den i motsatt riktning.

Den bild som framkommer av tittande på utfrågningarna inom olika sociala grupper stämmer ganska väl med det allmänna mönstret för tittande på nyheter om samhälls- och politiska frågor. Lämplig livssituation, väsentligen i form av tillgång på tid, är en förutsättning för ett omfattande TV-tittande. TV:s mer lättillgängliga material, vilket ställer mindre krav på förkunskaper än t ex dagstidningar, resulterar i det beskrivna sambandet eller kanske snarare frånvaron av samband med utbildningsnivå. Resultaten stämmer väl med vad som tidigare belagts för andra jämförbara material.⁵

---

5 Jfr Weibull, L.: Tidningsläsning i Sverige. Tidningsinnehav, tidningsval, läsvanor (Liber 1983). Asp, K.: Mäktiga massmedier. Studier i politisk opinionsbildning (Akademilitteratur 1986). Ohlsson, A., Politiska nyheter till nytta och nöje. En studie om varför vi tar del av nyheter om politik i press, radio och TV (Almqvist & Wiksell International 1989).

Frågan är hur väl resultaten stämmer med tanken att det är en form av politisk aktivitet att följa utfrågningarna i TV. Det finns ganska stabila och i många undersökningar belagda samband mellan politiskt deltagande och vissa personegenskaper. Det finns samtidigt skillnader mellan dessa samband när det gäller olika typer av deltagande. Generellt sett kan man förvänta sig en klar skillnad efter kön. Män deltar mer. Man finner också ofta högt deltagande bland personer med högre utbildning liksom hos medelålders i jämförelse med äldre och yngre. Ytterligare en skillnad som brukar kunna noteras gäller olika yrkesgrupper. Tjänstemän deltar mer än arbetare.⁶ Ett mönster av detta slag går inte att finna här. Det finns inte något samband mellan tittande på utfrågningarna i TV och kön. Det väntade sambandet med utbildning återfinns först efter kontroll för ålder och är mycket svagt. Det samband som finns med ålder har annan form än förväntat. När man jämför olika yrkesgrupper finner man ett svagt samband i förväntad riktning. Den grupp som tittade mycket på KU-utfrågningarna var alltså till stora delar annorlunda sammansatt än den som mer allmänt är politiskt aktiv.

Om man jämför tittarna på KU-utfrågningarna med en annan grupp som använder TV för att skaffa sig politisk information, nämligen de som ser på partiledarutfrågningarna inför valen, finner man större likheter. Där återfinns samma ökande tittarfrekvens med högre ålder som när det gäller KU-utfrågningarna. Utbildning har inte någon betydelse för hur mycket man tittat. En skillnad är att tittande på partiledarutfrågningarna stämmer med politiskt deltagande så till vida att män tittade något mer än kvinnor, vilket alltså inte är fallet för tittande på KU-utfrågningarna. Denna skillnad kan emellertid mycket väl förklaras av att KU-utfrågningarna till stor del sändes på dagtid. Det har också framgått att andelen hemarbetande var hög bland de tittande.⁷

I nästa steg inriktas analysen på några beteende/attitydmått, till stor del med politisk anknytning. Först framgår att vana att titta på nyheter i Rapport eller Aktuellt är viktig i sammanhanget. Det är av två skäl rimligt att denna vana har stor betydelse. Dels kunde en person som regelbundet såg nyhetssändningarna i TV svårligen undgå att stöta på KU-utfrågningarna. Dels är det ganska sannolikt att en person som brukar se på Aktuellt eller Rapport också i mån av möjlighet ser på extrasändningarna under dagtid. Det förväntade sambandet framträder mycket klart. Andelen som såg åtminstone ganska mycket ökar från 20 procent till 49 procent när man jämför dem som mindre ofta ser på Aktuellt/Rapport med dem som ser någondera programmet åtminstone 5 gånger per vecka. Vana nyhetstittare dominerar bland dem som såg på utfrågningarna. Detta resultat stämmer väl med

6 Samma bild går att utläsa i ett flertal undersökningar. En aktuell sådan är Peterson, O., Westholm, A., Blomberg, G., Medborgarnas makt. (Carlsson Bokförlag 1989).

7 Holmberg, S., Gilljam, M., a.a. s 58f.

Tabell 2 Omfattning av TV-tittandet på KU-förhören sommaren 1988. Politiska skillnader (procent).

	Sett allt /i stort sett allt	Sett ganska mycket	Inte sett särskilt mycket	Sett nästan inget	Kommer ej ihåg	Summa procent	Antal personer
Ser Aktuellt eller Rapport							
-4 gg/vecka	1	19	36	40	4	100	684
5- ggr/vecka	10	39	32	18	1	100	916
Intresse för politik							
Mycket							
intresserad	21	44	22	13	0	100	159
Ganska							
intresserad	8	38	35	19	0	100	656
Inte särskilt							
intresserad	3	23	37	34	3	100	654
Inte alls							
intresserad	2	8	19	57	14	100	118
Partisympati							
vpk	8	21	32	38	1	100	73
s	7	32	36	24	1	100	575
kds	9	20	31	34	6	100	35
mp	2	24	41	33	0	100	89
c	4	39	35	20	2	100	143
fp	6	31	37	24	2	100	171
m	9	37	33	19	2	100	210
Förtroende för regeringen							
Mycket stort							
	12	36	26	24	2	100	163
Ganska stort							
	4	31	34	29	2	100	535
Varken stort eller litet							
	6	27	37	28	2	100	526
Ganska litet							
	6	32	35	23	4	100	226
Mycket litet							
	11	33	20	34	2	100	105

de tidigare diskuterade sambanden med socioekonomiska egenskaper, vilka var typiska för nyhetskonsumtion via TV.

På samma sätt som för TV-tittande på nyheter framträder ett starkt samband med intresse för politik. Andelen som såg ganska mycket eller mer är omkring sex gånger så stor om man är mycket intresserad jämfört med om man inte alls är intresserad av politik. En uppdelning efter partisympati visar att de som sympatiserar med moderata samlingspartiet tittade mest, närmast följda av centerpartiets anhängare.

Minst tittade miljöpartiets sympatisörer och näst minst vpk-anhängare. Topp-oteringen är kanske inte oväntad med tanke på den mycket aktiva roll som tskottets moderate vice ordförande spelade. I övrigt finns inget skäl att á priori örutsätta något visst mönster. Man kan ju, som framgår av frågan om förtroende ör regeringen, titta av olika skäl. Här framkommer ett klart u-format samband med neborörden att de som har mycket stort respektive mycket litet förtroende för egeringen tittade mest. Mellangruppen tittade mindre. Man får samma u-formade nönster när man jämför med förtroende för riksdagen. Det rör sig om politiskt ngagemang positivt eller negativt lika mycket som en attityd till ett visst parti.

Tabell 3 Varför se på utfrågningarna - politik eller allmän nyhet?

Tittande på nyheter i TV			
Intresse för politik	Fem dagar eller mer per vecka	Mindre än fem dagar per vecka	Effekt av regelbundet nyhetstittande
Mycket eller ganska mycket intresserad	67	33	+34
Ganska lite eller ej intresserad	38	13	+25
Effekt av politiskt intresse	+29	+20	

Anm: Resultaten visar procentandel som sett allt eller nästan allt av KU-förhören.

Vanan att se på nyheter i TV respektive politiskt intresse är två egenskaper som alltså visat sig ha stor betydelse för hur mycket man såg av KU-utfrågningarna. Dessa två karakteristika motsvarar de två sätten att uppfatta tittandet som berörts ovan, dvs betoningen av nyhetsaspekten respektive betoningen av det politiska innehållet. I tabell 3 redovisas deras effekt var för sig. Det visar sig att de har ungefär lika stor betydelse. Det framgår också att det finns en viss interaktion dem emellan. Är man t ex mycket eller ganska mycket intresserad av politik och dessutom ser mycket på nyheter i TV blir effekten extra stor. En kontroll med regressionsanalys stöder tanken på att de två egenskaperna har ungefär lika stor betydelse.

Innehåll och utformning

Det angivna huvudsyftet med utskottsutfrågningarna är att få fram information som underlag för vidare behandling och beslut i en viss fråga. Det är samtidigt uppenbart,

särskilt på KU:s område, att frågorna också ibland ställs i syfte att få någon meningsmotståndare att framstå i dålig dager. Många synpunkter har framförts på sättet att ställa frågor och på utfrågningarnas förlopp. Enkätfrågan till allmänheten om hur mycket man tittat på utfrågningarna kompletterades därför med sex olika påståenden avsedda att på olika sätt karakterisera de aktuella utfrågningarna. Frågan lyder: "Hur skulle Du vilja beteckna utfrågningarna i konstitutionsutskottet?" Därefter följde sex olika karakteristika om vilka man antingen kunde säga "stämmer" eller ange "stämmer ej". Dessa sex karakteristika var "intressanta och spännande", "för mycket partikäbbel", "alltför konfliktfyllda och aggressiva", "sakliga och informativa", "avslöjande" och "viktiga för mitt partival". Man kan se på frågorna på olika sätt. Det viktigaste är dock att de kompletterar bilden av intresset för utfrågningarna. De säger en del om vad man gillar eller ogillar och kan därmed bilda grund för ett hypotetiskt resonemang om hur svenska folket anser att utfrågningarna bör fungera. Med denna utgångspunkt skall här redovisas vilka grupper bland befolkningen som omfattar de olika synpunkterna. Urvalet av bakgrundsegenskaper görs något snävare än tidigare. De två karakteristika som är mest centrala när det gäller politisk information, om den påverkar partivalet respektive om den är saklig och informativ, ansåg endast en mindre del, 14 respektive 25 procent gällde för utfrågningarna. Närmare hälften, 40 procent tyckte att de varit intressanta och spännande. Hälften ansåg att utfrågningarna varit avslöjande. I det mer kritiska påståendet att de varit alltför konfliktfyllda och aggressiva instämde 57 procent, medan hela 82 procent tyckte att det förekommit alltför mycket partikäbbel.

Fördelningen av instämmanden förefaller spegla en ganska negativ bild hos tittarna. Det finns anledning att fråga sig om den är baserad på en specifik reaktion eller om den är ett utslag för en mer generell attityd gentemot politik och politiker. För fyra av påståendena, de som gäller sakligheten, intressant/spännande, konflikt/aggressivitet respektive partikäbbel, kan en jämförelse göras med Valundersökningen 1985. En specialanalys av data därifrån visar att det svarsmönster som framkommer i det mindre antal intervjuer som utförts per telefon, stämmer nästan helt med svaren i denna undersökning. Telefonintervjun motsvarar också närmast den frågeteknik som används i SOM 88. I båda fallen har intervjupersonerna fått ta ställning till varje påstående för sig och alltså bestämma sig för instämmande eller ej. I båda fallen anser omkring fyra av fem att det förekommer alltför mycket partikäbbel. Något över hälften anser att konflikt och aggressivitet är alltför ofta förekommande. Något under hälften instämmer i karakteristiken intressant och spännande. Sakliga och informativa är omdömen som var fjärde person instämmer i. Nivåerna på andel instämmanden är alltså desamma. Andel som bedömer KU-utfrågningen som viktig för partivalet kan dock betecknas som relativt stor i jämförelse med motsvarande bedömningar när det gäller olika sakfrågor i tidigare valrörelser.⁸ Där det gått att

8 Jfr Holmberg, S., Gilljam, M., a.a. s 110ff.

Tabell 4 Svenska folkets åsikter om KU-utfrågningarna efter social tillhörighet (procent instämmanden).

	Viktiga för partival	Sakliga och informativa	Intressanta och spännande	Avslöjande	Alltför konfliktfyllda/aggressiva	För mycket partikäbbel
Totalt	14	29	40	50	57	82
Kön						
Män	14	31	40	44	50	80
Kvinnor	14	27	39	53	64	83
Ålder						
15-18	17	33	32	57	46	79
19-25	13	26	37	51	60	82
26-45	9	28	39	45	55	80
46-65	17	32	43	54	60	82
66-75	26	25	43	55	62	85
Utbildning						
Låg	18	31	34	52	66	84
Medel	14	30	40	52	59	86
Hög	11	26	43	47	47	74

jämföra förefaller allmänheten alltså närmast bedöma utfrågningarna på samma sätt som andra stora politiska händelser. Skall man t ex ta kritiken mot partikäbbel som intäkt för ett önskemål om ett mer domstolsliknande förfarande gäller detta i så fall i lika hög grad all politisk verksamhet.

Kvinnor tycker i något större utsträckning än män att utfrågningarna varit avslöjande, men också att de varit alltför konfliktfyllda och aggressiva. De yngsta och de äldsta var mer benägna att anse att utfrågningarna var viktiga för valet av parti och såg dem också i något större utsträckning som avslöjande. Med en högre ålder, men också med en högre utbildning, ökar benägenheten att uppfatta utfrågningarna som intressanta och spännande. Högre utbildning innebär också en lägre grad av känslighet för konflikt och aggressivitet. De som har en högre utbildningsnivå ser dessutom utfrågningarna som viktigare för partivalet och som informerande och avslöjande. Personer som ser mycket på nyheter i TV instämmer i större utsträckning i de positiva påståendena. Däremot spelar mycket TV-tittande ingen roll när det gäller synen på konflikt och partikäbbel.

Vilken betydelse har då politiska intressen och politiska sympatier för uppfattningen om KU-utfrågningarna? Med undantag för påståendet om utfrågningarna som viktiga för det egna partivalet framkommer ett klart blockmönster. Borgerliga

Tabell 5 Svenska folkets åsikter om KU-utfrågningarna politiska skillnader (procent instämmanden).

	Viktiga för partival	Sakliga och informativa	Intressanta och spännande	Av- slöjandee	Alltför konflikt- fyllda/ aggressiva	För mycket partikåbell
Ser Aktuellt eller Rapport						
-4 gg/vecka	10	26	34	47	56	81
5- ggr/vecka	17	31	44	53	58	82
Intresse för politik						
Mycket intresserad	21	27	50	44	51	77
Ganska intresserad	14	29	44	50	54	79
Inte särskilt intresserad	11	30	35	52	61	85
Inte alls intresserad	14	24	15	48	69	87
Partisynpat						
vpk	16	18	38	28	62	80
s	11	26	33	45	69	89
kds	14	28	30	52	70	96
mp	13	25	39	53	56	77
c	21	44	45	59	46	79
fp	9	54	53	55	52	71
m	21	55	50	59	42	74
Förtroende för regeringen						
Mycket stort	8	27	37	44	78	86
Ganska stort	12	31	38	49	60	86
Varken stort eller litet	14	28	38	53	54	80
Ganska litet	20	28	45	54	44	74
Mycket litet	18	21	49	45	46	75

sympatisörer instämmer mest i de positiva påståendena, medan socialistiska sympatisörer främst instämmer i de påståenden som innehåller kritik mot utfrågningarna. Inte oväntat framkommer ett likartat mönster när man ser på samband med förtroende för regeringen. Ett stort intresse för politik innebär att man bedömer utfrågningarna som intressanta och spännande och i mindre grad anser dem fyllda av konflikt, aggresivitet och partikäbbel.

Tabell 6 Omfattning av tittande på KU-utfrågningarna och bedömning av innehållet (procent instämmanden).

Påstående	Sett allt/i stort sett allt	Sett ganska mycket	Inte sett särskilt mycket	Sett nästan inget
Viktiga för mitt partival	28	15	14	8
Sakliga och informativa	35	33	29	22
Intressanta och spännande	74	59	32	15
Avslöjande	59	56	50	39
Alltför konfliktfyllda och aggressiva	50	55	56	62
För mycket partikäbbel	77	80	81	89

En intressant fråga är om det finns något samband mellan hur mycket av utfrågningarna man sett och uppfattning om innehåll/utformning? Svaret på den frågan är ja, det finns ett samband. För samtliga påståenden med en positiv innebörd finns flest instämmanden bland dem som sett allt eller i stort sett allt. Därefter faller andelen systematiskt ju mindre man sett. För de påståenden som är negativa till innehållet finns det omvända sambandet. Med undantag för bedömningen av om utfrågningarna varit intressanta och spännande är dock skillnaderna måttliga och sambanden alltså svaga.

Det har framgått att såväl stort intresse för politik som vana att se mycket på nyheter på TV har betydelse för hur mycket man tittade på utfrågningarna. Ett sätt att få en uppfattning om vilken betydelse bedömningen av innehållet har är att dela upp urvalet efter de två ovan nämnda egenskaperna och se om sambanden mellan tittande och bedömning kvarstår. Spelar det någon roll för bedömningen om det i första hand är vana att se på nyheter i TV eller om det är intresse för politik som gör att man tittar? Det visar sig att sambandet mellan hur mycket man sett och uppfattningen att utfrågningarna var spännande och intressanta återfinns, om än något försvagat, oavsett om det är intresse för politik eller vana att se på nyheter som har betydelse. Inget annat påstående visar denna entydiga bild. Vad man kan

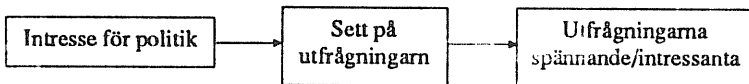
utläsa för övrigt är att de som är mycket eller ganska mycket intresserade av politik mer än övriga bedömer utfrågningarna som sakliga och informativa. De grupper som ser mycket på nyhetsprogram och har sett mycket på utfrågningarna är särskilt benägna att beteckna dem som avslöjande. Dessa två tendenser förefaller ytterligare stödja tanken på att det finns två olika huvudskäl för att följa utfrågningarna. Ett som har att göra med politiska motiv och där saklighet och information betonas och ett som mera har sin grund i ett allmänt nyhetsintresse, där mer dramatiska kvaliteér som 'avslöjande' får större vikt.

Det är i analyser av det här slaget svårt att påvisa vad som är orsak och vad som är verkan. Ser man t ex på utfrågningarna därför att de är spännande och intressanta eller finner man dem spännande och intressanta därför att man sett mycket av dem? När det gäller just denna bedömning går det dock att göra en test. Den pekar ut att det är mest sannolikt att bedömningen blivit positiv och man funnit utfrågningarna spännande och intressanta när man sett mycket av dem. Motsatsen skulle innebära att man sett mycket av utfrågningarna därför att man från början uppfattat dem som spännande och intressanta.⁹

Sammanfattning

Intresset för att titta på utfrågningarna i konstitutionsutskottet 1988 var stort. Över två tredjedelar av befolkningen såg åtminstone någon del. Det var därmed lika stor andel som tittade på dessa utfrågningar som på partiledarutfrågningarna. De senare utgör något av en institution och är väl kända. När nivån blir densamma för KU-utfrågningarna är det ett tecken på ett stort genomslag. Tittandet på utfrågningarna var särskilt stort i de äldre åldersgrupperna. Tillgång på tid förefaller ha varit en väsentlig bidragande faktor här. Det var också särskilt omfattande bland dem som regelbundet och ofta ser på nyheter i TV och bland dem som är intresserade av politik.

- 9 Testen innebär att man i nedanstående modell prövar om sambandet mellan första och sista variabeln försvinner när man kontrollerar för den mellanliggande variabeln.

Vid en kontroll försvinner sambandet mellan intresse för politik och bedömningen spännande/intressant (från början $r = .13$). Om man däremot låter de två sista variablerna byta plats, dvs förutsätter att bedömningen påverkar tittandet, stämmer resultatet inte alls med de observerade sambanden. Resonemanget kräver flera antaganden, bl a om orsaksriktning och om betydelsen av andra utanförliggande egenskaper. Jfr Blalock Jr, H.M., *Causal inferences in nonexperimental research*. (Chapel Hill 1975).

ntresset för politik och intresset för information om politik väger tungt. Det framgår också att mycket av tittandet är av nyhetskaraktär, till skillnad från tittande grundat på ett mer renodlat politiskt intresse. Detta kan utläsas av tittandefrekvensen hos lika socioekonomiska delgrupper såväl som av kopplingen till vanan att se på nyheter i TV.

Bland de positiva bedömningarna är beteckningen 'avslöjande' den vanligast förekommande. Detta går väl ihop med tanken på allmänt nyhetsvärde som en väsentlig faktor. Andelen negativa bedömningar stämmer väl överens med motsvarande bedömningar av en valrörelse. När man kritiserar är det troligen lika mycket en kritik av politik och politiker överhuvudtaget som av den speciella ormen för utfrågningar i KU.

Med all sannolikhet är inslaget av personcentrering och dramatik, en viktig grund för det stora intresset. Det ligger i sakens natur att KU:s verksamhet kommer att vara till stor del personcentrerad. Det kommer troligen också att röra sig om kända insikten om det blir fråga om fler utfrågningar. En fortsatt verksamhet kommer på detta sätt att ha högt nyhetsvärde fram till den dag den blir rutin. Däremot förefaller det mindre sannolikt att det sker någon överspridning av detta mycket stora intresse till utfrågningar i andra utskott eller till riksdagens övriga verksamhet. Av samma skäl framstår det mindre sannolikt att andra utskott har samma förutsättningar att väcka stort intresse. Däremot kan man konstatera att KU-utfrågningarna givit oppositionen ökade möjligheter att få ut sin kritik mot regeringen.

Litteratur

- Asp, Kent (1986) *Mäktiga massmedier. Studier i politisk opinionsbildning*. Stockholm, Akademilitteratur.
- Blalock Jr, Hubert M. (1975) *Causal inferences in nonexperimental research*. Chapel Hill (1975)
- Holmberg, Sören; Gilljam, Mikael (1987) *Väljare och Val i Sverige*. Stockholm, Bonniers.
- Ohlsson, Anders (1989) *Politiska nyheter till nytta och nöje. En studie om varför vi tar del av nyheter om politik i press, radio och TV*. Stockholm, Almqvist & Wiksell International.
- Peterson, Olof; Westholm, A., Blomberg, G. (1989) *Medborgarnas makt*. Stockholm, Carlssons Bokförlag.
- Weibull, Lennart (1983) *Tidningsläsning i Sverige. Tidningsinnehav, tidningsval, läsvanor*. Stockholm, Liber.
- Westerstål, Jörgen; Johansson, Folke (1985) *Bilden av Sverige*. SNS.

SVENSKARNA OCH U-BÅTSHOTET.

Rutger Lindahl och Marie Demker

U-båtshotet har varit ett ofta återkommande samtalsämne alltsedan den dag hösten 1981 när svenska folket fick veta att en sovjetisk u-båt stod på grund långt inne på svenskt territorialvatten och dessutom inom militärt skyddsområde. Det har också varit ett framträdande tema i svensk nyhetsrapportering och i den politiska debatten. Störst uppmärksamhet visades frågan under första hälften av 1980-talet. Det allmänna nyhetsintresset minskade i takt med att den svenska marinen, trots nya vapen och sökmetoder, gjorde alltfler misslyckade försök att tvinga upp någon av de främmande undervattensfarkosterna för identifiering.

I diskussionerna kring u-båtshotet har det förekommit flera åsiktslinjer bl a när det gäller de kränkande u-båtarnas nationalitet. Mot bakgrund av den sovjetiska ubåten 137s grundstötning i Karlskronaskärgården 1981 och ubåtsskyddskommissionens angivande av ett sovjetiskt ursprung för de kränkande mini-ubåtarna i sin rapport efter den sk Hårsfjärden-operationen 1982 har det varit naturligt att koppla Sovjetunionen till det hot som denna typ av territoriella kränkningar utgör. Den svenska regeringen har i sina senare uttalanden understrukit att det inte finns tillräckliga bevis för att binda någon stat till den aktuella typen av kränkningar. Trots detta har bilden av Sovjetunionen, alternativt Warszawa-pakten, som den hotande parten varit dominerande.

Styrelsen för psykologiskt försvar kunde i sina opinionsmätningar konstatera att den svenska attityden till Sovjetunionen påverkades i en negativ riktning under första halvan av 1980-talet. Även om en rad världspolitiska händelser, som tex invasionen i Afganistan, också ligger bakom denna förändring, har det i den allmänna debatten ofta framförts att u-båtsincidenterna haft en avgörande betydelse. I en opinionsmätning genomförd efter en av de större ubåtsjakterna, den i Karlskrona-skärgården 1984, nåddes t ex den mest negativa nivån i synen på Sovjetunionen under 1980-talet.

Vilken är då svenskarnas aktuella syn på u-båtshotet? Hur allvarligt upplevs det vara? Vilken roll anses massmedierna spela när det gäller behandling av hotbilden? Varifrån anser man att de kränkande u-båtarna kommer? Inom forskningsprojektet "Säkerhetspolitisk opinion och debatt" togs frågan om u-båtshotet upp som ett delproblem i såväl opinionsanalyser som i genomgången av massmediadebatten. Tre frågor ställdes i centrum för intresset: Den första avsåg massmediernas trovärlighet när det gällde behandlingen av u-båtshotet. Den andra gällde hur hotfullt man upplevde u-båtshotet, medan det tredje frågeområdet tog upp den politiskt känsliga frågan om u-båtarnas nationalitet. Den övergripande uppgiften var att

studera samband mellan massmedias rapportering och de attitydmönster som framträder hos medborgarna.

Underlaget för analyserna när det gäller massmediabevakningen har hämtats ur dagstidningarna Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet, Arbetet, Expressen och Aftonbladet. Opinionsdata har samlats in genom undersökningarna SOM 1986-1988.

U-båtstemat i pressdebatten.

Att frågan om u-båtshotet mot Sverige fortfarande har hög aktualitet och leder till intensiv debatt kunde konstateras under våren 1989. Marinchefen Bengt Schuback yttrade sig då offentligt i frågan och konstaterade bl a att det var klarlagt att u-båtarna var sovjetiska. Som regelbundet nyhets- och debatttema har u-båtshotet dock kommit att föras allumer i bakgrunden under slutet av 1980-talet.

Förekomsten av kränkande u-båtar har ifrågasatts endast i ett ytterst litet antal fall. Vad som har vållat problem i massmedia har varit hur man skall rapportera de inträffade händelserna. Fram till för ett par år sedan rapporterades ett stort antal "möjliga kränkningar", medan praxis mot slutet av 1980-talet tycks ha blivit att förhålla sig mer restriktiv till denna typ av rapportering. Säkerhetspolitiska analyser av u-båtshotet har också givits mindre framträdande plats under andra hälften av 1980-talet.

Rapporteringen kring u-båtshotet koncentrerades under perioden 1987-88 främst till vissa mycket uppmärksammade händelser. Ämnesområdet fick stor, men på intet sätt dominerande, uppmärksamhet i samband med behandlingen av 1987 års försvarsbeslut. Under sommaren 1987 gjordes militära insatser bl a mot förmodade kränkningar av främmande u-båt inom militärt skyddsområde i Töre-bukten. I slutet av året uttalade sig statsminister Ingvar Carlsson, med anledning av ÖBs senaste kränkingsrapport, på ett mycket drastiskt sätt om vilken behandling som väntade kränkande u-båtar. Han sade bl a "Sveriges gränser är heliga och vi kommer att använda alla till buds stående medel för att stoppa kränkningarna. Blod kommer att flyta, men det kommer inte att vara vårt fel." (SvD 871221)

Den sovjetiska premiärministern Ryzjkov besökte Sverige i januari 1988 och då togs bl a u-båtskränkningarna upp. I början av sommaren 1988 inträffade en av de mer dramatiska händelserna inom u-båtsjaktområdet då marinen satte in en massiv sjunkbombsinsats mot vad som angavs vara en kränkande u-båt utanför Oxelösund.

Sammantaget kan man konstatera att pressen under de aktuella åren vid åtminstone fem tillfällen tagit upp frågan om u-båtshotet till mer omfattande behandling. Frågan är hur svenska folket ser på massmedias rapportering? Tror de att utländska u-båtar kränker våra gränser i den omfattning som massmedierna rapporterar?

När det gäller att söka förklaring till ett uppkommet attitydmönster framstår ofta partisympati eller röstning i riksdagsval som den starkast åsiktsstrukturerande faktorn. Så också i detta fall. Som framgår av tabell 2 visar utfallet på alternativen "oftare" respektive "mer sällan" ett klart samband med det traditionella vänsterhögermönstret i svensk politik. Sympatisörer med de icke-socialistiska partierna tror oftare än andra att u-båtskränkningarna sker oftare än massmedierna rapporterar, medan de socialistiska partiernas sympatisörer och miljöpartisterna anser att det sker mer sällan.

Tabell 2 Fördelningar av svar på frågan "Tror du att utländska u-båtar kränker våra gränser i den omfattning som massmedierna rapporterar?" efter uttalad partisympati (procent).

	Parti					
	vpk	s	mp	c	fp	m
Ja, i den omfattningen	27	34	34	41	33	34
Nej, oftare	23	30	34	40	46	52
Nej, mer sällan	48	35	31	18	20	14
Tror inte på u-båtar	2	1	1	1	1	0
Summa procent	100	100	100	100	100	100

Allvaret i U-båtshotet mot Sverige.

Det dominerande perspektivet i de artiklar som förekommit är det hot mot Sveriges säkerhet som de kränkande u-båtarna utgör. Sammanfattningsvis kan man konstatera att Svenska Dagbladets linje är att Sverige är utsatt för ett direkt hot mot landets säkerhet och att landet i dagsläget inte förmår skydda sig mot detta hot. Situationen bedöms som allvarlig och regering och riksdag måste vidta åtgärder för att förbättra det svenska skyddet. Dagens Nyheter tar också fasta på det allvarliga i hotbilden men lägger tonvikten på att regeringen, genom att inte ge tillräcklig information till medborgarna, skapar en förtroendekris mellan befolkningen och den politiska ledningen respektive militären. Expressen, delvis i polemik mot Aftonbladet, betonar att Sverige uppenbart har svårt att med tillgängliga resurser skydda sitt territorium men att detta inte får leda till uppgivenhet utan till aktivare försvarsansträngningar. Aftonbladet anser att de avsiktliga kränkningarna av Sveriges gränser utgör ett allvarligt hot, men också att Sverige måste akta sig för att agera överilrat. Regeringen uppmanas använda sig av politiska instrument snarare än förstärkningar av de militära åtgärderna. Arbetet vänder sig i första hand mot vad man anser vara en onyanserad moderat parti- och presskampanj som riskerar rikets säkerhet och landets relationer till främmande makter.

Massmedias framställning av u-båtskränkningarna som ett hot mot Sverige har dominerat rapporteringen under hela 1980-talet. Mot denna bakgrund har det varit av stort intresse att studera vilken inverkan denna rapportering kan tänkas ha på allmänhetens hotbild. I en undersökning genomförd av Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar våren 1984, i direkt anslutning till u-båtsjakten i Karlskrona kärngård visade resultaten bland annat att femtiofyra procent av de tillfrågade i Karlskronaområdet och fyrtiotre procent i riksurvalet inte kände någon oro alls med anledning av de upprepade u-båtskränkningarna. Endast tjugofyra respektive tjugosju procent kände stor eller ganska stor oro. Detta gav oss uppslag till att fråga om hur medborgarna upplevde den aktuella hotsituationen bland annat med avseende på u-båtshotet.

1988 års SOM-undersökning ombads ett representativt urval svenskar markera om de ansåg att u-båtshotet var ett stort hot. Av resultaten i tabell 3 framgår att u-båtshotet även 1988 rankas förhållandevis lågt och uppenbarligen inte uppfattas som något näraliggande.

Tabell 3 Andel svarande som säger sig vara "mycket oroade" av terrorism, militära rustningar, befolkningsökningen i världen, motsättningar mellan rika och fattiga länder, stormaktskrig, respektive u-båtskränkningarna mot Sverige (procent).

	Andel "mycket oroade"
Terrorism	50
Militära rustningar	44
Befolkningsökningen	27
Motsättningar mellan rika och fattiga länder	24
Stormaktskrig	23
U-båtskränkningar	17

Undersökningens resultat visar också att de som uppfattar kränkningarna som ett stort hot oftast anser att massmedierna underskattar deras antal. En analys av sambandet mellan vilken grad av oro de tillfrågade säger sig känna och synen på massmedias rapportering visar att de oroade fördelar sig ungefär lika mellan alternativen att anse rapporteringen som riktig (40%) respektive underskattande (45%). Dessa kombinationer förefaller helt logiska. Detta gäller även konstaterandet att fyrtiotre procent av dem som ej oroar sig anser att massmedierna överdriver antalet kränkningar. Något mer anmärkningsvärt är det att fyrtio procent inom gruppen ej oroade anser att kränkningar förekommer oftare än vad massmedia rapporterar. Dessa personer anser alltså att Sverige är utsatt för u-båtskränkningar i en större eller lika stor omfattning som massmedierna rapporterar men av någon

anledning upplever de inte detta förhållande som oroande. Kan denna inställning ha någon koppling till massmediernas framställning av de aktuella händelserna?

Massmediabilden - överdrifter eller underskattningar?

I debatten om massmediernas behandling av u-båtsincidenter längs Sveriges kuster har ofta framförts kritik mot att de genom sitt sätt att rapportera har skapat en alltför hotfull stämning. SOM-undersökningen 1988 innehöll därför även en fråga där vi bad om en bedömning av massmediernas behandling av u-båtskränkningarna. Anser medborgarna att massmedierna överdriver allvaret i kränkningarna, är de sakliga och balanserade, eller underskattar de allvaret? Svaren på denna fråga fördelar sig med en tredjedel på vart och ett av de tre huvudalternativen (33, 33 respektive 34 procent). Drygt åtta procent av de tillfrågade valde att inte svara.

Män tycker att massmedia överdriver allvaret i något högre utsträckning än kvinnor (tabell 4a). Läger vi in en åldersfaktor visar det sig att det endast inom den yngsta gruppen förekommer någon större skillnad mellan andelen som anser att massmedierna överdriver allvaret och de som anser att allvaret i u-båtskränkningarna underskattas. (tabell 4b)

Tabell 4 Inställning till frågan "Hur skulle du vilja beteckna massmediernas behandling av u-båtskränkningarna?" (procent).

	Kön		Ålder			Parti					Samtliga	
	Män	Kvinnor	Unga	Medel-ålders	Gamla	vpk	s	mp	c	fp		m
Överdriver	36	31	29	36	34	70	42	30	23	24	17	33
Balanserade	31	35	32	30	36	14	32	33	42	41	32	33
Underskattar	33	34	39	34	30	16	26	37	35	35	51	34
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Opinionsbalans						+54	+16	-12	-11	-34	-7	-1

Av tabell 4c framgår att inställningen till massmedias rapportering även i detta fall tydligt följer en vänster-högerdimension. Ju längre till vänster man befinner sig desto vanligare är det att man anser att massmedias rapportering innehåller överdrifter, ju längre till höger desto vanligare är attityden att massmedia underskattar allvaret i u-båtskränkningarna.

Nationalitetsfrågan - det känsligaste ämnet?

Frågan om de kränkande u-båtarnas nationalitet har ända sedan Hårsfjärdenoperationen 1982, trots u-båtsskyddskommissionens utpekande av Sovjetunionen

om ansvarig, varit uppe till ständig debatt. I de flesta fall har Sovjetunionen, mer eller mindre tydligt, kopplats samman även med senare redovisade kränkningar, även polska och västtyska marina enheter har förekommit i rapporterna. I såväl yhetsrapportering som på ledar- och debattsidor har det dominerande perspektivet varit att, även om konkreta bevis saknas, är det mest logiskt och därför mest sannolikt att de aktuella u-båtarna är av sovjetisk nationalitet.

Land de analyserade rikstidningarna intar Svenska Dagbladet den mest markerade ändpunkten i det att man anser det vara klarlagt att det är Sovjetunionen som ligger bakom kränkningarna. I en ledare i december 1987 konstaterade man bl a att U-båtskränkningarna fortsätter. ÖB har i hemliga bilagor till den kränkingsrapport som han presenterade igår redovisat indicier som entydigt utvisar att det är Sovjet som alltfört kränker Sverige. ... Regeringen vägrar att offentligt inför andra länder och inför landets egna medborgare lasta Sovjet för de kränkningar som Sovjet aktivt utför." (SvD 871219) Expressen konstaterar i samband med den skävelsunds-incidenten att "Vad Sverige vill är att Sovjet meddelar att nu skall det vara slut på u-båtskränkningarna. Och att det blir så." (Exp 880630) Man kräver också att myndigheterna skall häva hemligstämpeln på de delar av militärens material som rör nationalitetsbestämningen.

Dagens Nyheter resonerar sig fram till bl a följande konstaterande "Farkosterna måste i så fall ha kommit någonstans ifrån. Inte från månen, knappast från Indien eller Brasilien eller ens från grannen Finland. Återstår bara de två militärblocken, varvid det måste sägas att Warszawapakten (Sovjet) av militärgeografiska skäl har de största förutsättningarna att i vår skärgård genomföra samordnade och ihållande operationer om det är vad vi faktiskt utsätts för." (DN 871219) DNS linje får illustrera ett mellanläge i bedömningarna där det anses vara troligast att u-båtarna är sovjetiska, men där man också nämner det andra militärblockets intressen. Dessutom sätter man ett litet frågetecken för den bild av operationerna som militären presenterar.

Även om Aftonbladet har inslag där Sovjetunionen nämns som trolig bas för de kränkande u-båtarna, understödjer man under senare delen av 1980-talet framförallt regeringens linje, dvs. att man inte utan mycket klara bevis kan anklaga någon enskild nation för kränkningarna. "Att anklaga ett annat land för fientliga handlingar är ett av de allvarligaste steg en regering kan ta i det internationella umgänget. ... Ingenting land som inte har aggressiva avsikter vidtar en sådan åtgärd förrän fientligheten är bevisad bortom varje tvivel." (AB 871219) Arbetet följer i stort samma linje och hävdar att det saknas bevis för att rikta anklagelser mot något enskilt land. I samband med marinchefen Bengt Schubacks uttalande i januari 1989 konstaterade Arbetet bl a "och svenska folket har ännu inte, efter U 137s grundstötning för åtta år sedan, fått sin kunskapsörst stillad i fråga om vilken eller vilka nationer som kränker och kränker, till synes utan slut. Marinchefen är

välkommen tillbaka när han kan visa upp de handfasta bevis han nu saknar." (Arb 890201)

För att söka klarlägga vilken inverkan massmediernas rapportering haft i fråga om människors åsikt om de kränkande u-båtarnas nationalitet bad vi de tillfrågade i SOM-88 svara på frågan om varifrån de tror att u-båtarna kommer. Är det från öst, från väst, eller från både öst och väst? Resultatet, som presenteras i tabell 5, visar att trettiosex procent anser att de kommer från öst, medan motsvarande andel för väst endast är en procent. Den största gruppen, sextio procent, ansåg dock att u-båtarna var av såväl östblocks- som västblocksnationalitet. Tre procent avgav något annat svar. Det kan även här noteras att åtta procent avstod från att besvara frågan.

Tabell 5 Inställning till frågan "Om du anser att det förekommer u-båtskränkningar, varifrån tror de att de kommer?" (procent).

	Kön		Ålder			Utbildningsnivå			Samtliga
	Män	Kvinnor	Unga	Medel- ålders	Gamla	Låg	Medel	Hög	
Från öst (Warszawa- pakten)	39	33	35	39	34	30	39	41	36
Från väst (NATO)	1	2	2	1	2	2	1	1	1
Både från öst och väst	57	62	59	58	61	64	57	55	60
Annat svar	3	3	4	2	3	4	2	3	3
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100

När det gäller skillnader mellan kvinnor och män kan man notera att män i något högre utsträckning än kvinnor är benägna att se en östblocksnationalitet hos u-båtarna. Inga större skillnader förekommer mellan olika åldergrupper, medan utbildningsfaktorn ger till resultat att ju högre utbildning man har desto vanligare är det att man anser att u-båtarna kommer från öst. Det bör dock noteras att alla faktorerna ger samma mönster, dvs att en klar majoritet anser att u-båtarna kommer både från öst och väst.

Som resultaten i tabell 6 visar är det endast bland sympatisörer till moderata samlingspartiet som man finner en majoritet för åsikten att u-båtarna enbart kommer från öst.

Tabell 6 Fördelning av svaren på frågan: "Om du anser att det förkommer u-båtskränkningar, varifrån tror du att de kommer?" efter uttalad partisympati (procent).

	Parti					
	vpk	s	mp	c	fp	m
Från öst	18	26	26	45	44	59
Från väst	2	2	1	1	1	1
Både från öst och väst	77	69	69	52	52	38
Annar svar	3	3	4	2	3	2
Summa procent	100	100	100	100	100	100

Vad betyder då inställningen i nationalitetsfrågan för upplevelsen av u-båtshotet? Svaret är att det är mycket mera vanligt att kränkningarna upplevs som oroande när man anser att de enbart kommer från öst. Inom den grupp som anser att både öst och väst är ansvariga för kränkningarna är det en majoritet som säger sig inte vara oroad.

Främmande u-båtar - ett oskarpt inslag i den svenska hotbilden.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att frågor förknippade med u-båtshotet har tagit en framträdande plats i massmedia under större delen av 1980-talet. Även i den politiska debatten har dessa frågor, åtminstone periodvis, givits en framträdande position, även om man på ledande politiskt håll i många fall velat tona ned den allmänna debatten - av hänsyn till Sveriges förhållande till främmande makt.

Vi har också kunnat konstatera att i det närmaste tre fjärdedelar av de tillfrågade har ansett att massmediernas rapportering på ett korrekt sätt speglar förekomsten av kränkningar alternativt underskattat antalet. Detta betyder att en majoritet av svenska folket anser att Sverige under hela 1980-talet, mer eller mindre regelbundet, har utsatts för denna typ av territoriella kränkningar. I detta sammanhang har vår analys emellertid också visat att u-båtskränkningarna inte upplevs som särskilt hotfulla. Frågan är om denna inställning beror på att man visar ett stoiskt lugn grundat i uppfattningen att u-båtshotet inte primärt riktar sig mot Sverige utan att det är ett exempel på hur spelet mellan de båda militärblocken bedrivs i vår närhet. Eller är det i resignationens perspektiv vi skall se det aktuella attitydmönstret? I de opinionsundersökningar som genomförts av Styrelsen för psykologiskt försvar har tidigare visats att svensken i allmänhet är beredd att med vapen försvara landet, men också att man har en förhållandevis pessimistisk syn på vilken nytta detta kan ha.

Vad vi kan konstatera är att svenska folket uppenbart inte har någon klar bild av u-båtshotet. Detta har med största sannolikhet inte sin huvudsakliga grund i att det sedan hösten 1981 saknats offentligt redovisade konkreta bevis för förekomsten av

kränkande u-båtar. En klar majoritet av svenskarna tror nämligen på uppgifterna om att det förekommit och förekommer främmande u-båtar som kränker svenskt territorium. Oklarheten i hotbilden har med större sannolikhet samband med oklarheten i nationalitetsfrågan. Massmediernas framhållande av Sovjetunionen (Öst, Warszawapakten) som den mest sannolika basen för de kränkande u-båtarna har inte förmått övertyga en majoritet av svenskarna. De har valt den officiella, försiktigare linjen.

Det räcker uppenbarligen inte med att kunna konstatera att hotet existerar. Det krävs också ett entydigt svar på frågan om vilket land det är som svarar för kränkningarna för att hotet skall upplevas som konkret och möjligt att sätta in i ett större mönster. Den enda större grupp svarande som klart har tagit ställning i de avgörande frågorna, och därmed kan följa en bestämd linje i sitt svarande, finner vi bland sympatisörer med moderata samlingspartiet. De anser att antalet kränkningar är underskattade i massmediernas rapportering, u-båtshotet är starkt oroande och det kan knytas till Sovjetunionen (Warszawapakten).

För övriga kan inte u-båtshotet preciseras vare sig till omfattning, inriktning eller styrka. I ett sådant läge, och i skarp konkurrens med en rad andra mycket konkreta hot av olika slag, är det naturligt att u-båtshotet förs åt sidan.

Den dag svenska regeringen är beredd att släppa eventuella bevis i nationalitetsfrågan, eller då militären genom egna insatser kan åstadkomma ovedersägliga bevis, kommer detta troligen att leda till att skärpan snabbt ställs in i denna del av den totala hotbilden och därmed ges u-båtshotet en betydligt mer framträdande roll i den svenska opinionsbildningen i säkerhetspolitiska frågor. Vad detta skulle betyda för Sveriges relationer till omvärlden och för den svenska hotbilden kan inte avgöras här. Behandlingen av frågan illustrerar dock på ett utmärkt sätt den i ett demokratiskt samhälle politiskt känsliga avvägning som den politiska ledningen måste göra mellan att tilfredsställa allmänhetens, ofta genom massmedierna framförda, krav på information och myndigheters behov av att hemlighålla vissa uppgifter "i rikets intresse".

Litteratur

- Johansson, Folke (1984) "*U-båtsjakten i Karlskrona våren 1984*". Rapport 129, Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar, Stockholm.
- Petersson, Olof (1982) "*Väljarna och världspolitik*". Stockholm, Norstedts.
- Stütz, Göran (1988) "*Opinion 88*". Rapport 150, Styrelsen för psykologiskt försvar, Stockholm.
- Törnqvist, Kurt (1983) "*U-båtshotet och svenskopinion*". Rapport 118, Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar, Stockholm.

Örnqvist, Kurt (1984) "*U-båtsjakten i Karlskrona och svensk opinion*". Rapport 124, Beredningsnämnden för psykologiskt försvar, Stockholm.

ressmaterial från UD:s pressbyrå.

EG-FRÅGAN I SVENSK OPINION

Rutger Lindahl och Tiina Nordlöf

Ett centralt mål för vårt politiska system är att medborgarna skall ha möjlighet att påverka politiska beslut. Det betraktas också som önskvärt att så många som möjligt skall delta i den samhällsdebatt som knyts till beslutsprocessen.

För att uppnå ett brett folkligt engagemang krävs att frågor tas upp på den politiska dagordningen och förs ut till debatt av politiska partier och organisationer representerande olika intressen i samhället. Den viktigaste kanalen för att väcka ett intresse och få till stånd en debatt är massmedia. Vi ser dagligen exempel på att denna process äger rum, men kan samtidigt konstatera att det uppenbarligen inte gäller samma förutsättningar för alla frågor.

EG-frågan faller i Sverige huvudsakligen inom det område som lite vitt kan rubriceras 'säkerhetspolitik' och inom vilket den politiska debatten traditionellt har varit föremål för relativt starka restriktioner. Ett huvudskäl till detta förhållande har varit att de säkerhetspolitiska frågorna betraktats som nationens 'ödesfrågor' i och med att de gällt dess självständighet. Inte bara i Sverige utan också i många andra länder har man därför ställt sig frågan om den demokratiska processen kan förväntas fungera på samma sätt inom det utrikespolitiska fältet som inom det inrikespolitiska, eller om utrikesfrågor naturligt skall hållas utanför den allmänna politiska debatten och särbehandlas av mycket begränsad skara beslutsfattare.

Att de utrikespolitiska frågorna har en speciell ställning i det svenska politiska livet visas bl a av att mycket få svenskar anger att partiernas ställningstagande i denna typ av frågor har haft någon betydelse för deras röstande vid riksdagsvalen. Den säkerhetspolitiska debatten har huvudsakligen karaktären av en elitdebatt som är begränsad till ett fåtal fora och som endast engagerar ett fåtal debattdeltagare. Det är i detta perspektiv man bör se de krav som på senaste tiden har höjts för en bredare svensk EG-debatt.

Stort kunskapsbehov

Låt oss först konstatera att det hos svenskar finns uppenbara brister i kunskaperna om den politisk-ekonomiska utvecklingen i Europa efter andra världskriget. Detta som en effekt av att internationella frågor i politiken, massmedierna och inom utbildningsområdet under lång tid främst kom att riktas mot avlägsna områden. Inte minst gäller detta många i de yngre generationerna. För dem har den på 1960-talet startade stora internationaliseringskampanjen inom utbildningsområdet i första hand fokuserats på länder och problem i tredje världen. Först under det senaste

årtiondet har närområdesfrågor, däribland Europa-frågor, åter fått större uppmärksamhet. Kunskaperna om förutsättningarna för och grunderna i det europeiska politiska och ekonomiska samarbetet behöver därför öka. Det skulle ge möjlighet för fler svenskar att sätta in de aktuella Europa-frågorna - inte minst EG-frågan - i ett vidare perspektiv.

Denna artikel utgår från att frågan om Sveriges förhållande till det samarbete som växer fram mellan Europas stater är en betydelsefull framtidsfråga. En översiktlig granskning av hur frågan hittills hanterats av de politiska partierna och i massmedierna visar att den i första hand är en elitfråga. Huvudfrågan i denna artikel är om och hur den skulle kunna bli en fråga för de breda medborgargrupperna i Sverige. I analysen utgår vi från en redovisning av några karakteristiska drag i den aktuella opinionssituationen och jämförelser med förhållanden under den senaste EG-debattperioden, dvs under slutet av 1960- och början av 1970-talet.

Svenskarna visar stort intresse för omvärlden.

Resultat från SOM-undersökningarna vilka sedan 1986 genomförts vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs Universitet, visar att intresset för Sveriges förhållande till omvärlden är förhållandevis högt och stabilt. Ungefär hälften av de tillfrågade säger sig vara mycket eller ganska mycket intresserade av utrikespolitik. Män uppger ett något högre intresse än kvinnor.

För vår analys är det emellertid också betydelsefullt att notera att det angivna intresset kan vara inriktat mot olika delområden inom det säkerhetspolitiska fältet. Resultaten visar att det, förutom ett allmänt intresse för utrikespolitik, finns två huvudprofiler när det gäller intresseinriktningen. En försvars- och handelspolitisk profil som huvudsakligen omfattas av män, medan en andra profil med huvudinriktning mot bistånds- och nedrustningspolitik domineras av kvinnor.

Stabilitet och förändring i EG-opinionen.

När vi nu i Sverige befinner oss i en period som starkt präglas av Europa-frågornas återkomst finns det anledning att uppmärksamma de goda möjligheterna att göra jämförelser med läget vid slutet av den förra EG-debattperioden, dvs 1968-1972. Denna avslutades ju med att den svenska regeringen beslutade sig för att avstå från att ansöka om medlemskap i EG och i stället sluta ett frihandelsavtal.

Vi skall här redovisa några typiska drag för opinionssituationen under slutet av 1960-och början av 1970-talet. De uppgifter som redovisningen bygger på är hämtade från de valundersökningar som vid varje riksdagsval utförs vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg (för 1968 - 1973 och 1988), samt från SOM-undersökningarna åren 1986-1988 och från SIFO's opinionsmätningar i EG-frågan sedan 1967.

Effekter av frihandelsavtalet.

De första resultaten illustrerar den allmänna inställningen till ett svenskt medlemskap. År 1968 är en dryg tredjedel av de tillfrågade positiva till ett svenskt medlemskap i EG (EEC). Attityden i frågan följer tydligt vänster-högerskalan med moderata sympatisörer som de mest positiva och vpk-are som de mest negativa. Tretton procent menar att Sverige skall stå utanför EG. Den höga andelen svarande utan bestämd åsikt är något som är viktigt att notera. Varannan svensk ansåg sig 1968 inte ha någon bestämd åsikt i frågan. Detta trots att den varit aktuell under tio år.

Tabell 1 Åsikt om EEC-anslutning 1968

	Parti					Samtliga
	vpk	s	c	fp	m	
Sverige bör försöka komma med i EEC	11	29	42	52	58	36
Ja, men endast med politiska villkor	0	2	1	3	1	2
Det är bättre om Sverige står utanför EEC	42	17	12	7	3	13
Ingen bestämd åsikt	47	52	45	38	38	49
Summa procent	100	100	100	100	100	100
Antal intervjuade	19	753	235	175	149	1505

Frågans formulering: "Sverige är ju inte med i den sk europeiska gemensamma marknaden, alltså den organisation som brukar kallas EEC.

Tycker Ni att Sverige skall försöka komma med i EEC, eller tycker Ni att det vore bättre om vi stod utanför EEC även i fortsättningen eller har Ni inte någon bestämd åsikt om saken?"

Källa: Pettersson, O. "Väljarna och världspolitiken", Stockholm, 1982.

Vid valet 1970 har opinionsbilden förändrats något, men grundmönstret kvarstår. Den positiva andelen har minskat med ungefär lika mycket som den negativa har ökat. Ett väsentligt tillskott till vår information om opinionsläget ger dock den ökade användningen av svarsalternativet "Ja, men med politiska villkor." Här kommer de neutralitetspolitiska aspekterna in. Inte minst betydelsefullt har frågan om dessa villkor blivit bland sympatisörer till de icke-socialistiska partierna.

Vpk-väljarna har tydligast tagit ställning i frågan. Hos de övriga partiernas väljare är andelen osäkra fortfarande mycket hög. Bland t ex socialdemokraterna nästan femtio procent.

Tabell 2 Åsikt om svensk EEC-anslutning 1970.

	Parti					Samtliga
	vpk	s	c	fp	m	
Sverige bör försöka komma med i EEC	12	25	32	42	48	30
Ja, men endast med politiska villkor	2	7	6	9	9	6
Det är bättre om Sverige står utanför EEC	72	20	19	10	8	20
Ingen bestämd åsikt	12	48	43	39	35	44
Summa procent	100	100	100	100	100	100
Antal intervjuade	57	568	290	160	101	1358

Frågans formulering: se tabell 1.

Källa: Petersson, O. "Väljarna och världspolitiken", Stockholm, 1982.

Vid den mätning som gjordes i samband med 1973 års val har frågan om medlemskap avgjorts. Opinionsbilden från 1973 visar på ett tydligt genomslag för bedömningen att frihandelsavtalet var en bra lösning på problemet från svensk sida. Om detta är ett resultat av ett självständigt övervägande eller enbart ett accepterande av den officiella linjen är svårt att avgöra. Det är endast bland moderater som åsikten att Sverige bör ansluta sig närmare till EG lever kvar på ungefär samma nivå som vid de tidigare undersökningstillfällena.

Tabell 3 Åsikt om svensk EG-anslutning 1973.

	Parti					Samtliga
	vpk	s	c	fp	m	
Sverige bör försöka komma med i EG	4	5	14	20	45	13
Ja, men endast med politiska villkor	40	56	41	35	25	44
Det är bättre om Sverige står utanför EG	36	6	5	4	2	6
Ingen bestämd åsikt	20	33	40	41	28	37
Summa procent	100	100	100	100	100	100
Antal intervjuade	93	989	568	178	266	2426

Frågans formulering: "Sverige slöt för drygt ett år sedan ett handelsavtal med Europeiska Gemenskapen, eller EEC, som det kallades tidigare. En del anser att vi skulle anslutit oss ännu närmare till EG, en del tycker att avtalet är bra som det är, medan andra tycker att det vore bättre om Sverige minskade sitt samarbete med EG. Andra återigen har ingen bestämd åsikt om saken. Vad anser Ni om saken?"

Källa: Petersson, O. "Väljarna och världspolitiken", Stockholm, 1982.

"Europa-frågornas" återkomst.

Till skillnad från i Norge och Danmark hade vi i Sverige inte någon folkomröstning i EG-frågan. Säkerligen var det många människor i Sverige som önskade att frågan om vårt lands relation till EG skulle vara löst i och med beslutet om att avstå från medlemskap och satsningen på ett omfattande frihandelsavtal. Debatten om våra EG-relationer dog också ut ganska snabbt. Europa-frågor förekom endast sporadiskt i den svenska politiska debatten och nyhetsutbudet under slutet av 1970- och början av 1980-talet.

Intresset för och de allmänna kunskaperna om Europa-samarbetet, sjönk i takt med att frågan förlorade sin position i den allmänna politiska debatten. Greklands medlemskap 1981, frihandelsavtalets fullbordande och Luxembourgs överenskommelsen 1984 gav enstaka nedslag i svenska massmedia. Den kris-präglade nyhetsrapporteringen från de olika delarna av Europa-samarbetet (stagnation på det teknologiska utvecklingsområdet, ökande arbetslöshet, kris i jordbrukspolitiken mm inom EG och krisdrabbat samarbete även inom NATO, SEV och WP) och avsaknaden av en politisk debatt kring Europa-frågorna ledde naturligt till att väljarna bedömde den rådande situationen för Sveriges del som tillfredsställande och såg alltmer negativt på ett ytterligare närmande till EG. (Jfr SIFO's opinionsmätningar från slutet av 1970- och början av 1980-talet; figur 1).

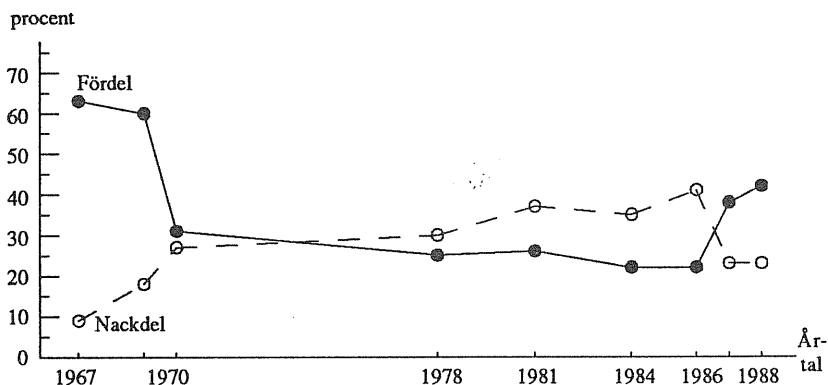
År 1985 kom så EG's stora satsning på "1992", följd av "Enhetsakten". Svenska massmedia fylldes av rapporter om den stora nysatsningen och de problem denna kunde föra med sig för Sverige och de andra Efta-länderna. För många svenskar kom detta nog som något av en chock. Var inte frågan avgjord? Skulle vi nu ändå behöva ta ställning och åter behöva utsätta vår neutralitetspolitiska linje för såväl intern som extern granskning?

Blotta faktum att frågan fick kraftigt ökat utrymme i massmediarapporteringen och att regerings- och oppositionsföreträdare uttalade sig i frågan påverkade uppenbart opinionen. Den markerade brytningen från en negativ till en positiv opinionstrend när det gäller svenskt medlemskap är direkt avläsbar efter 1986 då EG lanserade sitt program för revitalisering av samarbetet och inriktningen på genomförandet av den inre marknaden 1992.

Massmedia ägnade Europa-frågor allt större utrymme. Politiker och näringslivsföreträdare, liksom fackliga representanter och forskare drogs mer eller mindre motvilligt in i en debatt om Sveriges framtida relation till övriga Europa. För en stor del av Sveriges befolkning blev troligen denna snabbt uppblussade debatt svårbegriplig. Man saknade tillräckliga kunskaper för att sätta in frågorna i sitt sammanhang och var oförberedd på att ta ställning till de alternativ som fördes fram. De politiska partierna var emellertid i det läget inte tillräckligt förberedda på att föra ut frågan till en mer omfattande politisk debatt. Riksdagsbeslutet 1988 manifesterade den traditionella svenska strävan att i säkerhetspolitiska frågor av stor

Figur 1 EG-opinionen enligt SIFO 1967-1988 (procent).

Fråga: "Tror Du att det skulle vara till fördel eller nackdel för oss om Sverige blev fullvärdig medlem i EG?"

Källa: SIFO Opinion

betydelse undvika att visa inre oenighet inför omvärlden. Samtidigt betydde det emellertid en ytterligare krympning av debattutrymmet.

Ökad andel positiva till ett svenskt EG-medlemskap.

I stort sett alla opinionsmätningar under de senaste två-tre åren visar en svag men tydlig ökning av andelen som är positiva till ett svenskt medlemskap i EG. I SOM-mätningen 1988 visar det sig att svenskarna delar upp sig i tre likstora delar. En tredjedel är positiv, en tredjedel är negativ och en tredjedel är osäkra när det gäller att ta ställning till frågan om ett svenskt medlemskap i EG.

Jämför man resultaten med dem som erhållits i andra undersökningar kan man notera betydelsen av den relativt starka restriktion vi infört i vår frågeställning - "även om det betyder minskad politisk självständighet." Utesluts denna restriktion, vilket Statsvetenskapliga institutionens valforskningsprogram och SIFO gjort, ökar andelen positiva till en svensk EG-anslutning. I 1988 års valundersökning bad man om en reaktion på påståendet att Sverige bör söka medlemskap i EG. Fyrtionio procent ställde sig positiva. På SIFOs direkta fråga om man tycker att Sverige bör ansöka om medlemskap i EG svarade 1988 fyrtioåtta procent ja.

Tabell 4 Inställning till påståendet "Sverige bör ansöka om medlemskap i EG även om det betyder minskad politisk självständighet" (procent).

	1987	1988
Bra förslag	20	31
Varken bra eller dåligt förslag	32	31
Dåligt förslag	45	32
Ej svar	3	6
Summa procent	100	100

Starkt samband mellan partisympati och attityd till EG-medlemskap.

Opinionsmönstret i EG-frågan visar ett starkt samband med partisympati. För de allra flesta politiska frågor gäller att partisympati är den starkaste åsiktsstrukturerande faktorn. Attityden till om Sverige skall bli medlem i EG är inte något undantag från denna regel. Mönstret visas i tabell 5.

Tabell 5 Andel positiva till ett svenskt medlemskap i EG efter parti 1968-1988 (procent).

Parti	1968	1970	1973	1987	1988
vpk	11	12	4	5	17
s	29	25	5	14	22
c	42	32	14	16	29
fp	52	42	20	27	44
m	58	48	45	43	65
mp	-	-	-	14	16

Källa: Valundersökningarna 1968-1973 och SOM-undersökningarna 1987-1988.

Män mer positiva till EG-medlemskap än kvinnor.

Vi har tidigare redogjort för undersökningsresultat som visar på att män uppger ett högre intresse än kvinnor bl a för handelspolitik. När vi bryter ner de svar vi fått på några olika bakgrundsfaktorer finner vi foljdriktigt att män är mer positiva till ett svenskt EG-medlemskap än kvinnor. 1988 är dock differensen endast tio procentenheter (38 respektive 28 procent positiva). Mycket tyder på att kvinnor visar ett ökat intresse för denna typ av politiska frågor och därmed flyttar sig från kategorin "obestämd" eller "vet ej" till ett ställningstagande för eller emot. Denna förändring inom den kvinnliga delen av väljarkåren kan inte bara betyda en förskjutning i attitydmönstret utan också innebära andra krav på vilka frågeområden som ställs i centrum för den politiska debatten.

Tabell 6 Andel positiva till ett svenskt medlemskap i EG efter kön 1968-1988.

Kön	1968	1970	1973	1987	1988
Män	52	45	20	25	38
Kvinnor	25	23	8	17	28

Källa: Valundersökningarna 1968-1973 och SOM-undersökningarna 1987-1988.

Ingen skillnad i attitydmönster mellan olika åldergrupper.

När vi ser till hur opinionsbilden ser ut för olika åldergrupper finner vi att de största förändringarna ägt rum inom den yngsta åldergruppen, dvs. bland dem som är under trettio år. Mellan 1987 och 1988 ökade andelen inom denna grupp som är för ett svenskt medlemskap med sexton procentenheter från nitton till trettiofem. 1988 visar det sig att det inte är någon större skillnad mellan de olika åldergrupperna. Cirka en tredjedel i samtliga åldergrupper säger sig vara för medlemskap.

Det kan i detta sammanhang vara intressant att notera, med reservation för att vi inte har paneldata, att den minst positiva gruppen under 1960-talet - de över 50 år - vid 1980-talets slut har ersatts av de som under 60-talet var medelålders och förhållandevis positiva till EG-medlemskap.

Tabell 7 Andel positiva till ett svenska medlemskap i EG efter ålder 1968-1988.

Ålder	1968	1970	1973	1987	1988
Unga	48	39	15	19	35
Medelålders	42	40	19	20	31
Gamla	34	28	11	24	35

Källa: Valundersökningarna 1968-1973 och SOM-undersökningarna 1987-1988.

EG-anhängare och EG-motståndare.

När det gäller opinionsläget i EG-frågan har vi funnit det vara av intresse att närmare studera vilka det är som uttrycker störst entusiasm för respektive motstånd mot en svensk anslutning till EG. Resultaten i tabell 8 tyder på att gruppen "mest positiva till EG" innehåller en förhållandevis stor andel äldre män med hög utbildningsnivå och yrkesposition. Den EG-negativa gruppen innehåller å sin sida lika stor andel kvinnor som män, något fler yngre än äldre och en relativt stor andel högtbildade.

När det gäller resultaten för olika yrkesgrupper kan man notera att motståndet är starkast hos jordbrukare, studerande och tjänstemän i låg eller mellanställning. Den yrkesgrupp som är minst representerad både bland anhängare och bland mot-

stående är den stora gruppen arbetare. Här är det i stället osäkerhet som dominerar åsiktsmönstret.

Tabell 8 EG-medlemskapets främsta anhängare och främsta motståndare 1988 (procent).

Inställning till förslaget: "Sverige bör ansöka om medlemskap i EG även om det betyder minskad politisk självständighet."

	Mycket bra	Mycket dåligt
Kön		
Män	17	15
Kvinnor	11	16
Ålder		
Unga	13	17
Medelålders	13	15
Gamla	15	14
Utbildning		
Låg	12	15
Medelålders	15	15
Hög	19	18
Yrke		
Industriarbetare	8	10
Övrig arbetare	11	16
Lägre tjänsteman	10	17
Mellan tjänsteman	13	19
Hög tjänsteman	23	12
Småföretagare	25	17
Jordbrukare	10	19
Studerande	13	18

Källa: 1988 års SOM-undersökning. Endast extremgrupperna "mycket bra" och "mycket dåligt" redovisas.

Från en rad andra undersökningar vet vi att det ofta kan konstateras ett samband mellan yrkesposition och åsikter i samhällsfrågor. EG-frågan visar sig följa samma mönster. Ju högre yrkesposition desto större sannolikhet för en positiv inställning till svenskt EG-medlemskap. Naturligtvis är sambandet mer komplicerat än så eftersom yrkesposition oftast är kopplad till utbildningsnivå och i de flesta fall också till politiskt intresse och konsumtion av utrikesnyheter.

Stor osäkerhet.

Ett anmärkningsvärt drag i de resultat som hittills redovisats från de undersökningar som gjorts kring EG-problematiken är den stora osäkerhet som finns bland svenska folket. I slutet av 1960-talet, efter tio års debatt i frågan, uppgav en tredjedel av männen och två tredjedelar av kvinnorna att de inte hade någon åsikt i frågan om Sveriges relationer till EG. Fram till våra dagar kan vi notera att andelen osäkra har minskat något, framförallt bland kvinnorna, men att det fortfarande är en dryg tredjedel som inte anser sig kunna ta ställning. I de två senaste SOM-mätningarna under 1980-talet har differensen mellan kvinnor och män minskat.

Under 1960- och 70-talet var det de äldsta som visade störst osäkerhet och de yngsta minst. I slutet av 1980-talet är förhållandena de omvända. Andelen osäkra ligger dock fortfarande på en anmärkningsvärt hög nivå.

Ser vi till de partipolitiska grupperna visar resultaten att vpk-are och moderater är tydligast i sina ställningstaganden mot respektive för medlemskap i EG. Som framgår av tabell 9 ligger motsvarande andelar för övriga partiers sympatisörer väsentligt högre, t ex trettiosex procent osäkra inom den socialdemokratiska gruppen och fyrtioen inom den centerpartistiska.

Tabell 9 Andelen "ingen bestämd åsikt (1968-73) respektive "varken bra eller dåligt förslag" (1987-88) i medlemskapsfrågan efter kön, ålder och partiståndpunkt.

	1968	1970	1973	1987	1988
Kön					
Män	33	32	20	28	30
Kvinnor	61	56	45	38	37
Ålder					
Unga	38	38	32	40	39
Medelålders	46	44	30	30	28
Gamla	49	47	31	31	24
Parti					
vpk	47	12	20	23	17
s	52	48	33	32	36
c	45	43	40	36	41
fp	38	39	41	34	34
m	38	35	28	30	22
mp	-	-	-	35	33

Källa: Valundersökningarna 1968-1973 och SOM-undersökningarna 1987-88.

Oklarhet ger stöd för partilinjen i EG-frågan.

avslutningsvis kan konstateras att opinionsbildningen i EG-frågan fortfarande finner sig i ett inledningsskede. Den rörlighet i opinionen som framgår av en rad aktuella undersökningsresultat visar på behovet av att EG-frågan lyfts fram i den politiska debatten. Medborgarnas osäkerhet om de olika alternativen och deras effekter för Sverige på kort och lång sikt är uppenbar. För att få en bild av hur väljarna skulle ställa sig till de politiska partierna om de endast hade ett politikområde att basera sitt omdöme på tillfrågades de om vilka politiska partier som "för en bra politik" inom ett urval områden. Det svarsmönster som erhöles redovisas i tabell 10.

Uppenbart av dessa resultat är att när partier väljer att profilera sig inom ett eller flera områden uppfattar väljarna detta och många av dem tar ställning på ett sådant sätt att svarsmönstret avviker från valresultatet. Biståndspolitik och försvarspolitik är två sådana kända områden. Resultaten på EG-frågan visar upp ett mönster som för de flesta partier ligger mycket nära 1988 års valresultat. Endast för moderata samlingspartiet föreligger en viss övervikt i förhållande till valresultatet. En tolkning av detta resultat är att partiernas linje i EG-frågan ännu är så allmänt formulerad eller uppfattas som så oklar att både anhängare och motståndare till ett svenskt medlemskap i EG kan anse sig ha stöd för sin åsikt hos det parti man röstat på i riksdagsvalet.

Tabell 10 Partiernas profilfrågor: Parti med "bra politik" inom tre olika områden. Andel omnämmanden.

parti	Bistandsfrågor	Försvarsfrågor	EG-frågan	Valresultat 1988
SP	11	7	6	5,8
M	40	35	43	43,2
S	11	11	10	11,3
D	21	10	14	12,2
L	14	33	24	18,3
ÖP	3	4	3	5,5
Samtliga	100	100	100	96,3*

* Inkluderar också 2,9% och övriga partier 0,8%

Källa: 1988 års SOM-studie.

Skulle en ökad partipolitisk debattaktivitet betyda?

Vi konstaterade tidigare att attityden till svenskt medlemskap är tydligt kopplad till uttalad partisympati. Detta konstaterande kan naturligtvis verka lugnande för långa partiledningar. Men när vi samtidigt vet att resultatet till stor del kan bero

på väljarnas osäkerhet, som i sin tur grundas i bristande kunskap, oklarhet över de olika alternativens konsekvenser och inte minst över flera av de stora partiernas inställning i frågan, finns det anledning att varna för en övertro på att det aktuella attitydmönstret är tillfredsställande förankrat hos väljarna.

I dagsläget finns det inom samtliga partier såväl anhängare av som motståndare till ett svenskt medlemskap i EG. Vi har också visat att det finns en stor grupp osäkra väljare. De resultat som erhållits i undersökningar under slutet av 1980-talet kan i ett längre perspektiv visa sig endast vara förankrade i mycket ytliga och därmed lätttrögliga attityder.

För att åstadkomma en bättre förankring behöver kunskaperna om Europa-samarbetets villkor och konsekvenser förbättras. Det räcker emellertid inte att det produceras studiematerial och broschyrer eller att massmedierna och den högre utbildningen ägnar frågorna större utrymme. Dessa satsningar måste kompletteras med att frågan förs upp på den aktuella partipolitiska dagordningen. Först då kommer väljarna, enligt svensk tradition, att betrakta frågan som så betydelsefull att de finner det lönt att ägna tid och kraft åt att tränga djupare in i den och därmed göra den till en mer allmän medborgarfråga.

Risken är dock uppenbar att man inom flera av de politiska partierna ser frågan om Sveriges framtida förhållande till Europa-samarbetet som så komplicerad och riskfylld för den egna partisammanhållningen att man i det längsta söker undvika att föra fram den i den aktuella politiska debatten. Om så sker hamnar vi i ett läge där det uppstår en allt tydligare obalans mellan den politisk-ekonomiska verkligheten och den politiska debatten i Sverige. Detta skulle vara otillfredsställande sett utifrån de krav som kan ställas på en väl fungerande demokrati.

Det vore olyckligt om medborgarnas intresse för och vilja till engagemang i utrikespolitiska frågor underskattas. Hanteringen av Europa-frågorna och inte minst bland dem frågan om Sveriges framtida förhållande till EG kan under 1990-talet bli en god värdeämätare på hur väl vårt demokratiska system fungerar i utrikespolitiska frågor.

Litteratur

- Holmberg, Sören; Gilljam, Mikael (1987) *Väljare och val i Sverige*. Stockholm, Bonniers.
- Lindahl, Rutger; Nordlöf, Tiina (1988) Intresseprofiler och hotdimensioner inom det säkerhetspolitiska området. I Lindahl, R. och Lindgren, K. *Fred och förtroende* NORDSAM, Stockholm.
- Petersson, Olof (1982) *Väljarna och världspolitiken*. Stockholm, Norstedts.
- SIFO *Opinioner och trender 1987-1989*.

- alen, H.; Elklit, J.; Tonsgaard, O. (1975) *Economic Conflicts and Orientations towards Europe in Denmark and Norway*. Paper presented at the ECPR Joint Sessions of Workshops, London 1975.
- iklund, D. (1989) *Neutralitetsdebatten*. Stockholm, Norstedts.

11
12

PALESTINAFRÅGAN OCH DEN SVENSKA FOLKOPINIONEN

Ulf Bjereld

Så utrikespolitiska frågor i modern tid har engagerat och splittrat den svenska opinionen i så stor utsträckning som Palestinakonflikten. Sedan slutet av 1960-talet har den aktiverade opinionen tagit sig uttryck på ett flertal olika sätt. I riksdagen debatteras frågan årligen, med motsättningar såväl inom som mellan de politiska partierna. Tidningarnas debattsidor publicerar regelbundet artiklar i ämnet. TV- och radioinslag om konflikten anmäls ofta för radionämnden. Den svenska opinionen i frågan har fram till mitten av 1980-talet tveklöst kunnat beskrivas som mycket polariserad, starkt för eller mot Israel och PLO, med välorganiseradehängargrupper på respektive sida.

Orsakerna till att just Palestinakonflikten engagerat och fortfarande engagerar ånsorna hos så många är flera. Nämnas kan den gamla religiösa anknytningen till Israel/Palestina, nazisternas utplåning av ca 6 miljoner judar under andra världskriget samt även de fasta banden mellan svensk och israelisk socialdemokrati under den judiska statens uppbyggnadsperiod på 1950-talet.

Länge präglades den svenska opinionen av ett starkt stöd åt Israel. Fram till oktoberkriget 1973 var riksdagspartierna (frånsett vpk) nära nog eniga i sin upplutning bakom den judiska staten. Så beskrev t ex folkpartiet kärnan i konflikten som att "... arabstaternas vägran att erkänna Israel som stat är en grundläggande orsak till striderna. Därtill kommer den förintelsekampanj, som bedrivs i en del arabstater gentemot Israel."¹

Även socialdemokratin stod oreserverat på Israels sida. Junikriget 1967 kommenterades t ex av Stockholms Arbetarekommuns representantskap enligt följande: "Under snart 20 år har världen med beundran följt det storartade uppbyggvarsarbetet i Israel. Inte minst den internationella arbetarrörelsen har på nära håll sett med vilka offer och med vilken entusiasm och skaparkraft ett modernt demokratiskt välfärdssamhälle har byggts upp under ledning av den israeliska socialdemokratin och fackföreningsrörelsen i den demokratiska socialismens anda. Förföljda judiska flyktningar från hela världen, från öst och väst, från Europa, Afrika, Asien har där funnit ett hem. Nu kämpar Israels folk ånyo en kamp, inte bara för frihet och oberoende utan för hela sin existens."

¹ Folkpartiets inledare Olle Dahlén i Första Kammarans allmänpolitiska debatt den 29 oktober 1969.

Massmedias bild av Israel var likaså mycket positiv. TV-tablå från den 2 maj 1968 utgör ett illustrativt exempel på den tidsanda och det stämningsläge som rådde efter junikriget. Televisionen ägnade då en temakväll åt Israel med anledning av dess 20-årsjubileum som självständig stat:

- 19.35 "Att skapa tradition" Ett reportage om folkmusik och dans i Israel
- 20.00 "Lejonets son" Ben Gurion berättar sin och Israels historia
- 20.45 "Ester och Abi Ofarim" Israeliskt artistpar underhåller
- 21.00 "Panorama" Freden som inte kom. Henry Christensson och Ilgars Linde
- 21.50 "Nyheter"

Från början av 1970-talet och framåt går det dock att finna en förändring i såväl de politiska partiernas som massmedias syn på staten Israel och Palestinakonflikten. Dels ökar kritiken mot Israels utrikespolitiska agerande, främst på de arabiska områden som erövrades under junikriget 1967. Dels upphör partierna och massmedia med att beskriva konflikten som stående mellan Israel och de arabiska staterna. I stället lyfts det palestinska folket och PLO fram som konfliktens tillsammans med Israel viktigaste aktörer. Palestinierna hade hittills betraktats endast som ett flyktingproblem. Nu tillerkänns de status av folk med legitima nationella rättigheter.

Medierapporteringen från Israels 40-årsjubileum våren 1988 kan jämföras med den TV-tablå från 20-årsjubiléet som redovisades ovan. 1988 dominerades nyhetssändningarna av rapporter om israeliskt våld mot civila palestinier samt om Sten Anderssons avhopp som talare på de israeliska jubileumsfestligheterna i Stockholm.²

---

2 Sten Andersson motiverade avhoppet med att han ansåg sig tvungen att framföra kritik mot Israel i sitt anförande och då vore en jubileumstillställning ett olämpligt tillfälle. Denna inställning påverkades främst av Israels vägran att ta avstånd från mordet på PLO-ledaren Abu Jihad i Tunis i början av april.

Hur har då svenska folkets åsikter - här kallat folkopinionen - i frågan utvecklats över tid? Finns det en förändring i ställningstagandet motsvarande den hos massmedia och de politiska partierna?

I tabell 1 nedan redovisas resultaten från fyra olika undersökningstillfällen, 1969, 1973, 1986 och 1988. Frågeformuleringarna har varit likalydande vid varje mätning. 1969 och 1973 års undersökningar utfördes av dåvarande Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar (nuvarande Styrelsen för psykologiskt försvar).³ 1986 och 1988 års undersökningar utgörs av SOM-enkät 86 och SOM-enkät 88. Vid de två första mätillfällena frågades också om inställningen till arabstaternas agerande. 1986 och 1988 bedömdes inte längre arabstaterna utgöra ett så homogent block att frågan var rimlig. Därför frågades vid dessa tillfällen endast om inställningen till Israel och PLO.⁴

Tabell 1 Inställning till Israel, Al Fatah/PLO:s och arabstaternas agerande 1969, 1973, 1986 och 1988 (procent).

	Israel				Al Fatah/PLO				Arabstaterna			
	1969	1973	1986	1988	1969	1973	1986	1988	1969	1973	1986	1988
Gillar	33	49	20	9	5	5	8	13	7	14	-	-
Ogillar	35	35	69	77	48	74	79	72	59	72	-	-
Vet ej	32	16	11	14	47	21	13	15	34	14	-	-
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100		

Frågor: 1. Gillar eller ogillar Du Israels uppträdande i Mellanösternkrisen?
 2. Gillar eller ogillar Du arabstaternas uppträdande i Mellanösternkrisen?
 3. Gillar eller ogillar Du Al Fatah och liknande palestinaorganisationers (1969 och 1973)/den palestinska organisationen PLO:s (1986 och 1988) uppträdande i Mellanösternkrisen?

Anm: Frågorna har fyra svarsalternativ: gillar helt, gillar delvis, ogillar delvis, ogillar helt. I tabellen har svarskategorierna gillar helt och gillar delvis slagits samman till *gillar* och kategorierna ogillar helt och ogillar delvis har slagits samman till *ogillar*.

3 Resultaten finns i detalj redovisade i Törnqvist (1970; 1974).

4 Beredskapsnämndens mätning i september 1969 utfördes i form av en telefon-intervjuundersökning i samarbete med Sveriges Radios avdelning för Publik- och Programforskning (PUB). Populationen omfattade landets befolkning i åldrarna 15-80 år och ett obundet slumpmässigt urval om 1 354 individer drogs. Beredskapsnämndens mätning i november-december 1973 genomfördes i form av en intervjuundersökning i samarbete med Sifo, där frågan ingick i institutets veckobussar. Populationen omfattade landets befolkning i åldrarna 18-75 år. Antalet insamlade intervjuer uppgick till 1127.

Sympatierna för Israels agerande har rasat i den svenska folkopinionen sedan början av 1970-talet. 1973 uttryckte 49 procent av de tillfrågade sitt gillande av Israels agerande. 1986 hade siffran sjunkit till 20 procent och 1988 var den så låg som 9 procent. Parallellt med detta har andelen som uttrycker sitt ogillande av Israels agerande stigit från 35 procent 1969 och 1973 till 69 procent 1986 och 77 procent 1988.

PLO har aldrig haft någon stark ställning i den svenska folkopinionen. Trenden är dock svagt uppåtgående. Från att endast 5 procent uttryckte gillande 1969 och 1973 steg siffran till 8 procent 1986 och 13 procent 1988. Likaså har andelen som ogillat PLO:s agerande sjunkit något från 74 procent 1973 och 79 procent 1986 till 72 procent 1988. (Den relativt "låga" andelen som uttryckte ogillande av Al Fatahs agerande 1969 - 48 procent - motsvaras av en hög andel vet ej-svar och är sannolikt ett tecken på att Al Fatah ännu 1969 var en i Sverige relativt okänd organisation.)

PLO har således nu för första gången en starkare ställning än Israel i den svenska folkopinionen!

Av tabell 1 framgår också att PLO trots allt inte vunnit det stöd som Israel förlorat i opinionen. Båda parterna är i stället relativt impopulära. Viktigt att komma ihåg är att frågorna gällt inställningen till Israels och PLO:s *agerande*, inte vilken part som har *mest rätt* i konflikten. Likaså täcker undersökningarna inte in sympatierna för t ex det palestinska folket.

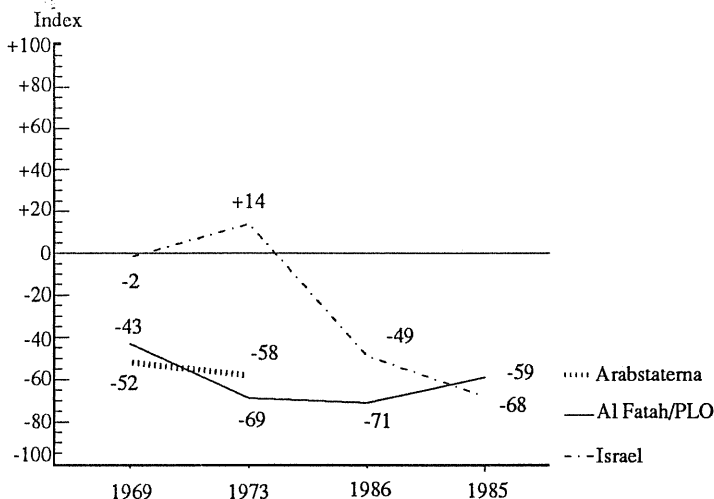
SOM-enkät 88 genomfördes i huvudsak under november månad 1988, det vill säga i samband med det palestinska nationalrådets möte i Alger där den palestinska statsbildningen utropades och Israel indirekt erkändes, men *före* Arafats FN-tal och påföljande presskonferens den 13 december 1988. Presskonferensen resulterade i upprättandet av en dialog mellan PLO och USA och positiva omdömen om PLO i bland annat den svenska pressen. Denna för PLO positiva händelseutveckling ger anledning att tro att organisationens ställning i den svenska folkopinionen ytterligare stärkts något sedan dess.

För Israels del inleds den kraftiga tillbakagången i opinionen redan före 1986, förmodligen i samband med Beginregeringens tillträde och den utvidgade bosättningspolitiken. Nedgången fortsätter även efter 1986 i takt med Israels hårdföra bemötande av den palestinska intifadan.

Israels ras och PLO:s förstärkta ställning i den svenska folkopinionen illustreras i figur 1 nedan.

Opinionsförskjutningen till Israels nackdel motsvaras av en förändring i Sveriges officiella ställningstaganden i Palestinafrågan. Fram till oktoberkriget 1973 beskrivs konflikten som stående mellan Israel och de arabiska staterna, medan palestinerna endast betraktades ur ett flyktningperspektiv. Mellan åren 1974 och 1976 förskjuts den svenska politiken i pro-palestinsk riktning. Palestinierna

Figur 1 Inställning till Israels, Al Fatah/PLO:s och arabstaternas agerande 1969, 1973, 1986 och 1988 (index).

Anm: Figuren är beräknad efter ett enkelt balansmått enligt principen andel som gillar partens uppträdande minus andel som ogillar partens uppträdande. Värdena kan därmed variera mellan +100 (alla gillar) och -100 (alla ogillar).

tillerkänns status av folk med legitima nationella rättigheter, inklusive rätten till statsbildning samt som en med Israel likaberättigad part i konflikten. PLO börjar betecknas som det palestinska folkets mest auktoritativa talesman. Kritiken mot Israels utrikespolitiska agerande tilltar.⁵

Frågorna i SOM-enkät 86 och SOM-enkät 88 om inställningen i Palestinafrågan utgjorde ett led i en större undersökning om huruvida den förändrade svenska Mellanösternpolitiken kunde ses som en följd av förändringar i opinionen.⁶ Så var dock inte fallet. Som framgick av resultaten var Israels ställning i den svenska folkopinionen starkare än vid något annat mättillfälle vid tidpunkten för den svenska politikförändringen. Att de svenska utrikespolitiska beslutsfattarna trots detta valde att närma sig de palestinska ståndpunkterna överensstämmer med tesen att folkopinionen sällan är av betydelse för staters ställningstagande och agerande i internationella frågor. Detta har i sin tur flera orsaker. Väljarstudier har t ex visat att utrikespolitiska frågor mycket sällan är avgörande när väljarna bestämmer sig

5 Sveriges Mellanösternpolitik under efterkrigstiden finns redovisad i Bjereld (1989).

6 Ibid kapitel 6.

för vilket parti de skall rösta på. Av den anledningen kan politikerna känna sig "friare" gentemot folkopinionen än när det gäller många inrikespolitiska frågor.⁷ Utrikespolitiska frågor sägs ibland också ha större dignitet än inrikespolitiska då det i sista hand är statens suveränitet eller fysiska existens som sätts på spel. Den internationella diplomatin präglas också av en sådan sekretess och hemlighetsfullhet att folkopinionen tenderar att hamna i bakgrunden.⁸

Folkopinionens inflytande i utrikespolitiska frågor betingas också av hur åsikterna är fördelade i olika befolkningsgrupper. För regeringspartiet kan det t ex vara av intresse hur de egna väljarnas åsikter ser ut i förhållande till andra partiers väljare. I tabell 2 visas hur inställningen till Israel och PLO är fördelad med avseende på partisympati. (1969 frågades inte om partisympati och det går därför inte att jämföra med detta år.)

Tabell 2 Partisympati och inställning till Israels och Al Fatah (1973)/PLO:s (1986, 1988) agerande.

Israel	1973			1986			1988		
	gillar	ogillar	diff	gillar	ogillar	diff	gillar	ogillar	diff
vpk	22	60	-38	6	94	-88	2	96	-94
s	44	42	+2	13	77	-64	6	81	-75
c	56	31	+25	28	68	-40	14	76	-62
fp	55	32	+23	27	63	-36	13	76	-63
m	72	18	+54	34	60	-26	18	75	-57
kds	-	-	-	53	27	+26	14	82	-68
mp	-	-	-	10	80	-70	5	84	-79

PLO	1973			1986			1988		
	gillar	ogillar	diff	gillar	ogillar	diff	gillar	ogillar	diff
vpk	25	58	-33	40	60	-20	41	56	-15
s	4	77	-73	8	80	-72	13	72	-59
c	3	71	-68	8	85	-77	5	82	-77
fp	0	83	-83	5	84	-79	10	80	-70
m	5	83	-78	4	89	-85	13	79	-66
kds	-	-	-	7	84	-77	8	88	-80
mp	-	-	-	14	74	-60	20	67	-47

7 Se t ex Holmberg och Gilljam (1987) s 37ff samt även Petersson (1982) s 51.

8 Om demokrati- och representativitetsproblem vid utrikespolitiskt beslutsfattande, se Goldman et al (1986).

Svenska folkets inställning till Israels agerande följer väl vänster-högerdimensionen. Närheten mellan socialdemokratiska och borgerliga partisympatisörer är dock klart större än närheten mellan socialdemokratiska och kommunistiska partisympatisörer.

Israel har över tid kraftigt förlorat stöd från samtliga partiers sympatisörer. Åsiktsskillnaderna i folkopinionen har genom detta jämnats ut kring en mer kritisk Israelsyn. Största förlusterna för sympatierna för Israel återfinns hos moderata samlingspartiet, där andelen som uttryckte gillande över Israels agerande 1973 var hela 72 procent, mot 34 procent 1986 och endast 18 procent 1988. Minsta förändringen återfinns hos vpk, beroende på att partiets sympatisörer redan 1973 hade en kritisk inställning till Israel. Värde att uppmärksamma är också kds-sympatisörernas åsiktsförändring mellan 1986 och 1988. Andelen som uttryckte gillande över Israels agerande sjönk under dessa år från 53 procent 1986 till 14 procent 1988 medan andelen som ogillade Israels agerande steg från 27 procent till 82 procent!⁹

När det gäller synen på PLO är skillnaden mellan socialdemokratiska och borgerliga partisympatisörer mycket liten vid samtliga mättillfällen. Det rör sig också om små åsiktsförändringar över tid för samtliga tre partier.

Vi skall nu se vilka åsiktsskillnader i frågan som föreligger mellan kvinnor och män.

Tabell 3 Kön och inställning till Israels och Al Fatah (1973)/PLO:s (1986, 1988) agerande.

Israel	1973			1986			1988		
	gillar	ogillar	diff	gillar	ogillar	diff	gillar	ogillar	diff
Män	53	37	+16	27	68	-41	14	80	-66
Kvinnor	47	34	+13	13	74	-61	5	80	-75

PLO	1973			1986			1988		
	gillar	ogillar	diff	gillar	ogillar	diff	gillar	ogillar	diff
Män	5	82	-77	9	85	-76	14	80	-66
Kvinnor	5	67	-62	8	78	-70	13	70	-57

Kvinnor är vid samtliga mättillfällen mer negativt inställda till Israels agerande än vad män är. Det är även en större andel kvinnor som väljer att inte besvara frågan. Kvinnor är också mer positivt inställda till PLO:s agerande.

⁹ Antalet kds-sympatisörer som ingår i undersökningen är dock mycket lågt; 1986 ingick 15 st och 1988 50 st.

Skillnaden kan illustreras enligt följande: 1988 var procentdifferensen för män -66 när det gäller synen på såväl Israels som PLO:s agerande. För kvinnornas del var procentdifferensen -75 för Israel och -57 för PLO.

Åsiktsskillnader med avseende på ålder går inte att jämföra med 1973 års undersökning. I tabell 4 nedan redovisas därför resultaten endast från 1986 och 1988 års undersökningar.

Det hävdas ibland att sympatierna för Israel är starkast hos den äldre generationen, som upplevt judedörelser och förintelsen under andra världskriget. Resultaten i tabell 4 visar att detta var sant vid 1986 års mätning då 24 procent av gruppen 50-75

Tabell 4 Ålder och inställning till Israels och PLO:s agerande 1986 och 1988.

Israel	1986			1988		
	gillar	ogillar	diff	gillar	ogillar	diff
15-29	14	75	-61	8	78	-70
30-49	21	71	-50	10	81	-71
50-75	24	69	-45	10	80	-70

PLO	1986			1988		
	gillar	ogillar	diff	gillar	ogillar	diff
15-29	10	76	-66	14	70	-56
30-49	7	83	-76	13	77	-64
50-75	8	84	-76	14	75	-61

år uttryckte gillande av Israels agerande, mot 21 och 14 procent i de lägre åldersgrupperna. 1988 har dock denna skillnad försvunnit och inställningen till Israel är lika kritisk i samtliga tre åldersgrupper.

Inställningen till PLO är minst kritisk i den lägsta åldersgruppen. Mellan de båda övriga åldersgrupperna är skillnaden mycket liten.¹⁰

Vilka faktorer ligger bakom Israels drastiskt försämrade ställning i den svenska folkopinionen? Här är det svårt att bortse från att det minskade stödet för Israel samvarierar i tid med att den israeliska utrikespolitiken tog sig alltmer offensiva och kontroversiella uttryck. Bosättningspolitiken på de ockuperade arabiska områdena, invasionerna i Libanon 1978 och 1982, massakrerna på civila palestinier i flyktinglägren Sabra och Chatila samt det hårdföra bemötandet av den palestinska

10 För en uppdelning av åsikterna 1986 och 1988 i ytterligare socioekonomiska bakgrundsvariabler, se Salih (1989).

intifadan är några sådana inslag som även erhållit stor massmedial uppmärksamhet. Likaså är det möjligt att den förändrade folkopinionen påverkats av Israels försämrade ställning i världsoptionen samt av den sedan mitten av 1970-talet mer Israelkritiska svenska Mellanösternpolitiken.

Det bör också erinras om att palestinierna efter junikriget 1967 började framträda som en självständig aktör i konflikten på ett helt annat sätt än under 1950-talet. Samtidigt frigjorde sig PLO från sitt beroende av de arabiska staterna. Denna stärkta och mer självständiga roll för palestinierna och PLO ledde till att arabstaterna inte längre framstod som Israels självklara motpart i konflikten. I 1970-talets politiska klimat var det också lättare att stödja och identifiera sig med radikala palestinier än med feodala eller ibland politiskt reaktionära arabstater.

Hösten 1989 - efter två år av palestinsk intifada - uppvisar den svenska opinionen i Palestinafrågan klara tecken på minskad polaritet. Åsiktsskillnaderna i folkopinionen har som ovan visats jämnats ut.

I opinionsbildningen anlägger Palestina-vännerna en anmärkningsvärt låg profil. Demonstrationer och insamlingar till stöd för intifadan anordnas endast i en mycket blygsam omfattning. Delvis beror detta på att Israels kritiker opinionsmässigt redan uppnått flera av sina syften. De som oreserverat stöder Israel och dess agerande är idag mycket få. Israel-vännerna är också inbördes splittrade om det riktiga i att offentligt kritisera Israel.

I riksdagens utrikesdebatt våren 1989 uteblev för första gången på mycket länge den skarpa ordväxlingen mellan partierna i Palestinafrågan. Detta är knappast ett tecken på att engagemanget minskat utan snarare på att den debatt som så länge färgats av svart och vitt nu börjar uppvisa mindre kategoriska ståndpunkter.

Litteratur

Bjereld, Ulf (1989) *Svensk Mellanösternpolitik*. Stockholm, Carlssons.

Goldmann, Kjell; Berglund, Sven; Sjöstedt, Gunnar (1986) *Democracy and Foreign Policy*. Aldershot, Gower.

Holmberg, Sören; Gilljam, Mikael (1987) *Väljare och val i Sverige*. Stockholm, Bonniers.

Petersson, Olof (1982) *Väljarna och världspolitiken*. Stockholm, Norstedts.

Salih, Khaled (1989) *Den svenska folkopinionen och inställningen till Israel och PLO, 1986 & 1988*. Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Stencil.

Törnqvist, Kurt (1970) "Attityder till några internationella problem och massmedier". *Psykologiskt Försvar* No 47.

Törnqvist, Kurt (1974) "Svenskarna och konflikten i Mellersta Östern". *Psykologiskt Försvar* No 64.

Författarna

Ulf Bengtsson, fil lic, verksam vid Statsvetenskapliga institutionen. Hans forskning är inriktad på kommunal demokrati, kommunal utveckling och stadsförnyelse.

Martin Bennulf, forskningsassistent, verksam vid valforskningsprogrammet vid Statsvetenskapliga institutionen. Hans forskning är inriktad på väljarbeteende, miljöpartiet de gröna och opinionsbildning i miljöfrågor.

Ulf Bjereld, fil dr, verksam vid Statsvetenskapliga institutionen. Sysslar med forskning kring svensk utrikes- och säkerhetspolitik samt konflikterna i Mellanöstern.

Karin Björkqvist, forskningsassistent, administrativ projektledare för forskningsprogrammet Dagspresskollegiet vid Avdelningen för masskommunikation. Hennes forskning är inriktad på regionala skillnader i medieanvändningen.

Marie Demker, forskningsassistent, verksam inom forskningsprojektet "Säkerhetspolitisk opinion och debatt" vid Statsvetenskapliga institutionen. Hon arbetar med en avhandling om Gaullismen i Frankrike.

Peter Esaiasson, fil lic, verksam inom valforskningsprogrammet vid Statsvetenskapliga institutionen. Hans forskning är inriktad på riksdagen, partiledarna och svenska valrörelser.

Sören Holmberg, docent, ledare för valforskningsprogrammet vid Statsvetenskapliga institutionen. Hans forskning är inriktad på väljarbeteende och representativ demokrati.

Folke Johansson, fil dr, verksam vid Statsvetenskapliga institutionen. Hans forskning är inriktad på kommunaldemokrati och på massmediernas roll i opinionsbildningen. Han sysslar förnärvarande med en studie kring riksdagsmännen och massmedierna.

Rutger Lindahl, t f professor, prefekt vid Statsvetenskapliga institutionen. Ledare för forskningsprojektet "Säkerhetspolitisk opinion och debatt".

Lennart Nilsson, högskolelektor, prefekt vid Förvaltningshögskolan. Sysslar med forskning om den offentliga sektorn och offentlig service.

Tiina Nordlöf, forskningsassistent, verksam inom forskningsprojektet "Säkerhetspolitisk opinion och debatt". Arbetar på en avhandling om säkerhetspolitisk opinionsutveckling i Sverige och Finland.

Bo Reimer, doktorand i masskommunikation, medverkar i forskningsprojektet Internaliserad kultur och sysslar med forskning kring medieanvändning och kulturella värden.

Jan Strid, högskoleadjunkt i Informationsteknik, sysslar med forskning kring ungdomars tidningsläsning samt om teatervanor och teaterintressen.

Lennart Weibull, professor i massmedieforskning, Avdelningen för masskommunikation. Sysslar med forskning kring mediestruktur, medieanvändning och journalistisk etik.